

”Näes, kohta me olemme kahden ihan yksin ja sitten me teemme jotain suurta”

Hilda Aspin omakuva Elias Erkon kanssa käydyssä kirjeenvaihdossa 1884–1888

Judith Frischknecht

Pro gradu -tutkielma

Filosofian maisterin tutkinto, Suomen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2023

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Suomen historia

Judith Frischknecht

”Näes, kohta me olemme kahden ihan yksin ja sitten me teemme jotain suurta”. Hilda Aspin omakuva Elias Erkon kanssa käydyssä kirjeenvaihdossa 1884–1888

Sivumäärä: 80 s.

Tiivistelmä

Tutkielma käsittelee Hilda Aspin Elias Erkon kanssa vuosina 1884–1888 käydyin kirjeenvaihdon pohjalta muodostuvaa omakuvaa. Tutkimuskysymyksenä selvitetään, miten Aspin omakuva heijastelee nuorten suomenmielisten näkemyksiä sekä minkälaisena aatteellisena toimijana Asp kirjeissään näyttäytyy. Tutkielma keskittyy Aspin ajatuksiin suomen kielen ja suomenkielisten aseman edistämisestä, yhteiskunnallisesta uudistamisesta, naiskysymyksestä sekä uskonnosta. Tutkielma avaa myös nuorsuomalaista ajattelua 1880-luvulla ja suomalaisuusliikkeen aatteellista jakautumista nuoriin ja vanhoihin.

Tutkielma sijoittuu elämäkerrallisen tutkimuksen ja kirjetutkimuksen piiriin. Lähdeaineistona on käytetty *Päivälehd*en arkistosta löytyviä Hilda Aspin ja Elias Erkon kirjekokoelmia, jotka muodostavat tutkielman pohjan. Kirjeaineiston analyysissa on hyödynnetty kontekstualisointia eli kirjeissä kuvattuja asioita on tulkittu ajan yhteiskunnallista kontekstia vasten ja ne on pyritty liittämään laajempaan historialliseen taustaan.

Asp esiintyi aatteellisena toimijana erityisesti työnsä kautta. Suomalaisessa Teatterissa hän edisti suomenmielisyyttä näyttelijänä ja kääntämällä näytelmiä teatterin käyttöön. Sanomalehtiin kirjoittaessaan hän osallistui julkiseen keskusteluun tukemalla erityisesti naisasiaa ja yhteiskunnan uudistamista vapaampaan suuntaan. Aspin ajatteluun vaikuttivat erityisesti Erkon kanssa käydyt keskustelut sekä hänen lukemansa realistinen kirjallisuus. Asp näki lehtityön merkittävänä vaikuttamiskanavana ja pyrki alalle aktiiviseksi toimijaksi suunnitteleamalla uuden vapaamielisen lehden perustamista. Asp ja Erkko kuolivat molemmat nuorina, joten suurimmat suunnitelmat eivät toteutuneet. Asp ehti kuitenkin toimia omassa piirissään aktiivisena vaikuttajana ja rikkoa ennakkoluuloja ensimmäisenä valtiopäiviltä raportoineena naiskirjeenvaihtajana.

Avainsanat: fennomania, nuorsuomalaisuus, kirjeet, elämäkertatutkimus

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuskysymys ja aikaisempi tutkimus	4
1.2	Omakuva	11
1.3	Elämäkerrallisuus ja kirjeiden tutkiminen	12
1.4	Tutkimusaineisto ja etiikka	18
2	Kirjeitä Erkolle: suhde ja tunteet kirjeenvaihdossa	22
2.1	Asp ja Erkko	22
2.2	Asp kirjeenkirjoittajana	25
3	Työtä aatteen ehdoilla	30
3.1	Lavalla kansaa sivistämässä	30
3.2	Kutsumuksen jäljillä? Kääntämistä ja sanomalehtihommia	36
3.3	Opettajana käytännön pakosta vai aatteen ohjaamana?	43
3.4	Työn merkityksellisyys	46
4	Aatteesta voimaa	50
4.1	Lehdistö ja kirjallisuus: nuoret uudistajat ja realismi	50
4.2	Kansasta tulleet yhteiskuntaa kehittämässä	55
4.3	Naiskysymys: sivistynyt ja siveä nainen	60
4.4	Hengellistä etsintää	67
5	Lopuksi	73
	Lähteet	76
	Tutkimuskirjallisuus	77

1 Johdanto

1.1 Tutkimuskysymys ja aikaisempi tutkimus

Lupasinhan tai sanoinhan ett'en kirjoittaisi ennen kun saan sinulta kirjeen. Oleta nyt, ett'ei tämä ole mikään kirje, jatkoa vaan aamullisiin tai oikeimmin entisiin keskusteluihin. Nyt on näet sunnuntain iltapuoli kello 6. Kotonasi sinä luultavasti jo olet – Oikeimmin kirjoitan pari riviä tämän kirjan mukana vaan. Lähetän sen sittenkin sinulle. Jälkimäinen kertomus on omituinen, ehkä enin sen vuoksi että luulen Brofeldtin siinä oikeimmin kuvaavan sielunsa tilaa. Kertomuksen loppu ja miehen (kirjoittajan) nykyisyys sointuvat sen mukaan mitä minä kuvittelen Juhani Ahosta. Kuten jo tiedät, ei ensimmäinen kertomus miellytä minua, se on liiaksi joka päiväinen. Jälkimmäistä en enää osaa kritiseerata. Tiedäthän että ”onhan Bertassakin naisellisuuden itua” ja sempä vuoksi tunne, jonka kertomuksen loppu minuun teki, valtasi ja nieli kaiken ”yksityiskritillisen” voiman minussa. Melkein pitäisi minun lukea se uudestaan mutta tahtoisin lähettää sen sinulle heti, vielä tänään – koska posti menee huomenna. Kyllä sinä luet sen useaan kertaan, jos on tarvis ja kritiseeraat sitten minullekin.¹

Näin alkaa Hilda Aspin (1862–1891) ja Elias Erkon (1863–1888) kirjeenvaihto, joka lyhyestä neljän vuoden kestostaan huolimatta mahdollistaa sisäänsä monipuolisesti syvällisiä keskusteluja, arjen kuulumisia, ikävöintiä, tulevaisuuden suunnitelmia ja huumoria. Aloitus on hyvin kuvaava Aspin ja Erkon kirjeenvaihdossa muotoutuvalle suhteelle ja antaa myös esimakua siitä, minkälaiseksi kuva Aspista kirjeissä rakentuu. Asp ei malttanut odottaa Erkolta ensimmäistä kirjettä, vaan otti ohjat omiin käsiinsä lähettämällä ensimmäisen kirjeen kirjalähetyksen varjolla. Kirjeen sisältö keskittyy analysoimaan Juhani Ahon kertomusta, joka ei ollut tehnyt häneen myönteistä vaikutusta. Kritiikissään Asp esiintyy vielä epävarmana ja tukeutuu Erkon asiantuntemukseen. Suomenkielinen kirjallisuus oli Aspin ja Erkon yhteinen kiinnostuksen kohde ja se näyttäytyi heille erityisen merkityksellisenä suomenmielisten asian edistämisessä. Kirjallisuutta jaettiin kirjeiden mukana, siitä keskusteltiin ja sitä kritisoitiin. Molempien työt myös kietoutuivat kirjallisuuden ympärille. Asp toimi näytelmäkirjallisuuden parissa sekä kääntäjän että näyttelijän roolissa ja jatkoi myöhemmin vielä sanomalehtityön pariin. Erko taas ansaitsi rahansa kirjallisuuden opintojen ohella sanomalehtityöllä ja suomennoksilla, mutta päätyönään hän näki kertomusten ja runojen kirjoittamisen, joille hän olisi halunnut omistaa aikansa.

Hilda Maria Asp oli kuusilapsisen perheen toiseksi vanhin lapsi. Rakennusmestari Gustaf Aspin ja torpparin tytär Maria Frodigin perheeseen kuuluivat lisäksi tyttäret Ella (Elina),

¹ Hilda Asp Elias Erkolle 2.6.1884. PLA, Ruoto Erkon arkisto, Ba:1

Riiku (Erika), Hanna (Johanna Wilhelmina) sekä pojat Kustaa (Gustaf Edvard) ja Jukka (Johan Wilhelm). Epilepsiaa sairastanutta Riiku Aspia lukuun ottamatta perheen työt opiskelivat ja työskentelivät kodin ulkopuolella. Ella Asp kävi Jyväskylän seminaarin ja työskenteli Pellavatehtaan koulun opettaja, kun taas Hanna Aspista tuli Suomen viidestoista naisylioppilas ja filosofian maisteri. Uraa hän teki Helsingin tyttölukion johtajattarena. Veljistä Kustaa Asp eteni arkkitehtiopintojen jälkeen Teollisuuskoulun opettajaksi ja myöhemmin johtajaksi. Jukka Asp taas työskenteli lehtimiehenä varhaiseen kuolemaansa asti. Asp kävi Helsingissä ruotsalaisen tyttökoulun ja suoritti myös kasvatusopillisen luokan valmistuakseen opettajaksi.² Niiniluoto kirjoittaa Aspin suorittaneen yliopistossa tuolloin harvinaisen saksan kielen tutkinnon.³ Ylioppilasmatrikelista Aspia ei kuitenkaan löydy, mutta Aspin koulutodistusten joukosta löytyy tyttökoulusta saatu todistus saksan kielen tutkinnosta, jonka hän suoritti käydessään kasvatusopillista luokkaa.⁴ Onkin todennäköistä, että Niiniluoto viittaa tähän tutkintoon. Hyvin suoritettujen opintojen jälkeen Asp kutsuttiin 19-vuotiaan Kuopion tyttökouluun opettamaan suomea ja saksaa.⁵

Kuopiossa Asp vietti aikaansa Minna Canthin (1844–1897) tuttavapiirissä, Kanttilan salongissa, ja osallistui Kuopion Suomalaisen Seuran toimintaan. Aspia houkuteltiin pian näyttelijäksi Suomalaiseen Teatteriin, mutta säilynyt kirjeenvaihto kertoo, että teatterin liittyminen vaati suostutteluja sekä Canthin että teatterin johtajan Kaarlo Bergbomin (1843–1906) taholta. Aspin perhe taas yritti saada Aspia jättämään teatteriajatukset, mikä kenties vaikutti Aspin päätökseen päinvastaisesti kuin oli tarkoitettu. Tätä kuvaa Aspin vastaus veli Kustaa Aspille, jossa Asp kirjoittaa päättäneensä liittyä teatteriin ja aikovansa siellä ”liverrellä herroille ja naisille” jatkaen ”vastedes ajatellessasi paha näyttämötaiteesta ajattelet paha minusta”.⁶ Aspin tehtyä lopullisen päätöksensä keväällä 1883 perhe vaikuttaa kuitenkin hyväksyneen teatteriin lähdön, ja vanhemmat ja sisarukset jäivät innolla odottamaan kuulumisia Aspin uudelta uralta.⁷

Rudolf Elias Erkko oli talollisen Johan Erakkalan ja Maria Kyöstilän nuorin lapsi. Erkko otti aikuisiällä virallisesti käyttöön nimen Elias, Elias Lönnrotin mukaan, mutta perheen ja läheisten kesken käytössä olivat Rudolf-nimen eri muodot Ruudi ja Ruuto. Erkolla oli kolme

² Niiniluoto 1983, 34–36.

³ Niiniluoto 1983, 36.

⁴ Todistuksia Fruntimmersskolan i Helsingfors:sta 1980–1981. PLA, Hilda Aspin arkisto, Aa.

⁵ Niiniluoto 1983, 36.

⁶ Hilda Asp Kustaa Aspille 15.2.1882. Sitaatti ks. Niiniluoto 1983, 40.

⁷ Niiniluoto 1983, 40.

veljeä Henrik Erkko (runoilija J. H. Erkko)⁸, kotitilasta huolehtimaan jäänyt Kustaa Erkko (Gustaf Adolf) sekä Erik eli Eero Erkko, joka tunnetaan Helsingin sanomien edeltäjän, *Päivälehd*en, perustajajäsenenä. Lisäksi perheeseen kuului sisar Hilda Erkko. Sekaannusten välttämiseksi tulen jatkossa viittaamaan Aspin ja Erkon perheenjäseniin etu- ja sukunimellä, kun taas Aspista ja Erkosta käytän ainoastaan heidän sukunimiään.

Erkko opiskeli ylioppilaaksi Jyväskylän lyseossa, minkä jälkeen hän vuonna 1882 aloitti opiskelut Helsingin yliopistossa.⁹ Erkon terveys oli heikko jo lapsesta lähtien, mihin olivat todennäköisesti vaikuttaneet lapsuudessa koetut nälkävuodet. Vuonna 1883 kirjoitetusta runosta *Elämä* voi päätellä Erkon jo nuorena pohtineen kuolemaansa ja sairastelunsa mahdollisia seurauksia.¹⁰ Erkko teki uraa lehtityön parissa ja kirjoitti muun muassa teatteriarvosteluja. Lisäksi hän kirjoitti runoja ja kertomuksia, joista merkittävimpanä esiin nousee näytelmä *Elinan surma*, joka julkaistiin vasta Erkon kuoleman jälkeen. Myös Asp keskittyi kirjalliseen työhön erottuaan teatterista kauden päätyttyä vuonna 1887. Hän suomensi lähes kaksikymmentä näytelmää, Alexandra Gripenbergin matkakuvauksen Amerikasta sekä yhteisprojektina Minna Canthin kanssa Georg Brandesin *Päävirtauksia 19:n*nen vuosisadan kirjallisuudessa -teossarjan ensimmäisen osan.¹¹ Lisäksi Asp kirjoitti sanomalehtiin ja toimi esimerkiksi vuoden 1888 valtiopäivien aikana Eero Erkon luotsaaman maakuntalehti *Keski-Suomen* kirjeenvaihtajana.

Aspin ja Erkon yhteinen tarina päättyi Erkon sairastuttua tuberkuloosiin ulkomaanmatkallaan. Asp ja Erkko viettivät viimeiset ajat yhdessä Aspin matkustettua Erkon luokse hoitamaan sulhastaan, mutta hoidosta huolimatta Erkko menehtyi tuberkuloosiin 21.11.1888. Erkon kuolema vaikutti Aspiin syvästi, ja Hanna Asp kirjoittikin sisarensa muistelussa 1941: ”Murheella ja huolella näkivät omaiset, ettei häntä kukaan eikä mikään voi lohduttaa. Voimakas kiihkeä luonne ei taivu vaan taittuu.”¹² Asp palasi opetustyöhön kevätlukukaudella 1889 opettajana Nya Svenska Samskolanissa, mutta sairasteli vuosien 1889 ja 1890 aikana, ja helmikuussa 1890 hänen oli lähdettävä vanhempiansa luokse sairaslomalle. Hän palasi vielä Helsinkiin hoitaakseen virkaansa, mutta joutui pian lähtemän jälleen Tampereelle sairastamaan. Asp suomensi sairaana Gripenbergin matkakertomuksen, mutta elinvoimat

⁸ Kirjeissä Asp kutsuu J. H. Erkkoa Henrikiksi, mutta hänestä on käytetty myös muita nimiä, kuten Juhana Heikki. Koska J.H. Erkko on nimenä vakiintunut käyttöön, käytän sitä viitatessani Erkkojen vanhimpaan veljeen.

⁹ Kulha 1997, sähköinen lähde.

¹⁰ Niiniluoto 1983, 17,19, 29; Runo ks. Niiniluoto 1983, 29.

¹¹ Kulha 1997, sähköinen lähde; Huhtala 1997, sähköinen lähde.

¹² Hanna Asp, *HS* 23.3.1941.

alkoivat jo hiipua, eikä parannusta useista lääkäriverailuista huolimatta löytynyt. Joulukuussa Asp joutui sairaalaan Helsingin Uudelle klinikalle, jossa hän lopulta kuoli Erkon lailla tuberkuloosiin 22.2.1891.¹³ ”Kuinka paljon hänellä olikaan ystäviä ja kuinka paljon ne hänestä pitivät”, muisteli Minna Canth Hanna Aspille Aspin kuoleman jälkeen.¹⁴ Aspin arkistossa on säilynyt ilmeisesti jonkun perheenjäsenen muistiinpanemana hautajaissepeleiden tekstejä. Niiden mukaan hautajaisissa Aspia muistivat perheen ja suuren ystäväjoukon lisäksi ainakin ylioppilasseura, Nya Svenska Samskolan ja Suomalainen Teatteri.¹⁵

Molempiin, sekä Aspiin että Erkkoon, kohdistui omana aikanaan suuria odotuksia. Varsinkin Erkolta odotettiin paljon, mistä kertoo Minna Canthin toivomus, että Ercco tekisi sen ”mitä minä tahdoin vaan en voinut” ja että Erkosta tulisi Canthin varjoonsa sysäävä dramaturgi.¹⁶ Vaikka Aspin ja Erkon varhaiset kuolemat estivät suurimpien odotusten täyttymisen, on jäljelle jäänyt elävä ja vivahteikas kirjeenvaihto, joka kertoo yhteiskunnasta kiinnostuneista ja aikansa aatteista innostuneista nuorista aikuisista. Heidän kirjeidensä kautta aukeaa ikkuna 1880-luvulla suomalaisuutta ja suomalaista yhteiskuntaa muovanneisiin ajatuksiin ja ilmiöihin. 1800-luvun lopulla politiikassa vastapareina olivat ruotsinkieliset ja suomenkieliset. Jaolla ei viitata äidinkieleen vaan kielipoliittisiin tavoitteisiin. Ruotsinmieliset puolustivat ruotsin kielen valta-asemaa, kun taas suomenmieliset, fennomaanit pyrkivät edistämään suomen kielen asemaa politiikan, kulttuurin ja koulutuksen alalla. Suomenmielisten toiminta oli osa laajempaa eurooppalaista nationalistista liikehdintää. Euroopan kansat rakensivat historiaansa ja identiteettiään kehittämällä kirjakieltä ja etsimällä omaa ominaislaatuaan, sitä jotain, joka erotti oman kansan muista. Taiteilijat ja opiskelijat ”heräsivät” monessa maassa samoihin aikoihin, eivätkä ideat ja ”löydöt” eri maissa poikenneet välttämättä suuresti toisistaan.¹⁷ 1880-luvulla fennomaanit olivat jo saaneet politiikassa menestystä ja ruotsinmieliset joutuivat puolustuskannalle. Fennomaanit saivat enemmistön pappis- ja talonpoikaissäätöyn vuosien 1877–78 valtiopäivillä, ja koulukeräyskampanjan avulla perustettiin uusia suomenkielisiä yksityislyseoita. Kun Aleksanteri II murhattiin vuonna 1881, uusi keisari Aleksanteri III nimitti kenraalikuvernööriksi Feodor Heidenin, joka suosi hallinnossa fennomaaneja.¹⁸

¹³ Niiniluoto 1983, 241 – 242, 244, 248.

¹⁴ Minna Canth Hanna Aspille 23.3.1891. Ks. Kannila 1973, 458.

¹⁵ Hilda Aspin hautajaissepeleiden teksti 1891. PLA, Hilda Aspin Arkisto, Au:1.

¹⁶ Minna Canth Emilie Bergbomille 19.3.1883. Ks. Kannila 1973, 19; Minna Canth Hilda Aspille tammikuu 1884. Ks. Kannila 1973, 112.

¹⁷ Häggman 2022, 20.

¹⁸ Virtanen 2002, 93–95.

Fennomaanit eivät olleet yhtenäinen ryhmä, vaan sen sisältä löytyi omia jakolinjoja. Nuorten ryhmittymä nousi yliopistopiireistä vastapainoksi vanhoille, jotka olivat tyytyväisempiä jo saavutettuihin muutoksiin eivätkä olleet kielikysymyksessä yhtä jyrkkiä. Käsitteillä *nuoret* ja *vanhat* viitataan tässä tutkielmassa fennomaanien jakautumiseen uudistushenkisiin ja konservatiivisiin, eikä niinkään kannattajien ikään, vaikka nuorten kannatus nousikin 1880-luvun nuorten, Aspin ja Erkon sukupolven, ikäluokasta. Oleellista jakautumisessa oli kuitenkin erilainen ajattelu, eikä kannattajien ikä, sillä nuorten ajattelu löysi tukijoita myös vanhemmista fennomaaneista. Nuorten radikaalimpien ja vanhojen konservatiivien väliin jäi vielä *Valvoja*-lehdeltä nimensä saanut ryhmä, jonka linjana oli kansallinen vapaamielisyys suomikiirikon ja ruotsinkielisen liberalismien välissä. Radikaalien ylioppilaiden johdossa hääri Lauri Kivekäs (1852–1893), joka yhdessä nuorten kanssa muodosti KPT-linjan¹⁹, jonka tavoitteena aluksi oli ensisijaisesti vahvistaa suomen kielen asemaa. Pian ohjelmassa alettiin kuitenkin painottaa voimakkaammin yhteiskunnallisia uudistuksia. Historioitsija Matti Klingen mukaan KPT:lle yhteiskunnallinen radikalismi oli jopa nationalismia tärkeämpää, mikä erotti sen selkeästi vanhasta fennomaniasta. Liikkeessä tähdättiin kansan järjestäytymiseen, ja siihen viitattiinkin fennomaanien opiskelijajärjestössä sen vasemmistofraktiona. Aspin ja Erkon lähipiiristä nuorten radikaalimman siiven merkittäviin nimiin kuuluivat ainakin Arvid Järnefelt, Juhani Aho ja Erkon veli Eero Erkko.²⁰ Suomalainen puolue jakautui pysyvästi vanhoihin ja nuoriin vuoden 1885 valtiopäivillä.²¹

Aspin ja Erkon suhde KPT:n tavoitteisiin ei alun perin noudattanut täysin samaa linjaan. Niiniluoto kirjoittaa, että Asp omaksui KPT:n tavoitteet Helsingin opiskeluvuosinaan seurattessaan ylioppilaiden taistelua suomen kielen puolesta. Erkko taas muutti Helsinkiin myöhemmin, jolloin kiivaimmat taistelut olivat jo laantuneet. Erkolla riitti ymmärrystä KPT:n tavoitteille, mutta kielikiista oli hänelle vain osa laajempaa kokonaisuutta.²² Suhtautuminen liikkeeseen kuvastaa myös Aspin ja Erkon luonne-eroja. Siinä missä Asp oli intomielinen taistelija vaikuttaa Erkko olleen rauhallisempi pohdiskelija. Nuorten kiinnostuksen siirtyessä kielikiistasta yhteiskunnalliseen uudistamiseen ja liberalismiin Asp ja Erkko löysivät yhteisen paikkansa nuorten joukosta. Nuorten suomenmielisten liberalismista puhuessani tarkoitan erityisesti vapaamielisyyttä ja edistystahtoa, vaikka käsite kattaa alleen myös muita

¹⁹ Lyhenne tulee sanoista ”koko programmi toimeen”, mutta nimestä on myös muita tulkintoja, kuten ”kansan pyhä tahto”, ”kaikessa puhdas totuus” ja ”kaikkien punaisten toveriin” seura.

²⁰ Vares 2000, 28–29, 40; Virtanen 2002, 96; Jallinoja 1883, 36; Klinge 1978, 78–82.

²¹ Landgren 1988, 334.

²² Niiniluoto 1983, 21, 36.

merkityksiä. Aspilla liberalismi näkyi hänen suhtautumisessaan yksilöön, yksilön oikeuksiin ja vapauteen. Erityisesti edistystahto tulee näkyviin naisasiaan ja uskontoon liittyvissä kysymyksissä. Hengelliset pohdinnat ammensivat salatieteistä ja määrittivät uskonnon ja tieteen suhdetta uudelleen. Naisasiassa kiinnostivat naisten kouluttautumismahdollisuudet, ajatukset naisten vapaudesta sekä seksuaalista siveyttä ja moraalista käsittelevät kysymykset. Käytän tutkielmassa nuorsuomalaisuutta kuvaamaan Aspin aatteellista ajattelukehystä, sillä vaikka itse nuorsuomalainen puolue perustettiin vasta myöhemmin, sai nuorsuomalaisuus alkunsa fennomaanien jakautumisesta nuoriin ja vanhoihin. Nuorsuomalaisuus muotoutui 1800-luvun lopulla KPT:läisestä kieliradikalismista kohti liberaalimpaan suuntaa ja muodosti sen toimintaympäristön, jossa Asp ja Erko toimivat.

Suomalaisuuden ja sen rakentamisen parissa toiminnoiden henkilöiden tutkiminen ei sinänsä ole uusi aihe historiantutkimuksen parissa. Aspin ja Erkon kirjeaineisto tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden lähestyä aihetta nykytutkimuksessa syrjempään jääneiden henkilöiden kautta. 1880-luvulle keskittyvä kirjeenvaihto on aikansa kuva, yksi monista, joka tarjoaa näkymän nuorten fennomaanien maailmaan ja historian tutkimuksessa syrjempään jääneeseen nuorsuomalaisuuteen ja sen syntyvuosiin. Aspin ja Erkon samanikäisestä lähipiiristä nousi monia merkittäviä yhteiskunnallisia vaikuttajia, joiden ajattelun juuret juontuvat 1880-luvulle ja joiden elämän historiantutkimus hyvin tuntee. Aspiin keskittyvä tutkimus on kuitenkin siinä eroava, että se pakottaa pysymään 1880-luvulla ilman varmaa tietoa siitä, mihin suuntaan Aspin ajattelu ja elämä olisivat lähteneet kulkemaan. Myöhempien vuosien puuttumisen voikin nähdä etuna, sillä se mahdollistaa Aspin ajattelun ja kirjeenvaihdon tarkastelun sellaisena kuin se kirjeissä näyttäytyy ilman, että myöhempi elämä vaikuttaisi muodostuneeseen kuvaan. Aspista tekee mielenkiintoisen myös hänen elämänsä ja työnsä. Hänen voi nähdä uurtaneen uraa naisille, tehden merkittävää työtä myös tuleville sukupolville. Aspin ja Erkon hengelliset pohdinnat esoteerisiin liikkeisiin liittyen tarjoavat mielenkiintoisen näkökulman siihen, miten ”tavalliset” ihmiset kokivat uudet ajatukset. Viime aikoina kiinnostus onkin esoteeristen liikkeiden tutkimisessa kääntynyt henkilöihin, jotka eivät kuuluneet kansainvälisten liikkeiden keskiöön, mutta jotka innostuivat liikkeiden ajatuksista ja käyttivät niitä oman maailmankuvansa rakentamiseen. Yksilöiden kokemuksia ja käsityksiä tutkimalla voidaankin länsimaisen esoterian historiasta saada uutta ja merkityksellistä tietoa.²³

²³ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 14.

Vaikka kirjeenvaihdosta löytyy yleistettäviä teemoja esimerkiksi suomalaisuuden kokemuksesta tai naisasiasta 1880-luvulla, on tutkimuksen näkökulma yksilössä, Tutkin, minkälainen omakuva aatteellisena toimijan Aspista muodostuu hänen Erkolle kirjoittamiensa kirjeiden kautta. Tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten Aspin omakuva heijastelee nuorten suomenmielisten näkemyksiä?
2. Minkälaisena aatteellisena toimijana Asp kirjeissä näyttäytyy sekä suhteessaan Erkkoon että ympäröivään yhteiskuntaan?

Keskeisinä teemoina Aspin aatemaailmassa nostan esiin suomenmielisyyden, naiskysymyksen sekä uskonnon. Lisäksi käsittelen kirjeenvaihdossa pienemmälle huomiolle jäänyttä yhteiskunnalliseen uudistamiseen tähtäävää toimintaa, kuten työväenkysymystä ja raittiusliikettä. Aspille edellä mainitut olivat osia samasta ajatusmaailmaa ja toimintaa ohjaavasta kokonaisuudesta, eikä eri osia aina ole mahdollista täysin erottaa toisistaan. Selvyuden vuoksi olen pyrkinyt jakamaan aiheita eri lukuihin, vaikka pyrinkin käsittelemään Aspin aatemaailmaa ja maailmankuvaa kokonaisuutena.

Aspin ja Erkon keskeistä asemaa omassa kulttuuripiirissään kuvaa se, että he löytyvät sivuhenkilöinä monista tutkimuksista, jotka käsittelevät suomenmielisiä 1800-luvun lopulla. Varsinkin Minna Canthin elämäkerturit ovat nostaneet Aspin ja Erkon esiin Canthin läheisinä ystävinä ja hengenheimolaisina. Erkköjen kautta he kiinnittyvät myöhemmin muodostuneeseen nuorsuomalaiseen päivälehden piiriin ja *Helsingin Sanomien* historiaan. Erkköjen veljessarjaan kuulumisen tuo heidät taustahahmoiksi myös Eero Erkköä ja J. H. Erkköä käsitteleviin elämäkertoihin. Erkoista ovat kirjoittaneet muun muassa Antti Blåfield (*Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*, 2014), Seppo Zetterberg (*Eero Erkkö*, 2001) ja Martti Jukola (*Juhana Heikki Erkkö*, 1930). Suomalaisen Teatterin näyttelijänä Asp on myös osa Suomen Kansallisteatterin historiaa. Aspin säilynyt kirjeenvaihto on taannut hänelle aseman teatterin historiassa, vaikka näyttelijäsuoritukset jäivätkin vaatimattomiksi. Uutta tutkimusta Suomalaisesta Teatterista edustaa historioitsija Kai Häggmanin teos *Päänäyttämöllä. Suomen Kansallisteatterin 150 vuotta* (2022), jossa käydään läpi teatterin historiaa sen perustamista edeltävistä ajoista lähtien. Teatterintutkija Hanna Suutelan varhaisempi teos *Impyjet. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa* (2005) taas keskittyy teatterin naisnäyttelijöihin, joihin Aspin kuului. Päähenkilöiksi Asp ja Erkkö nousevat Helsingin Sanomien entisen toimittajan Marja Niiniluodon teoksessa *Hilda & Elias. Hilda Aspin ja Elias Erkon kirjeenvaihtoa vuosilta 1884–88* (1983). Teokseen on koottu

Aspin ja Erkon kirjeenvaihtoa ja se käsittelee parin elämänvaiheita kronologisessa järjestyksessä. Uudempaa tutkimusta Aspiin liittyen löytyy historian tutkija Antti Harmaisen länsimaiseen esoteriaan ja 1880-luvulta alkaneeseen uskonnolliseen murrokseen keskittyvästä tutkimuksesta. Harmaisen tutkimus keskittyy Erkon veljen J. H. Erkon lähipiiriin, johon Asp ja Erkkokin kuuluivat. Harmaisen väitöskirja aiheesta ei ole vielä ehtinyt kirjoitushetkellä ilmestyä, mutta hän on kirjoittanut aiheesta muun muassa teokseen *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930* (2021).

1.2 Omakuva

Tutkimuksen pääkysymykset kietoutuvat omakuvan käsitteen ympärille. Käytän tutkimuksessa käsitettä omakuva ilmaisemaan kirjeenvaihdon representoivaa luonnetta, jossa kirjeet toimivat identiteetin ilmentäjinä ja identiteetin kerronnan välineenä. Omakuva ei tässä käsitteenä viittaa konkreettisiin kuviin, kuten taiteilijoiden omakuviin, vaan tarkoitus on tuoda esiin sitä, miten identiteetti ilmenee ja muotoutuu ulkoisissa esityksissä. Omakuvan -käsitteen kautta haluan tuoda näkyville eron Aspin kirje-minän ja Aspin henkilön välillä. Kirjeenvaihto sisältää sekä tietoista että tiedostamatonta oman kuvan luomista. Jotkut kirjoittajan valinnat perustuvat tarkkaan harkintaan ja toiset syntyvät huomaamatta. Aspin kohdalla kirjeet toimivat myös luovan itseilmaisun välineenä. Kirjeissä ei selosteta vain arkisia asioita ja tapahtumia, vaan Asp sanoittaa niissä syviäkin ajatuksiaan ja ilmaisee itseään persoonallisella ja tunnistettavalla kielellä. Kirjeiden kautta syntyy Aspista jäljelle jäänyt omakuva, joka kuten taiteilijan maalaama teos, kertoo Aspista yhden puolen, mutta ei kaikkea. Näin muodostunut omakuva on aina jälkipolvien tulkintaa ja jättää tilaa epäröinnille ja erehtymiselle. On kuitenkin mahdollista, että katsomalla tarkasti, voi saada kiinni jostain oleellisesta, joka johdattaa ymmärtämään ainakin osan Aspin elämästä.

Omakuvan muodostumista pohtiessa törmää ajatukseen henkilön identiteetistä. Ruotsalainen kulttuurintutkija Johan Fornäs on kuvannut identiteettiä taideteoksena, jonka yksilö muotoilee yhteistyössä muiden kanssa. Identiteetti on tuotos, joka on jatkuvassa muutoksessa, vaikka tietyt osat säilyvätkin pysyvinä. Identiteetti ei perustu strategiaan tai päämäärätietoiseen työskentelyyn ja vasta yksilön kuolema päättää identiteettityön avaten samalla oven uudelleentulkinnalle.²⁴ Identiteetti on käsitteenä hyvin monitulkinnallinen ja saattaa ohjata ajattelemaan identiteettiä ulkoapäin määriteltynä tai annettuna. Siksi olenkin halunnut Aspia tutkiessa käyttää käsitettä, joka ei niin vahvasti rajoita määriteltyjen identiteettien kautta, vaan

²⁴ Fornäs 1998, 281.

jättää tilaa tulkinnalle ja avoimeksi jääville kysymyksille. Omakuvan käsite kattaa toki itseensä erilaiset identiteetit, mutta tuo esiin myös sen miten identiteetit liittyvät toisiinsa, ovat päällekkäisiä ja joskus keskenään ristiriitaisia. Omakuvan kanssa käytän *minuuden* käsitettä, jota esimerkiksi historiantutkija Reetta Eiranen on käyttänyt tutkiessaan Tengströmin perheen kirjeenvaihtoa. Eiranen käsittää tutkimuksessaan kirjeet tilana jossa minuutta rakennetaan ja reflektoidaan. Hän esittää, että kerrottu minuuus ei ole minuuden heijastuma, vaan osa kokonaisuudesta.²⁵ Omakuvan ja minuuden ero ei välttämättä ole merkittävän suuri riippuen siitä, miten ne määritellään. Tässä tutkimuksessa omakuva määrittyy kirjeiden kautta. Se on oman minuuden esitys kirjeiden kautta ja saa kirjeissä myös materiaalsen olomuodon. Minuuus taas on kokonaisuus, johon omakuva tarjoaa ikkunan. Kuten Eiranen, ymmärrän minuuden ja kirjeenvaihdon roolit vuorovaikutuksellisina ja esitän, että kirjeenvaihtoa ja omakuvaa tutkimalla voidaan ymmärtää myös Aspin minuutta omakuvan takana.

Omakuvan käsite ymmärrettynä esitysmuotona tuo Aspin lähestymiseen tulkinnallisuutta. Se vertautuu tahallisesti kuvataiteen puolelle, jossa eri katsojat voivat samaa kuvaa katsoessaan päätyä varsin erilaisiin tulkintoihin. Toiset havainnot ja johtopäätökset ovat vahvemmin perusteltaessa, mutta loppupäätelmään vaikuttaa se, mitä katsoja jo ennestään tietää sekä katsojan omat kokemukset ja persoonallisuus. Tulkittaessa henkilökohtaisia asioita kuten ajattelua, maailmankuvaa ja minuutta, onkin erityisen tärkeä pohtia myös omaa asemoitumistaan tutkittavaan kohteeseen ja niitä asioita, jotka vaikuttavat tulkinnan taustalla. Omakuva Aspista on yhteistä kerrontaa, jota käyn Aspin kirjeiden kanssa.

Historiantutkimuksessa kaikkia tutkijan valintoja ei ole mahdollista perustella, sillä prosessi koostuu myös omista mieltymyksistä sekä silkoista sattumista.²⁶ Vaikka pyrin erottamaan oman itseni vaikutuksen tulkintoihin ja tekemään päätelmät loogisesti sen perusteella, mitä aikalaiskonteksti ja Aspin kirjeet näyttävät, kirjoitan samalla myös osan itseäni tulkintoihin, sillä täydellinen erottautuminen tai neutraalius ei ole mahdollista.

1.3 Elämäkerrallisuus ja kirjeiden tutkiminen

Vaikka tarkoitus ei olekaan tässä yhteydessä kirjoittaa Aspista kattavaa elämäkertaa, on yksilöstä kirjoittaessa mahdotonta välttyä elämäkerrallisilta piirteiltä. Siksi on hyvä tarkastella sitä, mitä elämäkerrallisen kerronnan kautta voidaan kuvata ja mitkä ovat sen haasteet. Elämäkerta eroaa henkilöhistoriallisesta tutkimuksesta siinä, että henkilöhistoriallisessa

²⁵ Eiranen 2019, 37.

²⁶ Latvala et al. 2004, 23.

tutkimuksessa tavoite on ensisijaisesti analysoida laajempia ilmiöitä kohdehenkilön kautta. Elämäkerrallisessa tutkimuksessa taas pyritään ymmärtämään yksilöä itseään ja kontekstin määrittely on keino lähestyä tutkimuskohdetta. Lopputulokseltaan tutkimukset eivät välttämättä eroa toisistaan, mutta lähestymistavassa ero on havaittavissa.²⁷

Harmainen on yhdessä historiantutkija Mikko Pollarin kanssa kirjoittanut elämäkerrallisen lähestymistavan eduista tutkittaessa abstrakteja käsitteitä ja ilmiöitä. Esimerkiksi länsimaista esoteriaa ja teosofiaa voidaan käsitellä yksilön tuottamina keinoina jäsentää omaa aikaansa, jossa yksilöllinen ja kollektiivinen sekä uskonnollisuus ja poliittisuus sulautuvat osittain toisiinsa.²⁸ Elämäkerran avulla voidaan ymmärtää paremmin yksilön toiminnan taustalla vaikuttavia sosiaalisia ja kulttuurisia motiiveja. Tutkimalla yksilöidentiteetin kerrostumia päästään lähemmäs sitä, mitä abstraktiot kuten uskonto tai politiikka voivat pitää sisällään. Elämäkerrallisella tutkimuksella voidaan täydentää aikaisempia tutkimustapoja kiinnittämällä huomio yksilön ja rakenteiden väliseen vuorovaikutukseen, jolloin yksilön kautta lähestyttynä tutkittu ilmiö tai liike voi alkaa näyttäytyä uudessa valossa.²⁹ Harmainen ja Pollari nostavat esimerkiksi työväenliikkeen aktiivin ja teosofin Veikko Palomaan (1865–1933), jonka omalaatuinen ajattelu avasi tutkimuksessa laajemman näkökulman työväenliikkeen ja -aatteen käsitteisiin. Työväenliike ja -aate alkoivat näyttäytyä selvemmin muuttuvina, moniselitteisinä ja ei-selvärajausina kokonaisuuksina. Elämäkerran avulla voidaanankin purkaa ennako-oletuksia ja ylittää ennalta asetettuja rajoja käsitteille ja kategorioille. Ankkuroituminen yksilöihin mahdollistaa kuitenkin sen, että huolimatta rajanylityksistä ja käsitteiden avoimuudesta tutkimuksella on perusta, josta käsin hallinnoida syntyneitä avointa tilaa.³⁰

Harmainen ja Pollari ovat tutkimuksessaan käyttäneet elämäkertaa ja henkilöhistoriallisuutta välineenä ja metodina teosofiaa tutkiessaan. Aspiin omakuvaan keskittyvässä näkökulmassa asetelma on ikään kuin vastakkainen. Toisaalta Aspiin kautta aukeaa näkökulma aatteisiin ja liikkeisiin, kuten fennomaniaan ja naisasialiikkeeseen ja niiden päällekkäisyyteen ja monisävyisyyteen, mutta huomion aina palautuessa Aspiin itseensä aatteiden ja liikkeiden konteksti toimii pikemminkin ponnahduslautana tulkinnoille. Olenkin käyttänyt kontekstin hahmottamista välineenä pyrkiessäni ymmärtämään Aspiin aatteellista minuutta ja sen kautta luotua omakuvaa. Myös historiantutkija Maarit Leskelä-Kärki on nostanut kontekstualisoinnin tärkeyden esiin pohtiessaan, miten yksilöitä tutkitaan henkilökohtaisten

²⁷ Hakasalo et al. 2014, 9.

²⁸ Harmainen & Pollari 2014, 260.

²⁹ Lässig 2008, 6–7, 9–13.

³⁰ Harmainen & Pollari 2014, 261, 263.

aineistojen kuten päiväkirjojen ja kirjeiden avulla. Hän listaa lähestymiskulmiksi yksilön näkemisen ajassa sekä yksilön tavoitettavissa olevien kokemusten asettamisen suhteessa aikakauteen eli mikä on mahdollista tai mahdotonta ja mikä taas tyypillistä tai epätyypillistä. Lisäksi Leskelä-Kärjen mukaan tulee pohtia, millaisia merkityksiä ihmiset ovat antaneet asioille ja teoille omana aikanaan.³¹ Olenkin kirjoittaessani pyrkinyt hahmottamaan maailmaa ja ympäristöä, jossa Asp toimi sekä pohtimaan vaikuttimia ja vaikuttajia hänen ajattelunsa taustalla. Tutkimalla Aspille ajankohtaisia ilmiöitä yhteiskunnassa olen löytänyt Aspin ajattelun yhtymäkohtia eri toimijoiden ja aatteiden välillä ja pystynyt syventämään kirjeitä lukemalla avautuvaa ymmärrystä.

Historiantutkija Juhana Saarelainen on kontekstuaalisesta tutkimusotteesta kirjoittaessaan hahmottanut lähteen ja kontekstin suhdetta. Hänen mukaansa lähde on jälki suuremmasta kokonaisuudesta, mutta se ei kykene yksinään vastaamaan tutkimuskysymykseen, vaan se tulee ymmärretyksi vasta asiayhteyden kautta. Lähde saa näin merkityksen tutkijan luoman kontekstin kautta, mutta samalla lähde tarjoaa kontekstista uutta tietoa, mikä rakentaa uutta tietoa ja laajentaa käsitystä kontekstista. Saarelainen haluaa kiinnittää huomiota siihen, että konteksti on aina tutkijan omassa ajassa rakentama tulkinta, joka ei sellaisenaan ole historiassa ollut olemassa. Siksi kontekstin rakentamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota niihin vaikuttimiin, jotka ajavat tiettyjen tutkimuskysymysten ja aineistojen äärelle.

Kontekstin rakentamisessa pitääkin varoa, ettei sen rajaaminen tapahdu vain omien ennakkoodotusten pohjalta.³² Pohtiessani sopivaa kontekstuaalista taustaa Aspin kirjeenvaihdon tutkimiseen päädyin tutkimaan kirjeenvaihtoa nuorsuomalaisessa aatteellisessa kontekstissa. Nuorsuomalaisuus tarjoaa sopivan ajattelukehyksen, jonka avulla voi tutkia sekä eroja että samuutta Aspin ajattelussa suhteessa hänelle aatteellisesti läheisiin henkilöihin. Koska lähdeaineisto ohjaa näkemään Aspin vahvasti juuri aatteellisena toimijan, tuntui luonnolliselta valita Aspin omakuvan tarkasteluun aatteellinen konteksti.

Useita elämäkertoja kirjoittanut historioitsija Birgitte Possing on pohtinut elämäkertakirjurin roolia siinä, minkälaisena yksilön elämä näyttäytyy elämäkerran kautta. Kirjottaja päättää mitä hän julkaisee ja mitä hän salaa ja maalaa näin muodostuvan muotokuvan yksilöstä. Se, mitä elämäkertaan kirjoitetaan, riippuu paljon myös siitä, milloin teos on julkaistu. Eri aikoina elämäkertojen yleisöillä on ollut erilaisia odotuksia sen suhteen, minkälaiset asiat meidän ”kuuluu” tietää sekä mistä ei ole sopivaa kirjoittaa. Loppukädessä valinnan tekee kuitenkin

³¹ Leskelä-Kärki 2004, 315.

³² Saarelainen 2011, 253–254.

kirjoittaja itse ja on hänen vastuullaan, että kaikki tutkimukseen liittyvä aineisto on käyty huolella ja harkiten läpi.³³ Tämän tutkimuksen tarkoitus eroaa perinteisestä elämäkerronnasta siinä, että kohteena on Aspin ja Erkon kirjeenvaihdon kautta muodostuva kuva eikä kuva Aspista. Yhtäläisyyksiä näiden kahden välillä toki on, mutta siinä missä elämäkerta on laajempi katsaus elämään, keskitytään tässä kahden välisessä suhteessa muodostuvaan kuvaan yksilön elämästä. Koska tutkimuskysymys rajaa tarkastelun Aspin ajatteluun nuorsuomalaisessa tutkimuskehyksessä, olen pyrkinyt tuomaan Aspin elämästä ja kirjeenvaihdosta esiin aatteisiin liittyvää sisältöä. Toisenlainen tutkimusasetelma ja erilaiset kysymykset olisivat todennäköisesti johtaneet Possingin kuvailun mukaan erilaiseen lopputulokseen.

Kirjeaineistot ovat hyvin tyypillisiä lähdeaineistoja elämäkerrallisissa tutkimuksissa, mutta islantilainen historioitsija Erla Hulda Halldórsdóttir huomauttaa, ettei niiden pitä nähdä sisältävän ”totuutta” menneisyydestä tai kirjoittajan elämästä. Kirjeet ovat hänen mukaansa jälkiä henkilöstä, ilmaisua ja representaatiota. Kirjeet heijastava ihmisten välisiä suhteita ja niitä tuleekin tarkastella pohtien, kenelle, milloin ja miksi ne on kirjoitettu. Vaikka kirjeisiin pitää suhtautua kriittisesti, ei niitä kuitenkaan tule aliarvioida. Kirjeet sisältävät myös täysin paikkansa pitävää tietoa arjesta, muista ihmisistä, kirjallisuudesta ja yhteiskunnasta. Kirjeitä tutkimalla voi päästä erilaisten minuuksien jäljille, löytää valheita, tulkintoja, hämmentäviä lausahduksia sekä runsaasti tarpeetonta tietoa, joka saattaakin lopulta osoittautua oleelliseksi kontekstia luotaessa.³⁴

Kirjeitä tutkiessa on huomioitava Halldórsdóttirin mainitsemat kirjoittajan toiminnan vaikutukset, mutta myös ympäristön vaikutukset. Kirjeen kirjoittamiseen vaikuttavat erilaiset konventiot ja kulttuuriset käytänteet, jotka puolestaan vaikuttavat yksilön kirjoittaessa tekemiin valintoihin. Kirjeet eivät kuvaa autenttista ihmistä, tunteita tai ajatuksia, vaan kirjehenkilöä ja hänen kokemuksiaan. Kirjeenvaihto tarjoaa identiteetin tarkasteluun tietyn tulokulman, mutta eri aineistoa tutkimalla kuva voisi muodostua hyvin erilaiseksi.³⁵ Kirjeenvaihtoa tutkiessa ja kirjoittaessa toisen ihmisen elämästä tutkija törmääkin kysymyksiin kirjoittamansa totuudellisuudesta. Leskelä-Kärjen mukaan elämäkerta tulisi nähdä tulkinnallisena ja rajallisena, sillä ”totuudet” saattavat lopulta osoittautua kovin

³³ Possing 2014, 73–74.

³⁴ Halldórsdóttir 2014, 175–177.

³⁵ Lahtinen et al. 2011, 21–22. Leskelä-Kärki 2006, 73

tarkoituksenhakuisiksi. Elämää tulisi tarkastella erilaisten tulkintojen mahdollistajana ja ymmärtää rajallisuus elämän kertomisessa.³⁶

Kirjeitä tutkiessa tulee huomioida myös kirjeiden viestintäteknologinen olemus. Tekniikan historiaan perehtyneen Jan Garnertin mukaan käytetty kommunikaatioteknologia vaikuttaa sosiaalisiin suhteisiin, sillä se asettaa keskustelulle kehykset, joiden tarjoamien mahdollisuuksien ja rajoitusten sisällä keskustelu tapahtuu.³⁷ Kirjeenvaihto eroaa kommunikaatiomuotonsa takia esimerkiksi kasvokkain käydystä keskustelusta siinä, että esimerkiksi ilmeet tai äänensävyt puuttuvat keskustelusta. Kirjeenvaihto mahdollistaa pidemmän harkinnan omissa vastauksissa, mutta toisaalta vastauksien välille jäävä odotusaika muokkaa kokemusta yhteydestä ja keskustelun välittömyydestä. Kirje viestinnän välineenä saattaa myös vaikuttaa siihen mistä keskustellaan. Leskelä-Kärki esittää, että kirjeet voivat tarjota keskustelualueen sellaisillekin teemoille, joista henkilöt eivät muuten puhuisi.³⁸ Aspin ja Erkon tapauksessa voi päätellä, että kirjeiden sisältämistä aiheista juteltiin myös kasvokkain, mutta on todennäköistä, että kirjeenvaihto vaikutti siihen, miten asioista puhuttiin. Kirjeitä on myös mahdollista säilyttää ja niihin voi palata myöhemmin, jolloin kommunikaatiosta jää konkreettisia ja fyysisiä merkintöjä. Kommunikaatioon tulee näin lisänä myös osallistujien suhde kirjeisiin esineinä, jolloin myös kommunikaation materiaaliset ilmenemismuodot saavat keskustelun osallistujilta omat merkityksensä.

Kirjeenvaihto itsessään on jatkuvaa dialogia, jossa voi kertoa itsensä ja tulla toisen kertomaksi. Kertominen on vastavuoroista, jolloin katsojan ja paljastettavan roolit vaihtelevat, varsinkin kun kyse on intiimistä kahdenvälisestä kirjeenvaihdosta.³⁹ Filosofin Adriana Cavareron mukaan ihmiset tulevat kerrotuiksi vain toisten ihmisten kautta, jolloin identiteetti muodostuu suhteessa toisiin ja oman itsen ulkopuolella toisten kertomissa tarinoissa.⁴⁰ Kirjeenvaihto tarjoaakin mielenkiintoisen aineiston tutkia identiteettiä sekä oman itsen että muiden kautta kerrottuna. Kirjeenvaihdossa Aspin identiteetti muodostuu dialogissa Erkon kanssa kummuten Aspin omista kuvauksista ja heijastuen takaisin Erkon kerrontana.

Kirjallisuudentutkija Mihail Bahtinin mukaan kirjeiden dialogi rakentuu molempien osapuolien yhteistyöllä, mutta myös konteksti vaikuttaa keskustelun muotoutumiseen. Bahtin

³⁶ Leskelä-Kärki 2017, 322.

³⁷ Garnert 2005, 12–13, 33–35, 192–193.

³⁸ Leskelä-Kärki 2011, 21.

³⁹ Leskelä-Kärki 2011, 261.

⁴⁰ Cavarero 2000, 32–45.

esittää, että kirjoittaja ennakoi vastaanottajan reaktioita, mikä vaikuttaa siihen, miten hän asiansa esittää.⁴¹ Vastaanottajan reaktioon pyritään vaikuttamaan kirjeen tyyllillä ja sanavalinnoilla. Kirjoittaja pyrkii näin näkemään itsensä toisen silmin, jolloin tarjoutuu mahdollisuus myös tarkastella omia ajatuksia ja tunteita.⁴² Kirjeiden sisältöä ei voi siis tarkastella yksipuolisesti vain yhden henkilön näkökulmasta, vaan kirjeiden dialoginen luonne vaatii kiinnittämään huomiota myös vastaanottajan osallisuuteen. Vaikka kirjeet voivatkin tarjota paikan itsereflektioon, on kirjoittaja kuitenkin tietoinen vastaanottajasta, jolloin vastaanottaja osallistuu kirjoittamisprosessiin kuviteltujen reaktioidensa kautta. Keskustelua käydään näin sekä kirjoittamisen että ajattelun tasolla.

Kirjeiden lukija liittyy dialogiin vielä kolmantena osapuolena. Tutkija käy oman kirjoituksensa kautta dialogia alkuperäisen tekstin kanssa tarkastellen tekstiä kolmesta eri näkökulmasta: kirjeenkirjoittajan, vastaanottajan ja omasta näkökulmastaan.⁴³ Tutkija tuo prosessiin mukaan oman tietoisuutensa ja kokemuksensa, mikä vaikuttaa tutkimuksen lopputulokseen.⁴⁴ Kirjeiden maailma ei välttämättä koskaan täysin avaudu ulkopuoliselle lukijalle, koska kirjeiden sisältö ei pysy omassa rajatussa maailmassaan, vaan viittaa ulkopuolisen maailman tapahtumiin, ihmisiin ja asioihin, joista lukijalla ei välttämättä ole tietämystä. Kirjeitä lukemalla aluksi selittämättömältä tuntuvat asiat saattavat avautua myöhemmin, mutta tarkka lukeminen ja tutkiminenkaan ei voi tehdä näkyväksi sitä, mitä kirjeissä ei ole.⁴⁵

Tutkimalla pieneltä vaikuttavaa asiaa historiassa voidaan paljastaa ajasta jotain merkittävää, vaikka itse tutkittava kohde olisi poikkeuksellinen. Leskelä-Kärki on Krohnin sisaruksista kirjoittaessaan perustellut tutkimusta esittämällä heidän olevan esimerkkejä sekä poikkeuksellisuudesta että jostain yleisestä. Tutkimalla tarkkaan yksittäistä asiaan voidaan lähestyä kontekstia ja reunaehtoja, joissa tutkittava asia tapahtuu. Leskelä-Kärki kutsuu tätä dialogiksi erityisen ja yleisen välillä, jonka avulla on mahdollista saada laajempaa tietoa historiasta tutkimalla ”pieniä kohteita”.⁴⁶ Elomaan mukaan poikkeuksellisen tutkiminen paljastaa myös normaalin rajat. Poikkeavuudet toimivat peilinä sille, mikä on tavanomaista ja kertovat näin myös yleisestä, vaikka eivät itse olisikaan yleistettävissä.⁴⁷ Aspin ja Erkon

⁴¹ Bakhtin 2002, 95.

⁴² Hagelstam 2011, 302.

⁴³ Bakhtin 2002, 106–107; Altman 1982, 111–112.

⁴⁴ Hagelstam 2011, 304.

⁴⁵ Leskelä-Kärki 2006, 72.

⁴⁶ Leskelä-Kärki 2006, 22.

⁴⁷ Elomaa 2001, 71

kirjeenvaihtoa voidaankin tulkita sekä erityisen että yleisen näkökulmasta. Toisaalta kyseessä on hyvin aikaansa ilmentävä pari, joka eli keskellä 1880-luvun kiivasta suomalaisuuden rakennusprojektia ottaen siihen osaa parhaansa mukaan. Toisaalta yksilöiden toimintaa tai ajatuksia voidaan harvoin sellaisenaan yleistää koskemaan kokonaista ihmisryhmää, vaan mukana tulee aina poikkeuksia ja erityisyyksiä, jotka tekevät ihmisestä yksilön.

1.4 Tutkimusaineisto ja etiikka

Pääasiallisena aineistona tutkimuksessa toimii Aspin ja Erkon neljä vuotta ja neljä kuukautta kestänyt kirjeenvaihto. Kirjeenvaihto alkaa Aspin lähettämästä kirjeestä 4.6.1884 ja jatkuu syyskuuhun 1888, jonka jälkeen Asp matkusti Erkon luokse Itävaltaan. Kihlapari vietti Erkon viimeiset elossa olon viikot yhdessä, joten matkan jälkeinen Aspin arkistoon kuuluva kirjeaineisto koostuu lähinnä Aspin käymästä kirjeenvaihdosta oman perheensä ja Erkon veljien kanssa. Erkon kirjeet ovat kirjeenvaihdon alkamisesta asti pitkiä, ja ne on kirjoitettu selkeästi siistillä käsialalla. Loppupuolen kirjeenvaihdossa Erkon kirjeet on kirjoitettu tiiviimmin kaikki paperin tila hyödyntäen, mitä selittää ulkomailla vaivannut rahapula. Aspin kirjeet ovat aluksi lyhyempiä, mutta pitenevät useiden sivujen mittaisiksi kirjeenvaihdon edetessä. Kirjeiden käsiala on vauhdikasta ja marginaaleihin on usein lopuksi lisätty vielä kirjoitusta. Yhteensä Aspin ja Erkon kirjeenvaihto käsittää noin 400 kirjettä, joista noin 170 on Aspin kirjoittamia ja loput Erkon lähettämiä. Kirjeet on talletettu Helsingissä sijaitsevaan Päivälehdessä arkistoon ja ne on myös digitoituina Päivälehdessä sähköiseen arkistoon. Arkistot on muodostettu vastaanottajan mukaan, eli Aspin kirjoittamat kirjeet löytyvät Ruuto Erkon arkistosta, kun taas Aspin saamat kirjeet Erkolta ja perheeltään on sijoitettu Hilda Aspin arkistoon. Aspin arkistosta löytyy myös hänen itsensä perheelleen lähettämiä kirjeitä, kun taas Erkon veljille lähetetyt kirjeet löytyvät Eeron Erkon ja J.H. Erkon arkistoista. Aspin ja Erkon välisen kirjeenvaihdon lisäksi olen käyttänyt tutkimuksen tukena jonkin verran parin muuta kirjeenvaihtoa, päiväkirjoja sekä muuta Aspin ja Erkon arkistoista löytyvää materiaalia kuten muistiinpanoja, koulutodistuksia ja työsopimuksia. Varsinainen tutkimus kuitenkin keskittyy keskinäiseen kirjeenvaihtoon ja muu aineisto ainoastaan taustoittaa tutkimusta.

Aspin kirjoittamat kirjeet Erkolle olen translitteroinut tutkimuksen helpottamiseksi. Käydessäni kirjeitä läpi olen lisännyt kirjeiden aiheiden mukaan luomaani aineistoon hakusanoja kuten naisasia, uskonto, suomenmielisyys ja työ. Lisäksi olen tehnyt translitteroimaani aineistoon tarkentavia koneellisia hakuja käyttäen eri muotoja sanoista kuten nainen, suomalainen, teatteri ja kääntäminen. Hakusanat tarkentaviin hakuihin

valikoituivat aineiston tuntemuksen ja tutkimuskysymysten perusteella. Aineiston perusteella tiesin, minkälaisia sanoja Asp käyttää ja minkälaisia teemoja hän käsittelee. Erkon kirjeitä en translitteroinut, vaan kirjoitin kirjeistä muistiinpanot, joissa sovelsin Aspin kirjeisiin luomaani hakusanalista keskeisistä teemoista. Erkon kirjeiden translitterointi ei mielestäni ollut tarpeellista, koska päähuomio tutkielmassa oli siinä, miten Asp ilmaisee itseään kirjeissään. Koneellisten hakujen tekeminen Erkon kirjeisiin ei myöskään ollut välttämätöntä, koska pystyin muistiinpanojen ja Aspin kirjeiden avulla seuraamaan parin välistä keskustelua.

Aspin ja Erkon kirjeenvaihto näyttää säilyneen melko kattavana. Yksittäisiä kirjeitä puuttuu sieltä täältä, mitä selittää joko kirjeiden katoaminen tai mahdollisesti liian yksityisiksi katsottujen kirjeiden sensuroiminen kokonaisuudesta. Aspin kirjoittamia kirjeitä vaikuttaa säilyneen vähemmän kuin Erkon kirjoittamia. Kenties Asp oli sulhastaan säntillisempi kirjeiden säilyttäjä, sillä kirjeenvaihto ei anna ymmärtää, että Erko olisi ollut kirjeenvaihdossa merkittävästi aktiivisempi osapuoli. Pidempiä aukkoja kirjeenvaihdossa löytyy kesiltä 1885 ja 1888. Myöhempää aukkoa selittää Erkon sairastaminen, sillä Erko ei mahdollisesti terveydentilansa vuoksi kyennyt huolehtimaan kirjeiden säilyttämisestä tai kirjeet joutuivat muuten kadoksiin. Aiemmalle aukolle ei kuitenkaan löydy suoraa selitystä. Erkon oleskellessa ulkomailla osa kirjeistä myös katosi jo ennen kuin ne tavoittivat vastaanottajansa, mistä kertovat useat maininnat kirjeenvaihdossa, kun kirjeiden lähettämisestä ja saamisesta tehtiin selkoa.

Aspin ja Erkon välinen kirjeenvaihto oli kirjoitushetkellä tarkoitettu vain toisen osapuolen luettavaksi. Kirjeet sisältävät ilmaisia rakkaudesta, kaipuusta ja muista kahden henkilön välisistä tunteista. Joskus kirjeissä on mainintoja osista, jotka voi lukea muille ihmisille ja Asp kirjoittaa esimerkiksi lukeneensa Erkon matkakertomuksia kirjeistä äidilleen ja sisarilleen. Nämä ovat kuitenkin selkeitä poikkeuksia. On mahdollista, että kirjeistä on useamminkin luettu rajattuja osia muille ihmisille ja niiden sisältämiä uutisia on varmasti jaettu eteenpäin. Kirjeet eivät kuitenkaan ole olleet yleisesti esimerkiksi perheenjäsenten tai läheisten ystävien luettavina, vaan kirjeenvaihto on selkeästi ollut yksityistä.

Kirjeiden yksityisestä luonteesta huolimatta Asp pohti kirjeiden kohtaloa ja niiden joutumista muiden käsiin jo eläessään, sillä kirjeenvaihdon säilyttämisestä on säädetty Aspin testamentissa.

Mun ja Ruudin kirjeet on pantava yhteen suureen kokoon ommeltuun myttyyn.
Jos joku meikäläisistä rupee kirjailijaksi, saakoon ne 10 vuoden perästä

lukeakseen, muuten ne ovat silloin hävitettävät. Ainoastaan ulkomailta tulleet Ruudin kirjeet saa jättää nyt jo Henrikille, jos hän arvelee tarvitsevansa niitä Ruudin elämäkertaa kirjoittaessaan. Hanna lukekoon ensin läpi ja pidättäköön ne, jotka eivät ole tarpeelliset tai sopivat syrjäisen käsiin, tarkoitan, jos sisältö on liiaksi yksityinen, ilman että siitä on elämäkerrassa hyötyä.⁴⁸

Asp tiedosti kirjeiden arvon lähdeaineistona, mutta ei kuitenkaan halunnut, että kirjeitä säilytettäisiin loputtomiin jälkipolville. Asp näki erityisesti Erkon muiston kunnioittamisen tärkeänä, sillä testamentissa säädettiin myös muistomerkin pystyttämistä Ruudille. Kirjeiden säilyttämisen pohjalla onkin vaikuttanut halu tukea Erkon jättämän kirjallisen perinnön säilymistä jälkipolville. Asp ei testamentista päätellen myöskään halunnut aivan yksityisimpien asioiden olevan kaikkien luettavissa, minkä takia sisko Hanna Asp velvoitettiin käymään kirjeenvaihtoa ensin läpi. Onkin mahdollista, että ennen arkistoon luovuttamista aineistokokonaisuudesta on poistettu osia. Myös Asp on saattanut Erkon kuoleman jälkeen suunnitella kirjeiden säilyttämistä jo poistaa joitakin kirjeitä.

Koska kirjeenvaihdon toinen osapuoli on jo eläessään jättänyt ohjeita kirjeainestoa silmällä pitäen, nousee aineistoa käytettäessä väistämättä pohdittavaksi kysymys siitä, onko historiantutkijalla oikeutta käyttää aineistoa, jonka sen omistaja on määrännyt hävitettäväksi. Kirjeenvaihto on julkisesti saatavilla Päivälehdessä sähköisen arkiston verkkosivuilla, ja lisäksi se on julkaistu Niiniluodon toimittamassa kirjassa. Näin ollen kirjeaineisto on jo yleisesti luettavissa eikä erityisen salattua. Jokainen uusi tutkimus tuo toki aineistoa ja yksityisiäkin asioita lisää esiin ja täytyy olla perusteltu. Kohtelemalla tutkimuksen kohteita hienotunteisesti, mutta samalla rehellisesti on mielestäni kuitenkin mahdollista pyrkiä noudattamaan Aspin alkuperäistä ajatusta Erkon muiston kunnioittamisesta.

Kirjoittaessa toisen ihmisen elämästä kirjoittajan ja tutkittavana olevan henkilön välille syntyy aina jonkinlainen suhde. Henkilökohtaisia kirjeitä lukiessa voi todellisuudessa vieras henkilö alkaa tuntua läheiseltä ja samaistuttavalta. Historiantutkija Hanna Elomaan mukaan tutkijalla onkin vaikea tehtävä tasapainolla empaattisuuden ja kriittisyyden välillä.⁴⁹ Myös Leskelä-Kärki painottaa pyrkimystä oikeudenmukaiseen tulkintaan. Tutkimuskohteeseen ei tarvitse suhtautua ihailen ja positiivisesti vaan kriittisyys, negatiiviset tunteet ja ymmärtämisen vaikeus voivat tuoda aineiston käsittelyyn hyvää dialogia tutkijan ja kohteen välille.⁵⁰ Aspin kirjeitä lukiessa, lukijan on yleensä helppo myötäelää Aspin kokemuksia, sillä Asp ilmaisee

⁴⁸ Hilda Aspin testamentti. PLA, Hilda Aspin arkisto, Au:1.

⁴⁹ Elomaa 2006, 61.

⁵⁰ Leskelä-Kärki 2001, 116—119.

itseään tunteellisesti ja luo lukijalle kokemuksen avoimuudesta. Aspin ja Erkon surullisesti päättynyt yhdessäolo on myös omiaan herättämään myötätuntoa lukijassa. Toisaalta lukiessa kirjeitä pidemmälle ja tutkimuskohteen käydessä tutummaksi, voivat kirjeet alkaa ärsyttää ja kirjeenkirjoittajan valinnat tuntua kummallisilta. Kirjeitä tutkiessa onkin tärkeä pitää mielessä, että tutkitut henkilöt ovat monitahoisia ihmisiä, joihin liittyy sekä hyviä että epäedullisempia piirteitä. Oikeudenmukaisen tulkinnan muodostaminen vaatii huomioimaan esille nousevat asiat sellaisina kuin ne ovat. Kirjoittaja ei voi antautua omien tunteidensa ja ennakkonäkemyksensä jyrättäväksi, vaan tutkijan tulee huomioida itsensä osana tutkimusprosessia ja miettiä miten oma suhde tutkittavaan vaikuttaa prosessiin.

Edetessäni seuraaviin lukuihin olenkin pyrkinyt pitämään mielessäni sekä ihmisen kirjeiden takana että oman itseni kirjoittajana. Annan Aspin omalle äänelle tilaa kirjeistä nostettujen lainausten avulla, tiedostaen samalla oman valtani esille tuotujen asioiden valitsijana ja tulkitsijana. Toisessa luvussa käsittelen ensin Aspin ja Erkon kirjeenvaihdossa muotoutuvaa suhdetta, sillä se toimii kehyksenä kirjeiden kautta muotoutuvassa omakuvassa. Tutkin Aspin tapaa kirjoittaa sekä ilmaista itseään ja tunteitaan. Erityisesti tunteet ja tunneilmaisu ovat merkittävässä roolissa Aspin ilmaistessa suhdettaan aatteisiin ja ympäröivään yhteiskuntaan ja pyrinkin avaamaan luvussa tätä suhdetta lukijalle. Luvussa kolme lähestyn omakuvaa työn tekemiseen liittyvän aatteellisuuden kautta. Pohdin, miten Asp suhtautui kirjeissä töihinsä näyttelijänä, opettajana, kääntäjänä ja kirjoittajana ja toi minuuttaan ja maailmankatsomustaan niiden kautta esiin. Tarkastelen minkälaisena työ ja sen merkityksellisyys näyttäytyi Aspille sekä miten hän koki naisena voivansa osallistua eri tehtäviin. Neljännessä luvussa sukellan syvemmälle Aspin elämässä vaikuttaneisiin aatteisiin. Fennomaniaa lähestyn erityisesti Aspin kirjallisuuteen ja lehdistöön kohdistuvan kiinnostuksen kautta, mistä jatkan Aspia ja muita fennomaaneja kiinnostaneisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin luokasta, työväestä ja raittiudesta. Pohdinta jatkuu naiskysymyksen parissa ja nostan esille Aspin kirjeissä esittämiä ajatuksia naiskuvasta, omasta toimijuudestaan naisena sekä tarkastelen 1880-luvun naisasialiikkeen keskeisiä kysymyksiä Aspin näkökulmasta. Lopuksi luon katseen vielä Aspin uskonnolliseen etsintään ja hänen maailmankuvassaan vaikuttaneisiin esoteerisiin liikkeisiin. Aiheet on jaoteltu temaattisesti, jotta vältyttäisiin turhalta toistolta ja jotta aiheiden väliset yhteydet ja kokonaiskuva olisi paremmin tavoitettavissa. Lukujen sisällä olen kuitenkin kirjoittanut Aspin elämästä myös kronologisesti, jotta elämän eteenpäin suuntaava liike ja kehityskaaret olisivat helpommin havaittavissa.

2 Kirjeitä Erkolle: suhde ja tunteet kirjeenvaihdossa

2.1 Asp ja Erkko

Asp tapasi Helsingissä asuessaan vuonna 1884 tulevan sulhasensa Elias Erkon, johon Minna Canth oli kehottanut häntä tutustumaan.

Tahtoisitko olla oikein kiltti ja näyttää, että minusta pikkuisen pidät? – Vastaus: tahdon. Niinkö? No hyvä! Olen sitten ystävällinen Rudolf Erkolle, tutustu häneen ja kutsu häntä usein käymään luonasi, esim. Sunnuntaina ed.pp. Ei haittaisi, jos hän sinuun pikkusen rakastuisikin, sillä rakkauden sanotaan runoilijoita elähdyttävän.⁵¹

Canth toivoi Erkosta suuria kirjallisuuden saralla ja halusi tämän ”tuttavuuteen sivistyneiden naisten kanssa”. Aspin tuli rohkaista tulokasta, koska tämä oli Canthin mukaan ujo.⁵² Asp noudatti kehotusta, ja muutaman kuukauden tuttavuuden päästä pari aloitti tiiviin kirjeenvaihdon. Kirjeenvaihto oli Aspille ja Erkolle monesti ainoa tapa kommunikoida, sillä teatterin kiertueet veivät Aspia ympäri Suomea eikä Erkkokaan pysytellyt yhdessä kaupungissa. Erkon matkustettua syksyllä 1887 ulkomaille tapahtui parin kaikki kommunikointi muutamaa sähköttä lukuun ottamatta kirjeiden välityksellä. Erkko ja Asp olivat läheisiä myös toistensa perheenjäsenten kanssa, ja Asp kävi kirjeenvaihtoa myös Erkon veljien kanssa. Erkko oli toivottu vieras Aspin perheen luona Tampereella ja vietti ”Aspilassa” aikaa etenkin jouluna ja kesäisin. Kirjeenvaihdon alkaessa Asp ja Erkko olivat jo hyvin kiintyneitä toisiinsa, ja Aspin perhe ja Erkon veljet otettiin osaksi uutta tuttavuutta varsin pian. Jonkinlaiset salakihlat solmittiin parin välillä jo ennen virallista kihlautumista. ja Erkko sai heikosta rahatilanteestaan huolimatta hankittua Aspille keväällä 1886 myös sormuksen, jota tosin ei muille vielä esitelty. Erkko ehti kosia Aspia vielä virallisesti ennen kuolemaansa, mistä Asp tiedotti kirjeellä perheelleen. Naimisiin Asp ja Erkko eivät kuitenkaan koskaan päässeet.

1800-luvulla yksilöiden omien tunteiden painoarvo kumppanin valinnassa nousi ja ihanteeksi tulivat rakkaus- ja jopa kumppanuusavioliitot. Kumppanuusajatteluun liittyi ajatus läheisestä ystävydestä, jota edistivät jaetut älylliset ja kulttuuriset kiinnostuksen kohteet.⁵³ Ajatukset kumppanuudesta ja sielujen ystävydestä ovat nähtävillä myös Aspin ja Erkon kirjeenvaihdossa. Vaikka tunteilla olikin merkitystä, ei tulevaisuiksi puolisoiksi kuitenkaan

⁵¹ Minna Canth Hilda Aspille tammikuussa 1884. Ks. Kannila 1973, 122.

⁵² Ibid.

⁵³ Eiranen 2019, 23, 62–63.

kelpuutettu ketä tahansa. Onnelliseen avioliittoon tarvittiin rakkauden lisäksi sopiva puoliso, jolla oli oikeanlainen sosiaalinen tausta. Esimerkiksi rahvaan ja säätyläisen välinen avioliitto olisi ollut sopimatonta ja johtanut skandaaliin ja sosiaaliseen eristämiseen.⁵⁴ Aspin ja Erkon yhteiskunnallista asemaa käsitellään vielä neljännessä luvussa, mutta suhteen sopivuuden osalta voidaan todeta, että Aspin ja Erkon avioliitto ei toteutuessaan olisi nostattanut aikalaisten kulmakarvoja tai kohdannut vastustusta perheiden taholta. Kumpikin kuului nousevaan suomalaiseen sivistyneistöön, mutta merkittävää varallisuutta heillä tai heidän perheillään ei vielä ollut. Aspin ja Erkon ainoa este naimisiinmenolle oli Erkon rahatilanne. Halu liiton solmimiseen oli kummallakin kova, ja avioliittosuunnitelmia tehtiin sen mukaan, minkälaisia tulevaisuuden työmahdollisuuksia Erkolla nähtiin. Vaikka suunnitelmat aina viivästyivät, oli kummallakin vahva usko yhteiseen tulevaisuuteen.

Häggmanin mukaan miehet avioituivat 1800-luvulla suomalaisen sivistyneistön piirissä naisia myöhemmin, mikä tarkoitti, että mies saattoi avioituessaan olla vaimoan merkittävästi vanhempi ja sai jo ikänsä kautta avioliitossa opastajan roolin. Miesten tuli kyetä elättämään tuleva perheensä, joten avioon sopi mennä vasta, kun sopiva yhteiskunnallinen asema ja tulotaso oli saavutettu. Avioliitot, joissa nainen oli aviomiestään vanhempi, kävivät 1800-luvun loppua kohti entistä harvinaisemmiksi.⁵⁵ Asp oli sulhastaan vuoden vanhempi, joten ikäeroa parin välillä ei juuri ollut. Kirjeissään Asp saattoi kuitenkin kutsua Erkkoa ”vanhaksi mieheksen” tai ”vanhaksi pojaksi”.⁵⁶ Kenties ilmaisu on leikkisä viittaus Erkon nuorempaan ikään, mutta kirjeiden kontekstissa ”vanhuus” tuntuu viittaavan pikemminkin jonkinlaiseen henkiseen vanhuuteen, josta pari oli mahdollisesti yhdessä keskustellut. Erkolla oli varsinkin kirjeenvaihdon alkuaikoina opastava rooli Aspin ja Erkon kirjallisuusharrastuksessa sekä aatteellisissa keskusteluissa, ja Asp suhtautui Erkkoon monesti etevämpänä ja tietävämpänä. Häggman tuo esiin, että 1800-luvun jälkipuoliskolla ajatukset naisen roolista avioliitossa olivat muuttuneet verrattuna vuosisadan alkuun. Myös mies saattoi tunnustaa morsiamensa etevämmyyden tietyissä asioissa ja pyytää tältä opetusta.⁵⁷ Erko antoikin Aspille kirjeissään runsaasti tunnustusta, ja hän ihaili erityisesti Aspin tarmokkuutta.

Tunsin taas selvään kuinka paljon etevämpi ja suurempi minua sinä olet. Sin’et pakoita minua itseäsi vaan rakastamaan vaan ihailemaan. Elä nyt usko että mielistelen, oikein totta sinua ihailen suurena henkisenä aarteena. — Minä mustasukkaisen tavoin pelkään että kun tunnet oman voimasi, niin lakkaat minua

⁵⁴ Häggman 1993, 89.

⁵⁵ Häggman 1994, 86–88.

⁵⁶ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 10.9.1884 ja 6.11.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba:1

⁵⁷ Häggman 1994, 130.

rakastamasta, Enhän sitä kuitenkaan usko. Ja vaikka uskoisinkin niin iloitsisin nähdessäni kuinka ihailtuni kasvaa.⁵⁸

Aspin ihaileva asenne Erkkoon tuo esiin sen kuinka suuri vaikutus tällä oli Aspin ajatusmaailmaan ja sitä kautta minuuteen ja omakuvan muodostamiseen. Tämän huomion tarkoitus ei ole vähentää Aspin ansioita tai esittää, että Aspin näkemykset olivat riippuvaisia Erkosta. Pikemminkin Asp löysi Erkosta samanmielisen kumppanin, jonka kanssa vietetty aika ja keskustelut jalostivat ja muoivasivat Aspin omaa ajatusmaailmaa. Erkko sekä haastoi että tuki Aspia sekä tarjosi apuaan ja neuvojaan myös Aspin kirjallisissa pyrkimyksissä. Aspin oma kiinnostus esimerkiksi suomalaisuusaatteeseen ja naisasiaan olivat syntyneet jo ennen Erkon tapaamista, joten hän olisi todennäköisesti toiminut asioiden parissa muutenkin, mutta Erkon tuki ja positiivinen esimerkki valoivat uskoa Aspiin ja tarjosivat hänelle ajatteluun uusia näkökulmia. Miehenä Erkolla oli pääsy moniin paikkoihin ja opintoihin, joihin Asp ei voinut osallistua, joten Erkon kautta Asp mahdollisesti pääsi osalliseksi asioihin, jotka hänelle naisena olisivat voineet olla tavoittamattomissa.

Vaikka Asp nojautuikin monesti tiedoissaan Erkkoon, kävi Asp aatteellisia taisteluita itsenäisesti muiden ihmisten kanssa. Asp kuvaili omaa riitelemishalukkuuttaan hänelle tärkeissä asioissa niin suurena, ”että tavallista kristin-ihmistä pöyristää”.⁵⁹ Erkko saikin välillä ottaa suhteessa tasapainottavamman roolin, sillä hän oli Aspia hillitympi ilmaisussaan eikä ainakaan henkilökohtaisissa suhteissaan käynyt aatteelliseen taistoon yhtä liekehtivällä voimalla kuin Asp. Erkko pelkkäsi välillä Aspin riitaantuvan liikaa muiden kanssa, mikä sai Aspin pohtimaan luonnettaan

Olenko sitte riitainen tai ”öfverifrad”? Tai miksi sinäkin aina pelkääät minun joutuvan riitaan? Mutta kun usein (tavallisesti aina väitelyäni;) tutkin, tekisinkö uudestaan samoin, tulen siihen päätökseen että montakin kertaa sanoisin ja tekisin samoin enkä voisi muuta. – Hildurin suhteen voit olla muuten rauhassa. Riidelleet olemme ja väitelleet mutta emme vielä kertaakaan suuttuneet, aina vaan eronneet hyvässä sovussa. Ja sen tulemme tiistainakin tekemään. – Ehkä minä olen riitainen sinullekin? Pahin on ett’ en luule paranevani, pahenevani vaan. Pienikin asia saa minut väittelyhaarniskaan. Enkä usein tahdokkaan hillitä itseäni, vaikka soisinkin. Mitä siitä sitte tulee?⁶⁰

Lainauksessa Asp puolustaa väittelyään ja onkin huomattava, että kirjeissä Aspin kuvaamat väittelyt muiden kanssa kohdistuvatkin aatteisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Aspin tarkoituksena ei ollut haastaa riitaa, vaan haastaa keskustelukumppani ajattelemaan ja

⁵⁸ Elias Erkko Hilda Aspille 18.7.1888. PLA, Hilda Aspin arkisto, Bb.

⁵⁹ Hilda Asp Elias Erkolle 23.8.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁶⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 20.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

vakuuttaa tämä Aspin näkemyksestä. Oma ”riitaisuus” kuitenkin myös huolestutti Aspia ja hän pohtikin, sopiko hän luonteensa puolesta elämään muuten kuin yksin.⁶¹ Aspin näkemys itsestään ei oikein sopinut siihen kuvaan, mikä hänellä oli vaimona olosta. Asp kuvaa kirjeissään myös ottaneensa vaarin Erkon esimerkistä ja hillinneensä itsensä erilaisissa tilanteissa sen sijaan, että olisi ryhtynyt kiistelemään. Vaikka Aspin väittelyt herättivätkin parin välillä toisinaan keskustelua, ei Aspin voimakas luonne vaikuta Erkkoo lopulta häirinneen, vaan se oli pikemminkin osa Aspin viehätystä. Tätä kuvaakin Erkon hellän humoristinen kommentti Aspista:

Kuule, tänään näin erällä rappusilla kolme lasta, jotka istuivat rinnakkain ja huusivat kilpaa, ja silmät oikein kiiluivat ilosta. Muistin silloin – en tiedä mistä syystä – sinua lapsena, kuinka sinä pahanteossa kuljit. Hymyilin silloin, mutta torua minun sinua pitäisi. Sinä olet vielä nytki samanlainen itsepäinen. Ei sinusta toinen heten suoraa ota.⁶²

Lopuksi voi vielä sanoa, että vaikka kirjeenvaihtoon mahtuikin pieniä kinoja ja väärinymmärryksiä, oli Erkon ja Aspin suhtautuminen toisiinsa kuitenkin hyvin välittävää ja arvostavaa. Toiminta yhteisen aatteen puolesta toimi liimana, vaikka etäisyydet kasvoivat etenkin viimeisenä kirjeenvaihtovuotena suuriksi. Molemmat katsoivat, että toisella oli positiivinen ja kehittävä vaikutus omaan itseen, ja yhteistä tulevaisuutta jaksettiin suunnitella vastoinkäymisistä huolimatta. Aspin ja Erkon suhteen voikin vielä tiivistää Aspin omin sanoin: ”Olemme me kaksi sentään hyvin onnelliset. Ilman suuria illusioonia me olemme ainakin sopusuunnassa elämän peruskysymyksissä.”⁶³ Varma perusta yhteisissä arvoissa loi parille luottamuksellisen suhteen, jossa elämän tärkeistä asioista voitiin keskustella avoimesti.

2.2 Asp kirjeenkirjoittajana

Asp vaikuttaa kirjoittaneen Erkolle kirjeissään varsin vapaasti. Asp on kirjeissään itse pohtinut tapaansa kirjoittaa Erkolle, esimerkiksi selittäessään, kuinka mieliala ei ole ollut oikea Minna Canthille kirjoittamiseen jatkaen: ”Mutta sinulle, Ruudi kulta, kirjoitan mitä vaan mietin. En sentään oikeastaan joudu miettimään mitään.”⁶⁴ Asp saattaa myös viitata kirjeen kirjoittamiseen ”jutteluna” Erkon kanssa, mikä korostaa kirjeiden roolia kanssakäymisen ja suhteen ylläpitäjänä. Kirjeissä Asp välillä pohtii, mitä hän kirjoittaisi, kun

⁶¹ Hilda Asp Elias Erkolle 25.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁶² Elias Erko Hilda Aspille 8.10.1884. PLA, Hilda Aspin arkisto, Bb.

⁶³ Hilda Asp Elias Erkolle, päivämätön. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁶⁴ Hilda Asp Elias Erkolle 10.6.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

varsinaista kerrottavaa tai uutisia ei ole.⁶⁵ Kirjeitä kirjoittaessa ei siis ollut välttämätöntä, että niissä olisi välitetty tärkeää tietoa, vaan oleellista oli keskustelu ja yhteydenpidon säilyttäminen. Toki kirjeissä välitettiin myös tietoja ja pyyntöjä, mutta kirjeenvaihto ei ollut riippuvainen siitä, että osapuolten olisi täytynyt välittää tietoja toisilleen. Kirjeenvaihdossa on pyritty välittömyyteen, eikä niinkään kirjeiden sisällön tarkkaan muotoiluun. Toisaalta varsinkin kirjeenvaihdon alkuaikoina kirjeiden ei ole nähty voivan korvata keskustelua. Asp saattoi esimerkiksi kirjoittaa kertovansa jostain asiasta, kun Erkko ja Asp tapaavat, koska asiasta on mukavampi keskustella kuin kirjoittaa kirjeessä. Asp näyttää ainakin kirjeenvaihdon alkuaikoina kokeneen itsensä enemmän puhujaksi kuin kirjoittajaksi, mikä on voinut vaikuttaa siihen, mistä asioista hän on halunnut kirjeissään kirjoittaa

Tämä kirjeiden kirjoitus on sentään surkeata, ei voi saada toiselle ajatuksiaan; eihän niistä joudu kirjoittamaan kuin hujan hajaisia mietteitä, ajatukset lentävät ohi yhtä lausetta kirjoittaessa. Luultavasti sentään syy on minun kirjoituskyvyssäni – mutta siksipä minusta kerran tuleekin puhuja, näet, Täytyyhän mun kerran saada tuumani maailmalle ja usein pidän itsekseni pitkiä puheita, oikein sydäntä liikuttavia. Olisin nyt toisella tuulella niin todistaisin sen oikein ja uskottavasti ja hauskesti mutta olen niin ”seka tuulella”.⁶⁶

Kirjeiden välitön tyyli ja jutteleva sävy antavat ymmärtää, että kirjeitä kirjoittaessaan Asp ei pyrkinyt luomaan tiettyä kuvaa, vaan hän ilmaisi Erkolle vapaasti ajatuksiaan. Tämän tulkinnan mukaan Aspin omakuva kirjeissä rakentuu pikemminkin tiedostamattomien kuin tiedostettujen valintojen kautta. Kuitenkin sekä Asp että Erkko saattoivat kirjoittaa kirjeitä uudestaan, ja välillä kirjeissä onkin mainintoja aiemmin kirjoitetuista kirjeistä, joita kirjoittaja ei syystä tai toisesta kuitenkaan halunnut lähettää. Kirjeiden yksityiskohtia ei ehkä loputtomiin hiottu, mutta yleisellä tunnelmalla ja sisällöllä oli väliä. Molemmat halusivat välttää alakuloisten tai muuten liian tunteellisten kirjeiden lähettämistä, vaikka niitäkin kirjeenvaihtoon jonkin verran mahtuu. Kirjeillä haluttiin ilahduttaa toista osapuolta, joten masentunutta sävyä haluttiin välttää tai kirje kirjoitettiin uudestaan paremman mielialan vallitessa. Kirjeiden välittömän sävyn taakse kätkeytyy todennäköisesti enemmän harkintaa kuin ensisilmäykseltä on havaittavissa. Niiniluoto on verrannut Aspin Erkolle kirjoittamia kirjeitä tämän sisaruksilleen kirjoittamiin ja huomannut niiden olevan kirjoitustyyliältään erilaisia. Erkolle Asp kirjoitti Niiniluodon mukaan vakavampaan sävyyn, kun taas siskolle Hannalle kirjoitetut kirjeet sisältävät ronskimpaa huumoria ja jopa kiro sanoja. Asp oli ilmeisesti myös närkästynyt Hannan näytettyä samaansa kirjettä Erkolle, mikä kertoo, että

⁶⁵ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 30.8.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁶⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 6.9.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

Asp tiedosti hyvin vaihtelevansa kirjoitustyyliä vastaanottajan mukaan.⁶⁷ Sulhaselleen Asp halusi esiintyä kenties hillitympänä, vaikka Erkonkin kirjeisiin mahtui huumoria ja tunnetta.

Aspin luonne tulee näkyviin hänen kirjoitustyyliissään. Hänellä oli persoonallinen tapa käyttää kieltä ja hän loi myös uusia sanoja, joihin Erko viittasi ”Hilda Aspin suomena”. Kirjeissä käytetään paljon humoristisia ilmaisuja ja kielikuvia. Asp kuvailee esimerkiksi olleensa väsynyt kuin ”vanha luuta” tai omaa vointia kuvatessaan kertoo voimia tulevan ”kuin lokomotivista”.⁶⁸ Asp käytti huumoria myös hellyyden ilmaisuun, kuten toruessaan Erkkoa:

Aioin panna maate mutta en voinut kun katselin kuvaasi pöydälläni. Siinä kun katselin ja katselin, arvelin lopuksi: Ansaitseekohan se poika, että sitä näin hellästi katsellaan? Ja vastaus oli; Ei, se ei ansaitse, kun ei ollut vielä kirjoittanut tänne, siis alan kirjoittaa päiväkirjaa enkä katso kuin joskus vilahtamalla häneen.⁶⁹

Huumori vaikuttaa olleen Aspille tapa keventää kirjeiden sisältöä, ja Asp kirjoittaakin pyrkiensä välttämään ”sentimentalisuutta” tai pahoittelee jos kirjeestä on sellainen tullut.⁷⁰ Asp höysti romanttiset haaveilut usein leikkimielisyydellä tai vähintäänkin varoituksella. Kuvaavaa on Aspin lisäämä lopetus hempeämpään kirjeeseen: ”Kerran me pidetään suuret polttojuhlat. Tuhaksi tehdään kaikki minun kirjeeni. Minä kirjoitan liian hetkellisesti ja sellaiset kirjeet harmittavat myöhemmin.”⁷¹ Toisaalta Asp kuitenkin kaipasi romanttisia tunteita ainakin Erkon suunnalta ja Erko runoilikin ”tytölleen” kauniisti, minkä korkealentoisilta kulttuuria ja kansaa käsitteleviltä ajatuksiltaan ehti. Romantiikka ei siis suinkaan ollut kirjeenvaihdossa pannassa, mistä kertovat Erkon ihailevat rivit.

Hilda tyttöni, sinä tuotat minulle niin paljon iloa ja niin paljon surua, ilmankos minulle rakas olisit. Ja sinun silmäsi ovat kuin valtameri, josta voi aina ammentaa eikä se koskaan lopu ja joka kastaa märäksi mutta antaa kuivaa taasen ja jonka rannalla voi iäti olla ja se on aina uusi ja jota ainoastaan se käsittää joka sitä rakastaa.⁷²

Aspin kirjeet saavat joskus dramaattisiakin piirteitä kirjoittajan käydessä läpi voimakkaita tunteita. Asp kuvailee kirjeissään synkempiäkin hetkiä, jolloin on kokenut olonsa ”nervöösiksi” ja ”tuskalliseksi”.⁷³ Kirjeissä Aspin alakulo näkyy myös ajoittaisina tunteenpurkauksina ja -vaihteluina, jotka huolestuttivat Erkkoa. Toisaalta Asp saattoi

⁶⁷ Niiniluoto 1983, 112.

⁶⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 17.9.1886 ja 28.12.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁶⁹ Hilda Asp Elias Erkolle 6.7.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁷⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 8.5.1887, 15.11.1887 ja 29.4.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁷¹ Hilda Asp Elias Erkolle 8.5.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁷² Elias Erko Hilda Aspille 5.3. 1886. PLA, Hilda Aspin arkisto, Bb.

⁷³ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 4.4.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

väsyneenäkin ilmaista itseään dramaattisesti, jolloin kirjeisiin tulee kaikessa vakavuudessaan tahattoman humoristinen sävy, kuten Aspin kuvaillessa Erkolle pitkää kotimatkaansa.

Eilen kun tulin sieltä ja poikkesin asemalla, viivyin sillä matkalla tunnin ja tulin ihan puoli kuolleena kotiin. Oli, näet, pyry ja lunta niin hirveästi. Panin kahdesti kinoksella maata ajatellen, tottapaahan joku korjaa. Mutta ei kukaan tullut.⁷⁴

Tunteellisuus oli 1800-luvulla hyväksyttyä ja myös toivottua sekä miehiltä että naisilta. Kuitenkin tunteellisuuteen liittyi myös ajatus kontrollista, ja hillittömyys tai hallinnan puute näyttäytyivät ongelmallisina. Tunteiden ilmaisu nähtiin myös sukupuoli- ja ikäsidonnaisena, sillä nuorelle naiselle tunteen purkaukset olivat hyväksytympiä kuin miehelle. Näkemys kyvystä hillitä intohimojaan yhdistyi järjen ohjaamaan tahdonvoimaan, jota etenkin miehillä oli oltava.⁷⁵ Aspin ajoittain ilmenevä kritiikki omasta tunteellisuudestaan heijasteleekin Aspin pyrkimystä ”järkevyyteen” ja yhdistyy myös neljännessä luvussa laajemmin käsiteltyyn naiskysymykseen. Asp pyrki tuomaan esiin naisten älykkyyttä sekä järkeä ja häntä häiritsi näkemys, jossa naisten nähtiin toimivan vain tunteidensa pohjalta.⁷⁶ Aspille oli tärkeää kirjeissäänkin esiintyä järkipohjaisena toimijana, jotta hän naisena kykeni ottamaan tasaveroisen paikan miehen keskustelukumppanina.

Kirjeenkirjoittajana Aspin omakuvassa korostuu tunteiden merkittävä rooli. Tunteet kohdistuivat sekä Erkkoon että aatteeseen vaihdellen yhdessäolon onnesta ja aatteenpalosta katkeraan ikävään ja turhautumiseen. Tunteet eivät kirjeissä ole vain kuvauksia kirjoittajan tunteista, vaan ne tulevat näkyviin myös reaktioiden kautta. Esimerkiksi vahva tunneside suomenmielisyyteen näkyy tunneilmaisujen lisäksi myös ehdottomuutena ja väittelynhaluna tärkeäksi koetun asian puolesta. Asp pyrki itse myös analysoimaan tunteitaan ja selittämään, mistä niissä todellisuudessa oli kysymys. Esimerkiksi Aspin suhtautuminen mustasukkaisuuden tunteeseen tuo mielenkiintoisen näkökulman siihen, minkälaiset tunteet Asp katsoi sopiviksi ja miten Aspin näkemys ihanteellisesta suhteesta Erkon ja hänen välillään yhdistyi hänen kokemuksiinsa tunteisiin. Asp ei halunnut nähdä itseään mustasukkaisena ihmisenä, vaan pyrki kuvaamaan, kuinka hänen tunteissaan ei ollut kyse tavallisesta mustasukkaisuudesta tai mustasukkaisuudesta ollenkaan, kuten hän ulkomaille lähetetyssä rakkaudentunnustuksessaan kirjoittaa.

Näes, vielä minä sinua rakasta niin syvästi, kuin koskaan vain rakastan ja paljoa enemmän, kuin koskaan olen luullut voivani ketään rakastaa ja tiedänhän minä

⁷⁴ Hilda Asp Elias Erkolle 2.12.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁷⁵ Eiranen 2019, 20.

⁷⁶ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 25.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

sen, että sinäkin rakastat minua mutta minä en saa tietää sitä, sillä sidon sinua enkä myöskään sanoa sinulle että itse sinua rakastan, sillä silläkin voin hyvittää sinut itselleni. Ja ymmärräthän sinä, että minun pitää saada sinut joko ihan ehdottomasti, kokonaan tai menettää sinut ehdottomasti. Tunnethan sinä minut siksi, että tiedät minun kärsivän paljota enemmän, jos sitte rupean irroittamaan itseäni sinusta. Sitte teen vaan meidät kummankin onnettomaksi. Niin tämän sanon siksi, että tämä kirje mitään vaikuttaisi jos --. Niin, elä luule, että minä olen rahtuakaan mustasukkainen mutta minä pelkään niin hirveästi sitovani sinua itseäni, että olisin valmis työntämään sinut luotani ellen muuten saisi varmuutta.⁷⁷

Asp ei halunnut ”sitoa” Erkkkoa, vaan yhdessäolon piti perustua kummankin tekemään valintaan. Mustasukkaisuus näyttäytyi omistuksenhaluna, joka ei sopinut tasa-arvoiseen liittoon eikä näin ollen ollut sopiva kuvaamaan Aspin kokemia tunteita ja hetkittäisiä pelkoja suhteen tilasta. Antautuminen mustasukkaisuudelle olisi Aspin silmissä myös alentanut Erkkkoa, sillä se olisi kyseenalaistanut Erkon moraalit.

Yksilön taidot vaikuttavat siihen kuinka hyvin omaa itseään ja omaa identiteettiään pystyy tuomaan esiin kirjoittamalla. Aspin saama koulutus sekä kirjallinen lahjakkuus mahdollistivat persoonallisen ilmaisun ja luontevan kanssakäymisen kirjeenvaihdon avulla. Kirjoittaessaan yksilö voi tekemiensä valintojen kautta päättää, kuinka paljon hän haluaa itsestään jakaa tai minkälaisen kuvan hän haluaa itsestään maalata, mutta ilman tarvittavia taitoja ja kykyjä valinnan mahdollisuuksien määrä on rajallinen. Aspin kirjoittamisessa yhdistyi sekä omakuvan kontrollointi, että ajatus vapaasti ajatuksista kumpuavasta kirjoittamisesta. Hän saattoi reagoida saamiinsa kirjeisiin nopeasti ja kirjoittaa tunteikkaita kirjeitä, joita myöhemmin katui tai pahoitteli. Kirjoitustyyli ja sanavalinnat oli kuitenkin harkittu vastaanottajaa silmällä pitäen, vaikka reaktiot olisivatkin olleet spontaaneja.

⁷⁷ Hilda Asp Elias Erkkolle 27.11.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

3 Työtä aatteen ehdoilla

3.1 Lavalla kansaa sivistämässä

Suomalaisen Teatterin historia alkaa jo ennen Aspin liittymistä teatteriin. Häggman kirjoittaa suomenkielisen ammattiteatterin perustamisen olleen läpeensä poliittinen hanke, sillä se perustettiin ruotsinkielisten hallitsemaan Helsinkiin. Teatterin perustamisen taustalla vaikutti Suomalainen seura, jonka ”draamallisesta osastosta” muodostui Suomalaisen Teatterin esiaste. Osastoa luotsannut nuori Kaarlo Bergbom⁷⁸ lunasti paikkansa teatterin johdossa puolustamalla julkisessa keskustelussa kiihkeästi suomenkielistä teatteria ja höyhentämällä ruotsinkielistä. Suomalaisen Teatterin ja samalla Suomen Kansallisteatterin syntypäivänä voidaan pitää perustamiskokouksen päivää 22.5.1872, jolloin Bergbom virallisesti valittiin johtokuntaan, muiden paikkojen jakautuessa muille Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran johtokunnan jäsenille.⁷⁹ Perustamiskokoukseen toivottiin paikalle erityisesti naisia, mutta johtokuntaan heillä ei ollut asiaa.⁸⁰

Aspin teatteriin liittymisessä onkin tärkeä huomata, että kyseessä oli laitos, jolla oli kansanvalistuksellisia tavoitteita ja joka pyrki edistämään suomenmielisyyttä. Suomalaisuus oli Suomalaisessa Teatterissa käsite, joka kattoi alleen laajalle alalle ulottuvan katsantokannan yhteiskuntaan. Se käsitti suomenmielisyyden lisäksi myös kielipoliittista oikeaoppisuutta, porvarillista ihmiskuvaa, tiukan sukupuolimoraalin ja edellä mainittuihin osa-alueisiin sopivan taidekäsityksen.⁸¹ Aatteellisuus oli Aspille hyvin keskeinen asia eikä voi pitää uskottavana, että hän olisi liittynyt teatteriin vain näyttölemisen vuoksi. Suomalainen Teatteri hakikin joukkoonsa näyttelijöitä, joiden toivottiin olevan suomenmielisiä ja monilla näyttelijöillä olikin suora perheyhteys nuorsuomalaisiin aktivisteihin.⁸²

Aatteellisen vetovoiman lisäksi Aspin päätöksen taustalla ovat voineet vaikuttaa myös käytännölliset seikat. Häggman kirjoittaa Aspin tulojen kaksinkertaistuneen tämän siirryttyä

⁷⁸ Kaarlo (Karl) Bergbom (1843–1906) tunsi erinomaisesti Helsingin teatterikentän. Hän oli työskennellyt Nya Teaternin dramaturgina ja kielitaitonsa ansiosta tutustunut myös eurooppalaiseen taiteeseen. Bergbomin sarkastis-aggressiiviset kirjoitukset herättivät paljon huomiota ja vastustajat pyrkivät leimaamaan hänet hysteeriseksi riidanhaastajaksi. Ruotsinkielisen teatterin ongelmat kyllä tiedettiin, mutta niitä ei ollut tapana käsitellä julkisesti (Häggman 2022, 26–27). Aspin kirjeissä Bergbomiin viitataan yleensä nimityksellä tohtori.

⁷⁹ Johtokuntaan valittiin Kaarlo Bergbomin lisäksi Yrjö Koskinen, Julius Krohn, B. O. Schauman, Antti Almberg ja Alexander Järnefelt. Valitut kuuluivat Koskisen ystäviin ja lähipiiriin. Koskinen oli suomalaisuusliikkeen johtohahmo, joka käytti liikkeessä valtaansa ja suosi liittolaisiaan. Hänen tukijansa dominoivat liikkeen sisällä kulttuurilaitoksissa, yrityksissä, järjestöissä ja sanomalehdissä. (Häggman 2022, 29)

⁸⁰ Häggman 2022, 21–29.

⁸¹ Suutela 2005, 13–14.

⁸² Suutela 2005, 11–14.

opettajasta näyttelijäksi.⁸³ Aspin käytännönläheinen suhtautuminen teatteriin on havaittavissa Minna Canthin Aspin puolesta suorittamissa tiedusteluissa teatterin ”aineellisista eduista”. Canth kirjoittaa Aspin pelkäävän ”velkaantumista enemmän kuin kuolemaa” ja siksi haluavan vielä lisätietoja.⁸⁴ Toisaalta näyttelijän ura oli paljon epävarmempi kuin opettajan, joten pelkkä hetkellinen tulojen nousu tuskin yksinään sai vaakakuppia taipumaan teatterin hyväksi. Pitää myös muistaa, että näyttelijät olivat Suomalaisessa Teatterissa vastuussa sopivan asukokoelman ylläpidosta, jonka kulut katetiin omasta palkasta.⁸⁵ Aspille olikin todennäköisesti teatteriin liittyessä tärkeää selvittää, että palkalla pystyi elämään, mutta pääasiallinen motivaatio tuli suomalaisuusaatteesta ja kenties mahdollisuudesta kokeilla jotain uutta.

Aspin näkemykset Suomalaisen Teatterin kansaa sivistävästä vaikutuksesta ovat hyvin esillä hänen kirjeissään. Varsinkin alkuvaiheen kirjeenvaihdossa Asp näki teatterissa paljon potentiaalia kansan opastajana. Teatteri saattoi ilman aatteellisia ja moraalisia vaikuttimia toimia Aspin arvojen vastaisesti, joten oli tärkeää korostaa Suomalaisen Teatterin toiminnan merkitystä suomalaisuusaatteelle. Turusta lähettämässään kirjeessä Asp ruotii teatterin ja ”kansan” suhdetta.

Täällä jos missään tekee oikein paha kun näytellään noita ranskalaisia ja muita epäsuomalaisia kappaleita. Täällä pidetään teatteria vaan huvilaitoksena ja näyttelijät ovat ihmisinä hyvin epäiltäviä. ”Komedia huoneelle” mentäessä on vakavat ajatukset ja elämä jätettävä kotiin. Mutta tietämättänsäkin vaikuttavat suomalaiset kappaleet heihin. Murtovarkaudesta ja Saimanrannasta pidetään enin. – Kansa (yläriivi)⁸⁶ käy täällä ahkerammin kuin Helsingissä tai muualla, mutta se todistaa vaan suurempaa huvitushalua, säästämisen ja kansassa vallitsevan siveellisen varovaisuuden vastakohtana, mutta siitä yleisöstä juuri voisi hyvien kappaleiden avulla kasvattaa ajattelevan, suomalaisen yleisön. Ovathan ne jo vapautuneet osaksi ennakkoluuloista. Kirjoittakaa, kirjoittakaa meille suomalaisia kappaleita! Olo teatterissa on muuten meille näytteliöille vaan alentavaa.⁸⁷

Naisnäyttelijöiden kunniallisuus on monesti historian aikana asetettu kyseenalaiseksi, koska naisten esiintymistä rahasta ja toimimista julkisuudessa miehisen vallan alueella ei ole pidetty sopivana. Näyttelijättärien työ on poikennut perinteisistä naisille asetetuista rooleista, mikä on johtanut sekä ennakkoluuloihin että ihailuun.⁸⁸ Aikalaisten suhtautuminen näyttelijöihin on havaittavissa myös edellisessä katkelmassa, Aspin kirjoittaessa paikallisten pitävän

⁸³ Häggman 2022, 66.

⁸⁴ Minna Canth Kaarlo Bergbomille 24.4.1883. Ks. Kannila 1973, 97.

⁸⁵ Suutela 2005, 144.

⁸⁶ Yläriivillä viitataan teatterin halvemille paikoille, joihin ”kansalla” oli varaa.

⁸⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 4.10.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁸⁸ Suutela 2005, 8.

näyttelijöitä ihmisinä epäiltävinä. Suomalaisessa Teatterissa erityisesti naisnäyttelijöiden siveellinen ja sosiaalinen tausta tarkastettiin huolellisesti, ja heidän toimintaansa pidettiin silmällä, jotta teatteri ei menettäisi kansalaisten ja rahoittajien tukea näyttelijättärien käytöksen takia.⁸⁹ Aspille teatterin näyttelijöiden maine oli hänen omalta kannaltaankin varsin tärkeä, eikä hän hyväksynyt muiden näyttelijöiden keikailuja. Kevytmielisyyden pelko oli Apin kirjeissä läsnä hänen analysoidessaan teatterin ohjelmistoa sekä muiden näyttelijöiden käytöstä, johon katsoi teatterin joskus vaikuttavan negatiivisesti.

Siellä on sentään niin paljon kuorta ja keveyttä. — Lilli Kurikkakin⁹⁰ on jo tullut jotenkin kokeiksi. Sekin on niin surkeata, että kaikkiin se tahtoo vaikuttaa demoraliseeraten. Pää-vika on siinä ihailussa, kun aina ihailaan somaa näyttelijättärtä eikä näyttelyä ja sitte — .⁹¹

Aspin näkemyksiä siveydestä ja moraalista käsitellään tarkemmin myöhemmin, mutta näyttelemiseen liittyneiden ennakkoluulojen ja Aspin omien arvojen vastakkaisuus on mielenkiintoinen näkökulma Aspin työhön liittyvään ymmärrykseen itsestä. Jotta työn tekeminen oli mahdollista sovittaa omaan arvomaailmaan, oli korostettava teatterin korkeampia tavoitteita ja itse työn tekemistä. Tämä ei tarkoita, että Asp olisi kirjeissä pyrkinyt esittämään asioita toisin kuin ne olivat, vaan että Asp oli sisäistänyt teatterin roolin arvomaailmansa mukaisesti ja pyrki myös aktiivisesti edistämään sitä omassa toiminnassaan.

Suutela esittää, että näyttelijättäriellä oli Suomalaisessa Teatterissa kahtalainen rooli. He rakensivat lavalla rooliensa avulla kuvaa suomalaisuudesta, mutta ilmensivät sitä myös itsessään ollen suomalaisuuden ikoneja. Näyttelijöiden tuli ottaa mallia ja opiskella esikuvien avulla, mutta samalla tuli varoa, ettei kadottaisi ”aitoa” ja ”alkuperäistä” suomalaisuutta.⁹² Tämä ajattelu näkyy myös Aspin kirjeissä hänen moittiessa esimerkiksi näyttelijä Niilo Salaa (1856–1892) saksalaistumisesta.⁹³ Asp saattoi ihaila ulkomailla tehtyjä asioita ja harkitsi itsekin opintomatkaa ulkomaille kehittyäkseen näyttelijänä. Eurooppaa kiertävät opintomatkan olivat muutenkin erityisesti taiteilijoiden ja kulttuurin parissa toimivien henkilöiden suosiossa, sillä matkoilla oli mahdollista tutustua taiteeseen, historiaan ja henkilöihin, jotka muuten Suomesta käsin olivat kaukana. Erkkö kirjoittikin Euroopan matkaltaan Aspille: ”Nykyajan ihmisen, ainakin nykyajan kirjailijan täytyy osata pitää koko

⁸⁹ Häggman 2022, 46.

⁹⁰ Elisabeth ”Lilli” Kurikka (1865 – 1928) toimi näyttelijänä Suomalaisessa teatterissa, kunnes avioitui muusikko Robert Kajanuksen kanssa vuonna 1889. Kurikan veli oli Aspillekin tuttu kirjailija Matti Kurikka (1863–1915).

⁹¹ Hilda Asp Elias Erkolle 18.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁹² Suutela 2005, 12–13.

⁹³ Hilda Asp Elias Erkolle 1.11.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

suurta Eurooppaa yhtä tutuna alana kuin pientä isänmaataan”.⁹⁴ Uuden edessä ei saanut kuitenkaan unohtaa suomalaisuutta, koska se tarkoitti omien juurien hylkäämistä. Rajanveto siinä, mitkä ulkomaiset vaikutteet olivat suotavia ja mitkä sopimattomia ei aina ole kovin selvästi nähtävissä.

Suomalainen Teatteri on minuuden ja omakuvan kannalta mielenkiintoinen aihe, koska Suutelan mukaan teatteri itse pyrki vaikuttamaan suomalaiseen identiteettiin ja määrittämään sitä. Ensinnäkin teatteri pyrki vahvistamaan kohdeyleisönsä yhteiseen ryhmään, fennomaaneihin, kuulumisen tunnetta. Toiseksi, vaikka Suomalainen Teatteri pyrkikin toiminnallaan vaikuttamaan ensisijaisesti yleisöön ja yleisön käsitykseen suomalaisuudesta, oli teatterilla vaikutusta myös näyttelijöiden suomalaisuuden identiteettiin. Suutela esittää, että esityksen ja sen ympärille rakentuvat rituaalit, joissa näyttelijättäriä juhlistettiin kukin, lahjoin ja arvosteluin vahvistivat myös näyttelijättärien suomenmielistä identiteettiä.⁹⁵

Pelkkien kirjeiden perusteella on vaikea analysoida, miten teatteri yksinään vaikutti Aspiin ja hänen ajatuksiinsa, mutta samanmielisessä ympäristössä oleskeleminen on varmasti vahvistanut Aspin ajattelua. Toisaalta Aspin lähipiiri oli suomenmielinen jo ennen teatteriin liittymistä, joten on vaikea tietää, mikä teatterin todellinen merkitys oli Aspin ajatteluun ja kuvaan itsestään. Kirjeistä on myös havaittavissa, että Asp oli arvoissaan ehdottomampi kuin mitä teatterin todellisuus oli, mikä näkyi turhautumisena teatterin toimintaan. Asp kirjoitti Erkolle pettyneitä kirjeitä, joissa hän kuvasi teatterin myönnetyksiä muiden tahdon ja rahan edessä sekä päämäärätöntä ohjelmistoa.⁹⁶ Suomalainen Teatteri oli Aspille paikka, johon kohdistui varsinkin aluksi voimakkaita ihanteita ja korkeita tavoitteita. Teatterin ja sen arjen tullessa Aspille tutummaksi Asp havaitsi kuitenkin aatteen kompastelevan eteenpäin raha- ja sopivaisuuskysymyksistä muodostuneessa risukossa, mikä latisti Aspin tunteita teatteria kohtaan. Merkittävää on kuitenkin, että teatterin kautta Asp vahvisti ja solmi uusia tuttavuuksia erityisesti nuorsuomalaisen ajatusmaailman jakavien henkilöiden kanssa. Vaikka teatterin taustalta löytyikin konservatiivisemmin ajattelevia toimijoita, löytyi näyttelijöistä ja teatterin ympärillä pyörivistä kirjailijoista ja muista kulttuuritoimijoista paljon nuoria suomenmielisiä.

Asp alkoi suunnitella lähtöä teatterista jo alkusyksystä 1995. Syyskuussa Asp avasi Erkolle kyllästymisensä syyt: ”En minä ole vielä saanut mitään oikeata rollia. Ellen saakaan alan

⁹⁴ Elias Erkko Hilda Aspille 20.11.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁹⁵ Suutela 2005, 13–15.

⁹⁶ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 6.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

kaikessa hiljaisuudessa valmistaa itseäni muuhun toimeen ja eroon keväällä.”⁹⁷ Asp ei ollut edennyt teatterissa toivomallaan tavalla eikä harjoituksissa juokseminen pienempien roolien takia tuntunut Aspista tyydyttävältä. Aspin tyytyväinen kommentti saamastaan ”alhaisen ilkeästä” ja ”vastemielisestä” roolista kuvaa, että tyytymättömyys rooleihin ei pohjannut ainoastaan niiden pienuuteen. Aspille tyydytystä tuotti, että roolista sai tehdä ”muuta kuin vaan kanan”, mistä voi päätellä, että tarjotut roolit olivat melko yksipuolisia nuoren naisen rooleja.⁹⁸ Suutela tuo tutkimuksessaan esiin, että näyttelemine ei todennäköisesti tarjonnut Aspille tarpeeksi älyllistä haastetta.⁹⁹ Asp oli teatterin naisnäyttelijöistä pisimmälle koulutettu, mikä näkyi kaipauksena toisenlaisiin tehtäviin, jotka olisivat tarjonneet tarpeeksi haastetta ja mahdollisuuden omistautua työlle kaikkien kykyjen mukaan.

Olen muutenkin tullut niin horjuvalle kannalle teatterimme suhteen, ja sentään pidän näyttelemisestä enemmän kuin ennen. Oikein väsy toisinaan tuumiessaan. Onko tästä mitään hyötyä? Edistämmekö me mitään? Sivistytämmekö me mitään? – Kun pääsisi samalle toiminta alalle, jolle voisi antautua oikein fanaattisesti!¹⁰⁰

Tympäntymistä teatteriin lisäsi todennäköisesti myös jatkuva matkustaminen. Teatterin kiertueet veivät Aspin usein kauas Helsingistä ja pois yhteiskunnan keskeisiltä tapahtumapaikoilta. Asp arvosti maaseutua, mutta siellä olo pidempään tuntui hänestä ”syrjämaalaisen uinailemiselta” poissa pääkaupungin polttopisteestä.¹⁰¹ Kirjeenvaihdon kautta Asp yritti pysyä perillä Helsingin tapahtumista, mutta toisen käden kautta kuullut uutiset tuskin tyydyttivät Aspia, joka aktiivisena toimijana olisi halunnut olla tapahtumien keskipisteessä.

Mitä teidän ylioppilasmaailmassanne liikkuu? Ja entä se uskonnollinen maailma siellä? Olen mielestäni ihan jäänyt syrjälle niistä kaikista. Oikein kaipaamalla kaipaamaan Helsinkiin. Sinä et aavista kuinka tämä on kauheata, kun kaikki on kuollutta ja innotonta. Vaikka siellä Helsingissä usein vaan dryftataan pieniäkin asioita, menevät ne sentään piiristä piiriin ja saavat jokaisesta jotain uutta lisäksi.¹⁰²

Teatteriajalta Aspin mieltä jäi vaivaamaan erityisesti yksi tapaus, joka vaikutti Aspin suhteeseen teatteriin sekä viilensi ystävyyttä myös Minna Canthiin. Canth oli alun perin lupailut Aspille kirjoittavansa näytelmäänsä *Työmiehen vaimo* keskeisen roolin, Homsantuun, Aspia varten. Suomalaisen Teatterin kirkkain tähti, Ida Ahlberg (1857–1915),

⁹⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 5.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁹⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 22.9.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

⁹⁹ Suutela 2005, 151.

¹⁰⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 27.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰¹ Hilda Asp Elias Erkolle 8.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰² Hilda Asp Elias Erkolle vuoden alussa 1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

kuitenkin innostui Homsantuun roolista ja niin se meni Aspilta sivu suun. Menetyksen jälkeen Asp vuodatti Erkolle sydäntään kirjeessään, jossa kuvaili kuinka ”ei voi tappaa sielustaan katkeruutta”.¹⁰³ Roolia tarjottiin Aspille myöhemmin, mutta ylpeys ei antanut periksi eikä Asp koskaan näytellyt Homsantuuta.¹⁰⁴ Asp kritisoi voimakkaasti myöhempiä Homsantuun roolisuorituksia, eikä edes ystävä Inez Borg (1859–1900) saati sitten Suomalaisen Teatterin ensimmäinen naisnäyttelijä Aurora Aspegren (1844–1911) saanut armoa Aspin terävän kynän edessä.

Ei Inez ole hyvä Homsantuu. Rolli on niin kiitollinen, että siihen jokaisen täytyy panna vähän tuimuutta ja sitte hän oli vähä kumppaakin edeltäjäänsä, omaamatta niiden paraimpia puolia, eikä edes ehjä käsitykseltään. Luulen että yleisö sentään piti hänestä. Suurin puute oli hänen persoonallisessa esiintymisessään. Hänessä ei ollut rahtuakaan tuota puolivilliä, notkean hurjaa mustalaistyttöä, joka vuoroin koettaa repien, vuoron nöyrtyen tasoittaa rajoja itsensä ja ympäristönsä välillä. [...] Kummallista on kuinka tuo Homsantuu minua kiusaa. Mielestäni tehdään minulle pahaa kun sitä näytellään huonosti. Olen monesti ollut ihan raivoissani rouva Aspegrenille, kun hän ei ole osannut rolliaan ja kaikin voimin olen saanut hillitä itseäni tarttumasta puheeseen, hänen seotessaan. Eilenkin tuntui kuin olisin katsellut toisen sohriivan rolliani tai oikeimmin matkivan puheitani ja oikein poltti ruumistani. Huonoin eilinen Homsantuu olikin.¹⁰⁵

Aspin suhtautumisen taustalla oli pettymys siitä, että hän menetti kauan odottamansa mahdollisuuden esiintyä merkittävässä rooli teatterissa. Aspin voimakkaaseen reaktioon vaikutti kuitenkin myös samaistuminen rajoja koettelemaan Homsantuun rooliin, jonka jonkinlaisena esikuvana hän tiesi olleensa.¹⁰⁶ Asp koki, etteivät muut tavoittaneet roolin ominaisuutta tai ymmärtäneet sitä kunnolla ja huonot roolisuoritukset olivat melkein kuin henkilökohtainen loukkaus Aspia itseään vastaan.

Asp lähti Suomalaisesta Teatterista kevätkauden loputtua vuonna 1887. Lähtö oli Aspille toisaalta suuri helpotus, mutta siihen liittyi myös haikeita tunteita. Kirje Erkolle kuvaa Aspin kokeneen jo vieraantumisen tunnetta teatterista ja olleen lähdistään helpottunut.

En ollenkaan kaipaa tällä hetkellä teatteria. Tuntuu vaan, kun olisin tullut kesälomalle mutta samalla olen mielestäni äärettömästi eroitettu koko teatteri maailmasta. Se on kuin uni. Viime päivät Waasassa eroittivat kovasti. Vanhemmat olivat lähteneet Ouluun. Ja nuoremmat ajeerasivat tulevaista teatteria. Kärsin vaan samalla siitä niin hirveästi. Nyt olen mielestäni vapaa kaikesta

¹⁰³ Hilda Asp Elias Erkolle 12.9.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰⁴ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 12.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰⁵ Hilda Asp Elias Erkolle 7.5.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰⁶ Niiniluoto 1983, 51.

edesvastauksesta. Ja viime sanat sanottuani olin ikään kuin leikannut itseni irti. En mennyt enää loppu viftiinkään. Astuin tyynesti kotiini ja panin maata.¹⁰⁷

Asp piti lähtönsä jälkeen edelleen yhteyttä teatteriin ja teatterilaisiin sekä päivitti Erkolle säännöllisesti teatterin kuulumisia, joskin yleensä kriittiseen sävyyn. Kiinnostus teatteria kohtaan ja huoli sen toiminnasta osoittavat, että Asp koki teatterin toiminnan edelleen merkityksellisenä, vaikka hän itse olikin ottanut teatteriin etäisyyttä. Toisaalta kirjeet paljastavat, että Aspilla oli jäänyt teatteriajoilta jotain hampaankoloon, eikä suhtautumista teatterin ongelmiin voi pitää kovin puolueettomana. Tämä näkyy esimerkiksi vahingonilolta vivahtavassa kirjeessä, jossa Asp pohtii miten teatterilla ”suu pannaan” hänen lähdettyään ja Inez Borgin sairastuttua.¹⁰⁸

Aspin ura teatterissaan koko lyhykäisyydessään ei ollut ajan kontekstissa erityisen poikkeava. Aspin nuorista naisista koostuva ystäväpiiri kutsuikin itseään osuvasti *teatterin impyeksi*, sillä lukuun ottamatta pitkän uran teatterissa tehnyttä Katri Rautiota (1864–1952), muut jättivät teatterin nuorina eivätkä koskaan saavuttaneet suurempaa menestystä tai vanhempien naisten rooleja.¹⁰⁹ Suomalainen Teatteri olikin monelle nuorelle naiselle vain läpikulkupaikka ennen naimisiinmenoa tai siirtymistä muihin tehtäviin.¹¹⁰ Vanhemmille naisille ei ollut tarjolla merkittävästi rooleja, eikä pitkä ura teatterissa vaikuttanut monenkaan kohdalla kovin todennäköiseltä vaihtoehdolta. Teatteriin ei alun perinkään nuorten naisten piirissä suhtauduttu pitkän aikavälin suunnitelmana, vaan se nähtiin väliaikaisena vaiheena elämässä.

3.2 Kutsumuksen jäljillä? Kääntämistä ja sanomalehtihommia

Kirjoitustyö vaikuttaa innostaneen Aspia enemmän kuin näytteleminen. Varsinaiset ansiotulot Asp sai kääntämisestä, mutta Aspilla oli kiinnostusta myös oman tekstin tuottamiseen. Kritiikeissä ja sanomalehtikirjoituksissa Asp sai ammentaa itseään kiinnostavista aiheista ja käydä yhteiskunnallista keskustelua omaa tuttavapiiriänsä laajemmalla alueella. Naisten kirjoittaminen tai kirjallisen työn tekeminen ei ollut 1800-luvulla erityisen harvinaista. Eri aloilla, kuten kääntäjänä, sanoma- ja aikakauslehtien kirjoittajina, uskonnollisina ja lastenkirjojen kirjoittajina toimi naisia ammattimaisesti, sivutoimisesti työskentelevinä tai aviomiehiään ja perheenjäseniään avustavina kirjoittajina.¹¹¹ Toisaalta kustantajilla saattoi

¹⁰⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 24.5.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 19.7.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁰⁹ Ryhmään kuuluivat Aspin lisäksi Katri Rautio, Inez Borg (Olander), Olga Finne (Poppius), Lilli Kurikka (Kajanus) ja Saimi Swan (Järnefelt).

¹¹⁰ Suutela 2005, 11.

¹¹¹ Leskelä-Kärki 2006, 49.

edelleen olla ennakkoluuloja naisten tekemiä käännöksiä kohtaan, mistä kertoo Aspin eräessä kirjeessään esittämä suunnitelma, että Erkko voisi luvata tarkastaa Aspin työn ”jos S.¹¹² pelkäisi naisten työtä”.¹¹³ Aspin suurin urakka kääntäjänä keskittyi näytelmäkirjallisuuteen ja teatterissa olonsa aikana Aspia työllistivätkin draamasuomennokset näyttelemistä enemmän. Asp käänsi teoksia useilta aikalaiskirjailijoilta, kuten norjalaisilta Henrik Ibseniltä (1828–1906) ja Bjørnstjerne Bjørnsonilta (1832–1910), ranskalaisilta Émile Zolalta (1840–1902) ja Victorien Sardoulta (1831 – 1908) sekä saksalaisen Paul Heysen näytelmiä (1830–1914). Lisäksi hän käänsi 1800-luvulla aiemmin vaikuttaneen ranskalaisen Eugène Scriben (1791–1861) näytelmiä sekä 1700-luvun suurta näytelmäkirjailijaa Ludvig Holbergia (1684–1754). Niiniluodon mukaan Aspin ja hänen näyttelijäkollegansa Niilo Salan ansioksi voidaankin lukea silloisen näyttämökielen parantuminen.¹¹⁴

Kääntäminen kulki Aspilla mukana muiden töiden ohessa ja tarjosi tulonlähteen muiden töiden ohella. Teatteriajan ja opettajaksi siirtymisen väliin mahtuu noin vuoden tauko, jolloin Aspilla ei ollut vakituista työpaikkaa, vaan hän teki käännöksiä ja kirjoitti omia tekstejä esimerkiksi sanomalehtiin. Kääntämistä tehtiinkin 1800-luvulla yleensä sivutoimisesti tai, kuten Leskelä-Kärki lainaa kääntämistä tutkinutta Urpo Kovalaa, se oli ”kotirouvien hiukan halveksittu harrastus”. Kääntäminen ei nauttinut tehtävänä yhtä suurta arvostusta kuin suomenkielisen kirjallisuuden kirjoittaminen, mutta sillä oli kuitenkin merkittävä asema suomalaiskansallisen kulttuurin kehittämisessä. Suomentamisesta tuli osa kansallista projektia, jossa maailmankirjallisuuden kääntämisen avulla voitiin sivistää kansaa ja kehittää suomen kieltä.¹¹⁵

Kääntäminen oli Aspille kovaa työtä, sillä hän kirjoitti kaiken itse käsin, ja päivät saattoivat venyä pitkiksi sovittujen määräaikojen lähestyessä. Tiukkojen aikataulujen takia Aspilla ei ollut välttämättä aikaa kirjoitella Erkolle yhtä usein, vaikka olisikin ollut omien sanojensa mukaan ”kirje kuumeessa”.¹¹⁶ Kääntäminen ei aina ollut kovin inspiroivaa, vaikka käännettävät teokset olisivatkin olleet mielenkiintoisia. Asp kuvaakin kirjeessään olevansa ”kuivalla tuulella” käännettyään koko päivän.¹¹⁷ Kirjeissä Asp keskittyy kääntämisestä kirjoittaessaan yleensä kuvaamaan, kuinka paljon hän on saanut aikaan, kuinka paljon on

¹¹² Asp viittaa kirjeessä kustantaja Werner Söderströmiin (1860–1914).

¹¹³ Hilda Asp Elias Erkolle 22.9.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹¹⁴ Niiniluoto 1983, 105.

¹¹⁵ Leskelä-Kärki 2006, 110.

¹¹⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 27.1.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹¹⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 1.11.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

vielä käännettävää ja kuinka laiskalla tai ahkeralla tuulella hän on ollut. Asp ei kirjottanut käännostensä sisällöstä Erkolle muuta kuin silloin, kun kyseessä oli erityisen mielenkiintoinen teos, joka oli jäänyt pyörimään Aspin päähän. Käännettävistä teoksista Aspiin vaikutuksen teki etenkin Ibsenin näytelmä *Rosmersholma* (1886), jonka kääntämistä Asp kuvaili Erkolle runollisesti: ”Täällä se lause lauseelta kohoo selvemmäksi ja suloisemmaksi, aivan kuin marmoripatsas tummaa samettipohjaa vasten.”¹¹⁸ Kääntäminen tarjosi Aspille lukuelämyksiä ja mahdollisuuden syventyä teksteihin, joskin kyseessä oli vaativa ja raskas työ.

Aspin käännosten toimeksiannot tulivat suomenmielisiltä tahoilta, teatterilta, lehdistöltä sekä kustantajilta ja Aspilla oli mahdollisuus myös jonkin verran valikoida, mitä hän käännettäväkseen otti. Aspilla oli näin mahdollisuus sovittaa työ arvomaailmaansa pysytellen tiettyjen aaterajausten sisällä. Käännöstyöllä voi nähdä ainakin kaksi Aspin minuuteen vaikuttavaa puolta. Ensinnäkin Asp pystyi työtä tekemällä ilmentämään omaa minuuttaan suomalaisena ja fennomaanina edistäen haluamiansa tavoitteita. Toiseksi luetulla ja käännetyllä kirjallisuudella oli vaikutusta Aspin ajatteluun. Toiset teokset tekivät suuremman vaikutuksen ja niiden vaikutus on nähtävissä suuremmin Erkolle kirjoitetuissa kirjeissä. Toisten vaikutus taas oli vähäisempi tai olematon eikä välttämättä päätynyt kirjeiden aiheeksi.

Teatterista lähdön jälkeen Asp alkoi suhtautua kasvavalla kiinnostuksella oman tekstin tuottamiseen. Aspin kirjoituksia on löydettävissä etenkin maakuntalehti *Keski-Suomeen*, jonka päätoimittajan virkaa hoiti Erkon veli, Eero Erkko. Lisäksi Asp mainitsee kirjoittaneensa kritiikin ainakin *Suomettareen* sekä lähettäneensä kirjoituksen Naisyhdistyksen kaksikieliseen kalenteriin *Excelsioriin*. *Keski-Suomeen* Asp kirjoitti kirjallisuuskritiikkejä sekä ”kirjeitä”, joissa hän kirjoitti pienistä uutisista ja tapahtumista, kuten Naisyhdistyksen järjestämästä basaarista ja teatteriesityksistä.¹¹⁹ Eero Erkolla oli *Keski-Suomen* kanssa kädet täynnä töitä ja Asp ja Erkko pyrkivät auttamaan häntä parhaansa mukaan. Aspille kirjoittaminen sanomalehteen oli uusi haaste, johon hän suhtautui innolla. Työ oli jatkuvasti itseään kehittämään pyrkivälle Aspille jälleen myös mahdollisuus oppia uutta ja perehtyä tarkemmin uusiin aiheisiin.

Keski Suomeen aion kirjoittaa niin usein kuin joudan; se on hyvä harjoitus, Ja sellaseen kirjoitukseen minulla oikeimmin on enin halua ja kykyä aion myös

¹¹⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 5.7.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba

¹¹⁹ Hilda Asp Elias Erkolle 27.10.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

hankkia. Mutta siksi saankin ruveta lukemaan hyvin, sekä sosiaalisia että etillisiä y. m. aineita.¹²⁰

Myös kaunokirjallisuuden kirjoittaminen kiehtoi Aspia, mutta kokemattomuus ja epäonnistumisen pelko jarruttivat yrittämistä. Asp tarttui novellin kirjoittamiseen, kun häneltä pyydettiin kirjoitusta ”teatterin vihkoon”, jolla kerättiin rahaa Suomalaiselle Teatterille. Aloittamistaan hän kuvasi Erkolle: ”Se tuuli tuli päälleni ja heitin sitte muut.” Novelli ei kuitenkaan vihkoa varten valmistunut eikä Aspilla ollut oikein aikaa omistautua kaunokirjallisuuden pyrkimyksille. Oman tekstin tuottamisessa Asp koki itsensä kokemattomaksi ja hän suhtautui hyvin kriittisesti omiin kirjoituksiinsa. Aspin suhtautuminen kirjoittamiseen onkin varsin erilainen kuin hänen suhtautumisensa kääntämiseen, jossa hän haastavinakin hetkinä uskoi omiin taitoihinsa selviytyä.

En minä novelliini tartu ennen kuin kesällä, jos silloin saan aikaa. Kuinka voisinkin jättää jokapäiväiset tehtäväni ihan ”mahdollisuuden” takia? Ehkei se koskaan tyydyttäisi itseäni eikä muita ja sitte olisin tehnyt kahdenkertaisen tappion. Olisi minulla edes produktiivisempi luonne ja välittömämpi! Mutta minulta tulee niin hitaasti ja vähä ja huonoa valmiiksi, että usein kummastelen etten itse joudu ihan epätoivoon. Toisinaan se sentään saakin semmoisen kannustavan pelon tunteen aikaan mutta hälveneehän se aina vähitellen. – Kun kerta saisin edes pienen sanomalehti artikkelin käsistäni, joka tyydyttäisi itseäni, sitte olisin kirjoittanut jotain hyvää mutta vaikka mieleni tekee kirjoittamaan ja asioita olisi joihin tekisi mieli tarttua, en saa siitä oikeasta päästä kiinni. Viime hetkellä lasken ne menemään uhkamielisesti ja puoli salaa ja pelkään sitte miltä ne painettuina näyttävät ja sitte ne ovat semmoisia jäykistyneitä saamattomuuksia ja tyhjyyksiä ja aivan kuin kylmää mustaa laavaa lehden palstoilla. Sillä minä nyt lohduttelen itseäni, että näillä saan edes tottumusta ja rohkeutta ja opin näkemään kirjoitustani painettuna.¹²¹

Aspin kipuilut kirjoittamisen suhteen ovat varmasti tuttuja monelle kirjoittajalle. Epävarmuutta oleellisempaa onkin Aspin osoittama kiinnostus. Yritykset uuden parissa osoittavat, että Asp oli vuonna 1888 suuntautumassa uusiin tehtäviin, kääntämisestä lehtityön pariin, ja otti varovaisia askelia myös kaunokirjallisuuden suuntaan. Myös Erkkö esitti arvailujaan Aspin tulevaisuuden suunnasta

Etkä sinäkään, pelkään, lopulta muuksi kelpaa kuin kirjailijaksi. Mutta onpa sitä siinäkin. Sillä toivon, että sinun myrskyinen revolutsionistinen luonteesi voi synnyttää jotain hyvää. Semmoisessa ajassa kuin meidän.¹²²

¹²⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 27.12. 1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹²¹ Hilda Asp Elias Erkolle 18.4.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹²² Elias Erkkö Hilda Aspille 3.4.1888. PLA, Hilda Aspin arkisto, Bb.

Niiniluoto huomauttaa, että Aspin kirjallisiin kykyihin löytyi uskoa Erkkoa laajemmastakin yleisöstä.¹²³ Ainakin teatterin väki vaikuttaa tukeneen Aspin pyrkimyksiä lehtialalla, mistä kertoo näyttelijätoveri Axel Ahlbergin (1855–1927) Aspille lähettämä kirje, jossa hän kirjoittaa: ”*Men om det finns någon af dem ja känner som är född till att taga en plats i journalistiken, så är det säkerligen Fröken.*”¹²⁴ Muutkin olivat huomanneet Aspin taidot ja tarmokkuuden, jolla hän tarttui tehtävään Suomen lehdistön uudistamisessa. Tositoimiin lehtialalla Asp pääsi, kun Eero Erkkko pyysi häntä vuoden 1888 valtiopäiväkirjeenvaihtajakasi *Keski-Suomeen*. Aspin valtiopäiväkirjeen oli tarkoitus ilmestyä lehdessä viikoittain. Myös työväenyhdistys oli kysellyt Aspia kirjeenvaihtajaksi, mutta Asp ei ottanut tehtävää vastaan eikä hän kirjeissään tarkemmin avaa kieltäytymisensä syitä. *Aamulehdestä*, *Savosta* ja *Aurasta* kyseltiin myöhemmin myös Aspin kirjoituksia, mutta niistäkin Asp kieltäytyi ilmeisesti muihin kiireisiinsä vedoten. Valtiopäiväedustajat valittiin eri säätyjen miesten keskuudesta eikä naisilla ollut äänioikeutta tai suoraa mahdollisuutta vaikuttaa edustajavalintaan. Julkinen päätöksenteko oli yleisesti miesten käsissä, kun taas naisten mahdolliset vaikuttamisväylät olivat epävirallisempia. Aspin ja Erkon kirjeenvaihdon aikana valtiopäivät ehtivät kokoontua kaksi kertaa, ensin vuonna 1885 ja toistamiseen vuonna 1888 Aspin seurattessa valtiopäivien keskustelua ja päätöksentekoa lähietäisyydeltä. Asp odotti valtiopäivien alkamista innolla, mutta sairastuminen siirsi ensin matkustamista Helsinkiin ja vihdoinkin töihin päästyään Aspin intoa laimensivat hänen kohtaamansa naissukupuolta koskevat rajoitukset.

Tiedätkös että olen niin levoton sen valtiopäiväkirjevaihdon takia. Olen siitä niin hirveästi intresseerattu ja onnistuisin siinä ihan varmaan, sen tunnen, - jos en olisi naine. Minkä minä pääsen? En klubiin, en minkään. En voi mennä valtiomiesten luo heitä tapaamaan ja pakinoimaan heidän kanssaan. Olisit sinä vaan täällä, niin verraton apu kaikessa. Sinä osaat niin keveesti huomata ja saada niiltä miehiltä asiat. Ja saisin minäkin, kun pääsisi puheille.¹²⁵

Myöhemmin kirjeessään Erkolle Asp vielä vertaa Helsingin oloja Pariisiin.

Minä tunnen niin hyvin, mitä tällainen Helsingin korrespondentti voisi, jos olisi mies, tai jos meillä olisi olot ja ”salongit” sellaiset kuin Pariisissa. Sitte voisi nainenkin paljo. Nyt pitää itseään koomillisena.¹²⁶

¹²³ Niiniluoto 1983, 156.

¹²⁴ Axel Ahlberg Hilda Aspille 16.9.1887. PLA, Hilda Aspin Arkisto, Bc.

¹²⁵ Hilda Asp Elias Erkolle 23.1.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹²⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 4.8.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

Aspin kohtaamat hankaluudet kumpusivat siitä, että toisin kuin mieskirjeenvaihtajat, hänen ei ollut sopivaa mennä yksin tapaamaan valtiopäivämiehiä ja viettää heidän kanssaan kahden kesken aikaa. Monet paikat, joissa miehet tapasivat toisiaan olivat naisilta suljetut, eikä Aspilla ollut niihin asiaa. Hän ei näin ollen voinut haastatella valtiopäivämiehiä, ellei onnistunut tapaamaan heitä sopivassa paikassa ja joutui tyytymään valtiopäiviltä keräämäänsä tietoon. Aspia harmittivat neuvot, joita hän oli saanut *Savon* valtiopäiväkirjeenvaihtajana toimivalta Juhani Aholta (1861–1921). Neuvot eivät tarjonneet ratkaisua Aspin omasta sukupuolesta kumpuaviin ongelmiin ja hän kokikin neuvot naisia alentavina tai vähintäänkin typerinä.

Jussi B. on sen sijaan antanut vinkkiä kuinka ”hän” on kirjoittanut siitä ja siitä asiasta. Mutta en minä tietysti siitä paljoa kostu. Vähä minua huvittaa vaan se, miksi ”huomaamaton” tapa, jolla minua pitäisi opettaman. Arvelikohan se Jussi meitä naisia noin niin kun vähä yksinkertaisiksi sittenkin vaan, vai liekkö hän itse vähä yksinkertainen tuommoisissa ”talutus” asioissa. Antaa itse viedä itseään. Se on melkein luultavampi.¹²⁷

Valtiopäiväkirjeenvaihtajan toimessa Asp näyttäytyikin vaihtelevasti sekä varmana kyvyistään, että epäilevänä. Alkuinto ja usko omaan suoriutumiseen laantuivat törmättyään yhteiskunnan asettamiin rajoitteisiin. Asp turhautui, koska koki, että hänellä olisi ollut paljon annettavaa ”nahjusmaisten” ja ”saamattomien” miesten rinnalla, jos olisi voinut olla heidän asemassaan. Aspin lannistunut kommentti ”ei naiset tämmöisiin sovi” kuvaa Aspin näkemystä ympäristön asettamista haasteista.¹²⁸ Naisilla itsellään oli kyllä taitoa, mutta se ei riittänyt pärjäämiseen, kun reilua mahdollisuutta ei ollut tarjolla. Myös jatkuva sairastelu haittasi kirjoittamista, mikä ei ainakaan parantanut Aspin mielialaa. Asp eli luonteelleen ominaisesti voimakkaasti mukana valtiopäivillä käydyissä keskusteluissa, mikä Aspin mukaan ”kustantaa päälle” eli vaikutti myös fyysiseen hyvinvointiin. Mielialaa nostivat Eero Erkolta saadut kehut, mutta myöhemmin Asp epäili Eero Erkon olevan häneen tyytymätön, kun hän ei ollut saanut joka viikko kirjettä kokoon.

Aspin toimintaa kirjeenvaihtajana voi pitää poikkeuksellisenä, sillä Asp ei ollut ainoastaan ainoa nainen muiden kirjeenvaihtajien joukossa, vaan myös ensimmäinen valtiopäivistä Suomessa raportoinut nainen. Asp sai siis huomata herättävänsä tehtävässään huomiota, Aspin sanoin ”[k]yllähän ne ”ukot” tujottavat”.¹²⁹ Toisaalta kyselyt usealta taholta Aspin kirjoitusten perään osoittavat, että ainakaan Aspia lähestyneissä lehdissä naisen työskentelyä

¹²⁷ Hilda Asp Elias Erkolle helmi-maaliskuussa 1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹²⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 23.1.1888; 28.3.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹²⁹ Hilda Asp Elias Erkolle 16.3.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

kirjeenvaihtajan roolissa ei pidetty ongelmana. Suhtautuminen valtiopäivämiesten taholta taas saattoi olla hyvin vastakkainen. Esimerkiksi talonpoikaissäädyn näkyvä jäsen ja Aspinkin varovaisesti ihailema fennomaanipoliitikko Jonas Castrén ei juurikaan suostunut Aspin kanssa edes keskustelemaan.¹³⁰

On osittain ehkä yllättävää, että Asp ei kirjeissään ennakoanut mahdollisia hankaluuksia tehtävän suorittamisessa, vaan vaikuttaa lähteneen Helsinkiin hyvin luottavaisin mielin. Asp näyttää muuten hyvin tiedostaneen naisten työntekoon liittyvät rajoitukset. Toisaalta pitää myös huomioida, että Asp ei kuvannut kohtaamiaan hankaluuksia välttämättä sen takia, että ne olivat hänelle yllättäviä, vaan sen takia, että hän naisasian puolestapuhujana teki teräviä havaintoja kohtaamistaan ongelmista. Kirjeiden kirjoittaminen Erkolle oli mahdollisuus purkaa mieltä, jolloin ongelmat saattoivat korostua onnistumisien kustannuksella. Osa valtiopäivien aikaisesta kirjeenvaihdosta on mahdollisesti myös kadonnut, mikä vaikuttaa myös siihen, mitkä asiat kirjeenvaihdosta nousevat esille. Itse valtiopäivien tapahtumia Asp ei Erkolle suuresti kuvaillut todennäköisesti siitä syystä, että lähetti tälle *Keski-Suomeen* kirjoittamansa kirjeet. Kirjeissä voitiin näin keskittyä henkilökohtaisempien kokemusten ja tunteiden käsittelyyn.

Valtiopäiväkirjeenvaihtajan tehtävän jälkeen Asp suunnitteli Erkon kanssa jälleen uusia aluevaltauksia. He halusivat päästä tekemään työtä yhdessä ja Erkon kokemus sanomalehtialalla sekä jaettu kiinnostus kirjoittamiseen saivat Aspin ja Erkon haaveilemaan yhteisestä työstä sanoma- tai aikakauslehtien parissa. Kirjallisuudentutkija ja Minna Canthin elämäkerran kirjoittanut Minna Maijala kirjoittaa Aspin ja Erkon suunnitelleen ryhtyvänsä yhteisen kirjallistaiteellisen aikakauslehden julkaisemiseen vielä Aspin hoivatessa Erkkoa parantolassa Meranissa.¹³¹ Aspin toiveista yhteisen tulevaisuuden suhteen kertoo myös yksi viimeisistä säilyneistä kirjeistä Erkolle.

Tiedätkö, että Ero aikoo jättää lehtensä vuodeksi ja ruveta lukemaan (sanomalehtimiehen luettavia) ja sitte voit sinä ottaa sen ensi vuodeksi. Ja jos hän sitte saa Viipuriin lehden, niin päätätte sitte taas uudestaan. Vahinko olisikin antaa Keski Suomi taas kristillissiveellisiin käsiin, kun hyvään alkuun jo on päästy. Ja minä voin sinua siinäkin auttaa, ettet saa liiaksi työtä. Ja me viihdymme hyvin Jyväskylässä, saat nähdä. Ja sitte tulee kerran meidän aikamme, kun olemme oppivuotemme päättäneet. Ja silloin me ryhdymme siihen mihin mieli sisimpänä palaa.¹³²

¹³⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 16.3.1888; 27.1.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹³¹ Maijala 2014, 165.

¹³² Hilda Asp Elias Erkolle 10.7.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

3.3 Opettajana käytännön pakosta vai aatteen ohjaamana?

Aspin työskentely opettajana ajoittuu suurimmalta osin aikaan ennen Erkon tapaamista ja aikaan Erkon kuoleman jälkeen, joten kirjeissä ei Aspin opettamisesta koulussa juurikaan puhuta. Asp otti Helsingissä opettajantoimen vastaan syksyllä 1888, juuri ennen matkustamistaan Erkon luokse Veldesiin, mutta kirjeenvaihtoa tältä ajalta ei ole juuri säilynyt. Aspilla oli kuitenkin myös yksityisoppilaita, joita hän tapasi säännöllisesti Helsingissä ollessaan saadakseen lisätuloja. Yksityisoppilaiden kanssa pidettiin keskustelutunteja, joiden tarkoituksena oli hioa suomenkielentaitoja.

Kolmasti viikossa annan keskustelutunteja suomessa tohtori Boreniukselle. Hän on hyvin innokas ja hauska puhekumppali, sveekus, niin että kyllä konversatiooni ainesta piisaa. 3 m. tunti. Niille entisille tylsille myös 2 tuntia, summa 5 tuntia viikossa.¹³³

Aspin kirjeessä mainitsema henkilö on todennäköisesti Helsingin yliopistosta vuonna 1886 väitellyt Georg Borenius (1858–1922), mutta muista tässä yhteydessä mainituista oppilaistaan Asp ei anna tarkempia tietoja. On todennäköistä, että Asp joko tunsu oppilaansa ennestään tai he kohtasivat yhteisen tuttavun suosituksesta. Tätä näkemystä tukee se, että Boreniuksen äiti ja tuleva puoliso kuuluivat Nervanderin sukuun, johon myös Aspilla oli suhteita. Asp oli aiemmin antanut teatterin kustantamana tunteja myös muille näyttelijöille, joiden joukossa oli myös ystävä Inez Borg. Vaikka teatterissa näyteltiin suomeksi ei se kaikilta näyttelijöiltä sujunut luontevasti. Monen täytyikin vielä hioa suomen kielen taitojaan teatteriin liittymisen jälkeen osatakseen puhua suomea uskottavasti lavalla.

Sivistyneistön naisten mahdollisuudet työskennellä olivat 1880-luvulla rajatut. Ensimmäiset naiset pääsivät 1840-luvulla virkoihin opettajina ja tyttökoulun johtajina, jonka jälkeen paikkoja alkoi avautua myös postissa, lennätinlaitoksissa, rautateillä sekä valtion hallinnon alimmissa viroissa. Tietyt työtehtävät, kuten puhtaaksikirjoittaminen, olivat 1880-luvulle tultaessa selkeästi jo naisten aloja. Erityisesti opetusala naisvaltaistui, sillä naisia pidettiin sopivana kasvatustehtävään. Aspillekin tuttu, opettajia kouluttaneen Jyväskylän seminaarin perustaja, Uno Cygnaeus katsoi naisten sopivan erityisesti pienten lasten opettajiksi kansakouluun ja toivoi heidän olevan äidillisiä ja omaavan todellista sivistystä. Opetusuralle antautumisen katsottiin soveltuvan naimattomille naisille, sillä sen kautta he pääsivät toteuttamaan äidillistä kutsumustaan kasvatustehtävässä eikä naisille tarvinnut maksaa

¹³³ Hilda Asp Elias Erkolle 23.1.1888. PLA, Ruoto Erkon arkisto, Ba.

palkkaa yhtä paljon kuin miehille. Miesten korkeampia palkkoja perusteltiin esimerkiksi elinkustannuksilla, sillä miehen katsottiin taloustöihin taitamattomana joutuvan palkkaamaan itselleen palvelijan. Miehellä oletettiin olevan myös mahdollisesti perhe elätettävänä, millä myös oikeutettiin suurempaa palkkaa. Erityisesti naisasianaiset alkoivat vaatia 1800-luvun lopulla samapalkkaisuutta, mutta tuloksia vaatimuksilla ei vielä saatu.¹³⁴

Vastemielistä kansakoulun opettajana toimiminen tuskin Aspille oli, sillä hän pohdiskeli kirjeissään siirtymistä takaisin opettajaksi päätettyään luopua näyttelijän toimestaan. Suorasanainen Asp olisi todennäköisesti antanut kirjeissään kuulua, mitä hän opettamisesta ajatteli, jos olisi kokenut sen välttämättömäksi pahaksi. Opetustyö vaikutti Aspista kenties varmemmalta tulonlähteeltä, kuin käännös- ja muut kirjoitustyöt, sillä opettajan toimeentulo ei riippunut yksittäisistä työtarjouksista. Historiantutkija Anne Ollilan mukaan opettajan virkoja oli 1800-luvun lopulla naisille runsaasti tarjolla, sillä kasvava koululaitos tarvitsi työntekijöitä.¹³⁵ Tarjonta ohjasi todennäköisesti myös Aspin valintoja, hänen pohtiessa tarjolla olevia vaihtoehtoja.

[J]a keväällä (jo ensi keväänä) haen opettajattareksi tänne yhteiskouluun tai sinne Tampereelle, kait sielläkin joku paikka avonaiseksi tulee. Mutta tänne kernaammin. Täällä saan sitte vaikka kuinka paljon käännös – että muuta kirjoitustyötä. Sitä englannin kieltä alan nyt heti. Toivon jotenkin varmasti saavani yhteiskoulussa työtä ja sen paikan saisin pitää vaikka tulisin sinulle puulakimieheksikin.¹³⁶

Kirjeet eivät kerro, mihin suunnitelmat opettajattarena toimimisesta vuonna 1886 kariutuivat tai hakiko Asp palkkaa lainkaan. Yhteiskoulun paikassa Aspille huomioitavaa oli, että siellä hän olisi ilmeisesti voinut jatkaa vielä mentyään naimisiin Erkon kanssa, mikä oli selkeä etu. Aspin ja Erkon naimisiinmenon merkittävin este oli taloudellinen tilanne, joka ei lukuisista yhteisistä suunnitelmista huolimatta ottanut parantuakseen. Aspin mahdollisuus työskennellä avioliiton solmimisen jälkeen olisi voinut nopeuttaa avioitumista.

Opettamisen voi nähdä osana Aspin tekemää aatteellista työtä. Koulutuksella oli erityisen tärkeä asema suomalaisuusliikkeessä, sillä sen merkitys kansallisen identiteetin muodostajana ymmärrettiin hyvin.¹³⁷ Kansakoulun avulla haluttiin myös lähentää ”kansaa” ja sivistyneistöä, jotta juopa yhteiskuntaluokkien välillä kapenisi. Tämä toteutuikin erityisesti naisopettajien

¹³⁴ Ollila 1998, 43, 45.

¹³⁵ Ollila 1998, 45.

¹³⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 8.1.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹³⁷ Molarius 1999, 69.

kohdalla, sillä 1800-luvun lopulla suurin osa opiskelemaan tulleista naisista oli säätyläisiä, kun taas miesopiskelijat tulivat alemmista luokista.¹³⁸ On kuitenkin oltava varovainen sen suhteen, kuinka vahvasti opettamiseen liittyy Aspin kohdalla aatteellisia pyrkimyksiä, sillä Asp ei ainakaan kirjeissään Erkolle esitä intohimoisia puheita kansakoulun puolesta. Asp osasi varmasti kyllä antaa arvoa suomenkielisen opetuksen tuomille mahdollisuuksille ja tuki erityisesti naisten kouluttautumispyrkimyksiä, mutta kirjeet eivät anna vaikutelmaa, että Asp olisi kokenut opettamisen suureksi kutsumukseksi.

Toisaalta Hanna Asp on Aspista *Helsingin Sanomiin* kirjoittamassaan muistokirjoituksessa kuvaillut Aspin olevan lapsia rakastava ja ”opetustyöstä huvitettu”. Hanna Asp viittaa kirjoituksessaan myös Aspin digitoidusta kirjekokoelmasta puuttuvaan kirjeeseen, jossa Asp kirjoittaa pelkäävänsä, ettei saa ruotsinkielisiä lapsia innostumaan pakollisesta suomen kielen opiskelusta. ”Kuollut kielenopetus siis minua odottaa ellen saa avatuksi mieliä aineelleni, mutta se on meriitti ja ratkaiseva askel pois teatterielämästä”, lainaa Hanna Asp sisartaan. Hanna Asp kirjoittaa myös Aspin ensimmäisenä Suomessa aloittaneen kieltenopetuksen havaintokuvien avulla, joita ystävä ja taiteilija Kaarlo Vuori (1863–1914) hänelle maalasi.¹³⁹ Muistokirjoituksiin tulee toki historian lähteinä ulottaa erityistä kritiikkiä, sillä niissä muisteltava pyritään yleensä esittämään positiivisessa valossa ja saavuuksia korostetaan. Hanna Aspin kirjoitus vaikuttaa kuitenkin olevan muiden lähteiden kanssa sopusoinnussa, joten ei ole erityistä syytä olettaa, että hänen kuvailunsa Aspista eivät pitäisi paikkaansa. Asp tuntuukin löytäneen opettamisesta merkityksellisyyttä itselleen ja miettineen opetuksen kehittämistä. Asp vaikuttaa toimintansa perusteella yleisesti haasteita pelkäämättömältä, joten ruotsinkielisten oppilaiden opettamisessa Aspia inspiroi kenties juuri se, miten oppilaat saataisiin innostumaan Aspille tärkeästä suomen kielestä.

Ollila on Lucina Hagmanista kirjoittaessaan tuonut esiin sen, että huolimatta Hagmanin pitkästä urasta opettajana, tämä ei ollut kokenut opettamista erityiseksi kutsumukseksi, vaan oli haaveillut lääkärin urasta. Koska lääkärin polku osoittautui jokseenkin mahdottomaksi seurasi Hagman sisarensa perässä Jyväskylän seminaariin.¹⁴⁰ Myöskään Asp ei kirjeissään erityisemmin haaveile opettamisesta, toisin kuin kirjoittamisesta yhdessä Erkon kanssa. Vaikka naisten opettajana toimimisessa painotettiin omistautumista ja kutsumusta, perustui Aspin ja Hagmanin kaltaisten naisten valinta rajattuihin mahdollisuuksiin ja

¹³⁸ Ollila 1998, 44.

¹³⁹ Hanna Asp, *HS* 23.3.1941

¹⁴⁰ Ollila 1998, 46.

käytännön vaatimuksiin pikemminkin kuin todelliseen kutsumukseen. Opettajana toimiminen olikin Aspille teatterin jälkeen todennäköisesti väliaikainen ratkaisu tai välivaihe hänen odottaessaan Erkon paluuta ulkomailta ja tulevaisuuden järjestäytymistä. Harmainen on kirjoittanut Erkon kuoleman olleen Aspille perinpohjainen katastrofi myös tulevaisuuden työnäkymien kannalta, sillä sulhasen kuoleman mukana tuhoutuivat yhteiset suunnitelmat työnteosta.¹⁴¹ Opettajana toimiminen näyttäytyi tällöin toimeentulon kannalta lähes ainoalta vaihtoehdolta, sillä kirjalliset suunnitelmat perustuivat Erkon tukeen ja hänen verkostoihinsa. Lisäksi Aspille jäi Erkon hoitamisesta ja matkastaan isot velat, jotka entisestään lisäsivät taloudellisia paineita. Opettajana toimimista ei kuitenkaan pidä Aspin kannalta nähdä vain välttämättömänä paha, sillä Hanna Aspin muistelmateksti osoittaa, että Asp antautui opettamiseenkin innolla. Taustalle jäi kuitenkin kytemään vielä ajatuksia tulevista mahdollisuuksista lehtityön parissa veli Jukka Aspin kanssa, joten täysin pelkkä opettaminen ei Aspia tyydyttänyt.¹⁴²

3.4 Työn merkityksellisyys

Aspin elämä jäi lyhyeksi hänen kuollessaan 28-vuotiaana, mutta hänen aikuisikänsä voi silti katsoa sisältävän eri vaiheita. Työelämässä Asp vaihtoi opettajasta näyttelijäksi, josta jatkoi käänös- ja lehtityön pariin palaten sitten jälleen opettajaksi. Ammatilliset muutokset ovat muovanneet arjen lisäksi myös näkemystä itsestä ja omista kyvyistä. Aspille työllä oli tärkeä rooli, sillä hän etsi sen kautta merkitystä elämälleen ja halusi ”antautua” työlleen. Asp halusi löytää oikean työalansa ja sen kautta myös paikkansa maailmassa.

Sivistyneistön naisten aseman muutos työelämässä ja siirtyminen palkkatyöhön kodin ulkopuolella 1800-luvun lopulla liittyi yhteiskunnan yleiseen muutokseen.

Omavaraistaloudesta siirryttiin 1800-luvun kuluessa vahvemmin rahatalouteen, mikä tarkoitti, että naimattomia naisia ei tarvittu enää kotitalouksissa eivätkä sukulaiset välttämättä pystyneet elättämään heitä. Naimattomuus myös lisääntyi sivistyneistön parissa 1800-luvun lopussa, sillä vaikka miehet saattoivat avioitua alaspäin, oli se naisille hankalampaa. Avioitumiselle oli tarkat taloudelliset ehdot, eikä esimerkiksi pikkuvirkamies voinut reaaliansioiden laskiessa 1800-luvun lopulla olettaa kykenevänsä huolehtimaan vaimosta ja perheestä. Varattomuus ei sivistyneistön naisille ollut suoraan este naimisiin pääsyyllä, mutta tällöin vaihtoehtona oli yleensä avioliitto huomattavasti vanhemman leskimiehen kanssa tai

¹⁴¹ Harmainen 2021, 45.

¹⁴² Ks. Hilda Asp Kustaa Aspille 9.12.1889. PLA, Hilda Aspin arkisto, Ba.

pysyminen naimattoman. Naisten työnsaantimahdollisuuksien parantuessa osa naisista valitsi naimattomuuden myös tietoisesti sen mahdollistaman itsenäisyyden vuoksi. Muutosten myötä naimisissa olevan perheelleen omistautuneen naisihanteen rinnalle syntyikin ihanne yhteiskunnallisesti aktiivisesta ja työssä käyvästä naimattomasta naisesta. Oikeus työn tekemiseen tuli kuitenkin lunastaa korostamalla työtä kutsumuksena ja muiden hyväksi tehtynä palveluksena.¹⁴³ Suutela on tuonutkin esiin, että Aspin pohtiessa teatterista lähtemistä ja etsiessä uutta alaa, jolle ”antautua fanaattisesti”, Aspin ajatuksiin on voinut vaikuttaa ajan retoriikka taiteelle tai yleisesti työlle uhrautuvista nuorista naisista. Ympäristön oli helpompi hyväksyä naisten kunnianhimo ja tarve itsenäisyyteen, kun esimerkiksi kyseenalaisenakin nähty ura näyttelijänä voitiin esittää suomalaisuusaatteelle uhrautumisen kautta. Uhrautumisretoriikkaa löytyy myös Ella Aspin sisarelleen lähettämästä kirjeestä, jossa tämä kirjoittaa tuntevansa ”pientä ylpeyttä saadessani omistaa sisaren joka on uhrannut itsensä kokonaan taiteen hyväksi”.¹⁴⁴

Vaikka Asp suunnittelikin menevänsä Erkon kanssa naimisiin, ei hän hylännyt ajatuksia työn tekemisestä avioitumisen jälkeen. Aspille avioituminen ei näyttäydy tavoitteena itsessään, vaan pikemminkin vaihtoehto oli joko avioliitto Erkon kanssa tai naimattomuus. Toki Aspin ajatteluun vaikutti rakkaus Erkkoa kohtaan, mutta hän pohti kirjeissään myös omaa sopimattomuuttaan avioliittoon ja haluaan olla itsenäinen. Avioliitto Erkon kanssa oli Aspin mielessä mahdollinen, koska se ei näyttänyt estävän Aspin ammatillisia pyrkimyksiä, vaan pikemminkin tuki niitä. Aspin suurimmat menestyshaaveet kohdistuivatkin Erkkoon, kun taas oman roolinsa Asp näki Erkon työn tukijana ja auttajana. Erkon avustaminen työssä avioitumisen jälkeen oli Aspille motivaatio kehittää itseään ja omia taitojaan, mikä näkyy Aspin suhtautumisessa työtehtäviinsä.

Et arvaa kuinka olen innostunut valtiopäivä kirjurin virkaani. Enemmän kuin teatteriin yksityistehtävissä aikoinaan. Kyllä minä vaan harjoittelen itseni sinulle hyväksi apulaiseksi.¹⁴⁵

Aspin asennoituminen omaan työhön suhteessa Erkon uraan heijastaa aikakauden näkemystä, jossa työskentely oli miehelle itseäänselvyys ja velvollisuus, jonka eteen naisenkin kuului uhrautua. Avioliiton ja työnteon yhdistämistä ei sivistyneistön naisilla katsottu hyvällä ja se kävi kaksijakoista naisihannetta vastaan. Avioliittoon aikovilla työnteke oli välivaihe, jonka

¹⁴³ Ollila 1998, 58–59, 62.

¹⁴⁴ Suutela 2005, 153–155; Hilda Asp Elias Erkolle 27.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba; Ella Asp Hilda Aspille 18.5.1884. PLA, Hilda Aspin arkisto, Ba.

¹⁴⁵ Hilda Asp Elias Erkolle 5.1.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

jälkeen nainen siirsi omistautumisensa työstä perheeseen.¹⁴⁶ Työskentely Erkon rinnalla näyttäytyi ihanteelliselta tavalta jatkaa Aspin merkityksellisenä pitämää työtä yhteiskunnan sopimaksi katsotulla tavalla. Avustajan roolissa Aspin olisi saanut jakaa Erkon kanssa yhteiset kiinnostuksenkohteet. Toisaalta Aspin ja Erkon myöhäisempi kirjeenvaihto osoittaa myös, että Asp alkoi luottaa omiin kykyihinsä ja osaamiseensa enemmän, mikä näkyi myös tulevaisuuden suunnitelmissa. Vaikka Asp vielä myöhemminkin puhui tulevaisuuden roolistaan Erkon avustajana, vaikuttaa asetelma tasa-arvoistuneen Aspin osaamisen kasvaessa. Myös Erkon sairastelu ja sen aiheuttamat haasteet työelämässä saivat Aspin toivomaan, että hän olisi voinut ottaa suuremman vastuun parin toimeentulossa.

Tuntuu niin väsyttävältä, kun ajattelee, että voisin auttaa sinua, jos olisin mies, sitte ymmärtäisin sinut paremmin ja sinä arvattavasti voisit paremmin puhua kaikki minulle. Ja toinen hienous siitä, että olen vaan nainen on se että en näe mitään keinoa ansioksi, jos menisimme heti naimisiin, niin että saisin edes aina olla luonasi: Harva työ se on jota uskotaan naidulle naiselle, miehenä saisin esteettömästi pitää virkani lisittäisi vielä ehkä palkkaakin. Olisi maailma vaan parempi, voisin minä kyllä ansaita meille kummallekin, sillä minulla on voimia, kun pääsen vaan tehtävän kimppuun.¹⁴⁷

Tehtävät, joiden parissa Asp työskenteli sopivat hyvin hänen ajatusmaailmaansa, mutta olisi virheellistä ajatella, että Aspia johdatteli työelämässä ainoastaan aatteen palo. Vaikka Aspilla oli monenlaisia tulevaisuuden suunnitelmia, joista monet tosin kuivuivat kokoon jo alkumetreillä, oli niille leimallista kuitenkin käytännönläheisyys. Vähävaraisella nuorella naisella ei ollut varaa villien pilvilinnojen rakenteluun. Tämä näkyy kirjeenvaihdossa myös suhteessa Erkkoon, jolle Asp sai välillä toimia käytännöllisenä ”järjen äänenä”. Esimerkiksi Erkon pohtiessa Erik Granen¹⁴⁸ inspiroimana kokonaan alan vaihtoa ottaa Asp, huolimatta loputtomasta uskostaan sulhasensa kykyihin, vastauksessaan käytännönihmisen roolin.

Kyllä minä tiedän että sinä tekisit työtä siksi kyllä, mutta ajattele vaan tarkkaan niin huomaat että ajattelet vain 2 vuotista tai korkeintaan 3 vuotista työtä, jota seurasi tuo ideaalinen aika työväen keskellä, alakin vielä epämääräinen. Mutta oletko ajatellut oppi aikaa työväen keskellä 6 aamulla 7 illalla sinun ruumiin voimillasi ja sielun taipumuksillasi? Oletko ajatellut että praktiikassa olisit ainakin ajaksi heittänyt entiset intoilemiset ja luvut ja tuumat? Mitä jaksaisit lukea, se menisi fakkilukuun ja piirustukseen. Ja ellei menisi rivakasti päämaalia kohden

¹⁴⁶ Ollila 1998, 58.

¹⁴⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 11.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba

¹⁴⁸ Erik Grane on Gustaf af Geijerstamin romaanin (1885) henkilö, joka löytää lopulta yhteiskunnasta paikkansa tehtaapatruunana. Erkkö näki kenties romaanin henkilön yliopistoaikojen ja itsensä välillä jotain yhtäläisyyksiä.

(niin kuin sanoit, ellet jo olisi varma johtajan paikasta) tulisi taas sama tyytymättömyyden tunne kuin nyt vallitsee.¹⁴⁹

Käytännöllinen suhtautuminen työhön ja rahaan, mahdollistivat Aspille aatteiden siirtämisen käytäntöön. Esimerkiksi taloudellisen itsenäisyyden tavoittelu työtä tekemällä ja velkoja välttämällä oli Aspin näkemyksen mukaan etenkin naiselle tärkeää vapauden saavuttamiseksi. Aspin käytännöllisessä mielessä rahan ansaitseminen ja aate eivät naiskysymyksessä ainakaan asettuneet toistensa kanssa törmäyskurssille, vaan ne olivat osa kokonaisuutta. Toisaalta Suomalaisen Teatterin varattomuuden takia tekemät myönnytykset eivät saaneet Aspilta ymmärrystä. Eläminen oman moraalin mukaisesti, vaati välillä uhrauksia Aspiltakin, kun hän ei halunnut ottaa vastaan avustuksia tai velkaa lähteäkseen opintomatkalle ulkomaille. Asp säilytti linjassa johdonmukaisesti myös Erkon pyytäessä häntä matkustamaan luokseen Pariisiin, vaikka ikävä ja sen myötä houkutus suostua olikin kova.

Elä, rakas Ruudi, pidä minua liian praktillisena. Näes, voisin elää kanssasi vedellä ja leivällä mutta onnellisena en eläisi, jos eivät ne olisi ihan omaani, jos en olisi vanhoista veloistani vapaa. Tiedäthän että minulla on semmoiset ominaiset käsitteet naisen vapaudesta ja sen ensi ehto on mielestäni aineellinen itsenäisyys ja oma ansio. Jos lainaan nyt, tekisin syntiä, sillä tekisin vastoin omia mielipiteitäni ja se vaivaisi minua joka hetki. En näes usko että olisin silmissäsi yhtä arvoinen kuin muuten, kun heti riippuisin sinusta aineellisesti. (Kyllähän minä silti tiedän, että sinä uhrasit minulle mitä tahansa.) En minä pidä ollenkaan semmoisena asiana sitä jos nyt, tyttönä, lainaisin. Mutta yhteisessä kodissamme se olisi mielestäni onnettomuudeksi. Ei naitu nainen tavallisesti enää voi suuria säästöjä tehdä, eikä siis velkaantuakaan.¹⁵⁰

Aspin suhtautumisessa työhön on nähtävissä myös luterilaista vaikutusta. Työ oli velvollisuus, jonka tekeminen teki yksilölle hyvää ja ahkeruus palkittiin mielen ja kehon hyvinvointina. Etenkin kääntämisestä kirjoittaessaan Asp esiintyy ahkerana, vaikka itse välillä valittelikin laiskuuttaan. Erko vastasi omissa kirjeissään Aspin kovaan työntekoon ihailevasti, mutta myös huolella, vahvistaen ahkeran työn teon kunnioitettavuutta. Asp halusi korostaa työn teon hyvää tekevää vaikutusta myös oman sairastelunsa takia, vakuuttaakseen Erkon hyvästä voinnistaan, kuten kirjoittaessaan: ”Nyt vasta huomaan että työ on minulle parasta. Mitä enemmän minulla on työtä, sitä virkumpi olen, Ja terveemmäksi olen myös tullut.¹⁵¹ Aspin tapa kirjoittaa työstään osoittaa, että työn tekeminen oli Aspille sekä keino tavoitella fyysistä ja hengellistä hyvinvointia että kehittää ympäröivää yhteiskuntaa ja itseään.

¹⁴⁹ Hilda Asp Elias Erkolle tammikuun lopussa 1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁵⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 6.4.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁵¹ Hilda Asp Elias Erkolle 24.2.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

4 Aatteesta voimaa

4.1 Lehdistö ja kirjallisuus: nuoret uudistajat ja realismi

Aspista ja Erkosta ei voi kirjoittaa puhumatta kirjallisuudesta ja lehdistöstä, sillä merkittävä osa heidän samoin kuin muidenkin suomenmielisten toiminnasta kietoutui sanomalehtien ja kirjallisuuden ympärille. Aspin ja Erkon kirjeenvaihdossa lehdet ja kirjallisuus liikkuvat säännöllisesti kirjeiden mukana ja niistä myös keskusteltiin ja esitettiin arvioita. Uuden suomenkielisen kirjallisuuden ilmestymistä seurattiin tarkasti ja Erkon ollessa ulkomailla Asp piti huolen, ettei tämä jäänyt paitsi merkittävistä uusista julkaisuista tai kiinnostavista lehtijutuista. Aspin ja Erkon roolit kääntyivätkin viimeisenä kirjeenvaihtovuotena päittäin, kun aiemmin Erkon suositteluihin luottanut Asp sai toimia välittäjänä ja valikoitsijana.

Asp luki useita eri suomen- ja ruotsinkielisiä sanoma- ja aikakauslehtiä, mutta pääasiallisesti hän keskittyi fennomaanien suomenkieliseen lehdistöön. Fennomaanien lehdistö oli 1880-luvulla jakautunut eri poliittisten näkemysten taakse. Maakuntalehdet kuten *Kaiku*, *Keski-Suomi*, *Savo* ja *Wiipurin Sanomat* kuuluivat nuorsuomalaisen radikaalimpien puolelle, kun taas toista puolta edusti vanhojen varoivaisempaa linjaa noudattava *Uusi Suometar* ja sen tukijoukkoihin kuuluva *Finland*. Lehdistön kenttä oli 1880-luvulla laaja, kun poliittisten linjojen eri puolille syntyi uusia lehtiä vanhojen vastapainoksi. Lehtien linjaukset ja asettuminen poliittiselle kentälle eivät välttämättä olleet pysyviä, kuten *Hämeen Sanomien* tapaus osoittaa. Lehteen olivat aiemmin kirjoittaneet nuorsuomalaiset Jonas Castrén ja Lauri Kivekäs, mutta asettautuminen *Uuden Suometaren* puolelle pääkaupungin ulkopuolisia sanomalehtiä vastaan kesällä 1885 siirsi lehden nuorsuomalaisen vastapuolelle.¹⁵² Aspilla ja Erkolla oli vahvat suhteet etenkin *Keski-Suomeen*, jonka nuorsuomalaisen linja vakiintui entisestään Eero Erkon ottaessa lehden haltuunsa.¹⁵³

Suomenkielisen lehdistön tila huolestutti Aspia ja Asp kaipasi Helsinkiin vastavoimaa pääkaupungin ainoalle suomenkieliselle sanomalehdelle *Uudelle Suometarelle*: ”Kamalaa on, kun ei ole pääkaupungissa lehteä, johon voisi panna sapiskan sille halpuudelle.”¹⁵⁴ Aspia ja Erkkoa sekä heidän uudistusmielisiä ystäviään, yhdistikin toive uudesta sanomalehdestä, mutta huolimatta useista yrityksistä toive toteutui vasta *Päivälehd*en ilmestyessä vuonna

¹⁵² Landgren 1988, 311, 328.

¹⁵³ Landgren 1988, 337.

¹⁵⁴ Hilda Asp Elias Erkolle 9.4.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

1889.¹⁵⁵ Vaikka lehtien välillä käytiinkin aatteellista kamppailua, joka välillä äityi kiivaaksikin, ei Aspin ja Erkon suhde *Uuteen Suomettaren* kuitenkaan ollut yhtä äkkijyrkkä, kuin voisi ajatella. Teatterin kanssa kiertueellaan ollessaan Asp kaipasi *Uuden Suomettaren* lukemista ja valitteli, ettei saanut ”edes nähdä Suometarta”.¹⁵⁶ Erkko oli jonkin aikaa töissä lehdessä ja myös Aspille tarjottiin *Uudesta Suomettaresta* alustavasti ”kassöörin” töitä hänen ilmaistuaan halunsa lähteä teatterista. *Uuden Suomettaren* yleistä linjaa Asp kyllä kritisoi ja erityisesti häntä häiritsikin lehden varovainen linja, joka näyttäytyi hänelle muiden selän takana piilotteluna ja vaikenemisena hankalista aiheista.¹⁵⁷ Pääkaupungin lehden asema oli kuitenkin niin merkittävä, ettei sitä voinut ohittaa, kun vaihtoehtoa ei ollut. *Uudessa Suomettaressa* käytiin tärkeää ajankohtaista keskustelua ja siihen kirjoittivat fennomaanien tärkeät nimet. Asp kuitenkin toivoi, että lehden sisältö olisi kehitettävissä uudistusmielisempään suuntaan, jos sinne saataisiin parempia tekijöitä.

– Mitäkö sanon menostasi Suomettaren? Olen iloinen siitä vaikka pelkään että saat valvoa ja rasittaa itseäsi liiaksi. Hyvä on että tulevat muuten tuntemaan kykysi! Ja hyvä olisi että Suometar kiinnittäisi itseensä enemmänkin nuoria, innokkaita voimia. Itsekkin pysyisi nuorena siten.¹⁵⁸

Huomattavaa on, että Aspin kirjeiden kautta hahmottuvan kuvan mukaan poliittinen vastapuoli tuntuu usein löytyvän pikemminkin toisista fennomaaneista kuin ruotsinmielisten puolelta. Asp määritteli itsensä nuorten joukkoon, jotka edustivat Aspille uudistus – ja vapaamielisempää yksilön oikeuksia korostavaa näkökulmaa. Toisen puolen vanhat taas jarruttivat kehitystä perinteisellä kotiin, uskuntoon, kieleen ja kansallisuuteen keskittyvällä suunnallaan. Nuorten lehdissä korostuikin liberalismi aiemman nationalismin sijaan ja niissä käsiteltiin yhteiskunnallisia teemoja, kuten raittius- ja naisasiaa.¹⁵⁹ Aspin vuoden 1888 valtiopäivien aikaisesta kirjeenvaihdosta voi lukea Aspin näkemyksiä nuorten ajamista konkreettisista muutoksista. Valtiopäivillä Asp seurasi erityisesti Jonas Castrenia, jonka uskoi ottavan ”vapaamielisimmät aatteet ajaakseen”.¹⁶⁰ Asp ei suhtautunut Castrenin varauksetta, mutta katsoi tämän kuitenkin olevan paras tehtävässään puhujan lahjojensa ansiosta ja ajavan oikeita asioita.

¹⁵⁵ Landgren 1988, 335.

¹⁵⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 9.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁵⁷ Ks. esim. Hilda Asp Elias Erkolle 5.7. 1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁵⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 19.8.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁵⁹ Vares 2000, 37.

¹⁶⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 2.1.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

Viime viikolla oli säädyissä rikoslaki. Catrén oli loistava ihan hurmaavan innokas vastustaessaan kuolemanrangaistus. Tunsin kerran mitä se mies olisi jos voisi ellei se olisi ja sen täytyisi olla poliitikko.¹⁶¹

Valtiopäivillä Castren pyrki vaikuttamaan demokratian lisäämiseen kannattamalla äänioikeuden laajentamista. Liberaalia yhteiskuntakäsitystä taas kuvaa edellä mainittu kuolemanrangaistuksen sekä jumalanpilkkapykälän vastustaminen.¹⁶²

Kuolemanrangaistuksen lisäksi Aspia kiinnosti valtiopäivillä erityisesti naisten yliopistopintojen käsittely, jonka nuoret, Castren mukaan lukien, olivat ottaneet asiakseen.

Olimme illalla talonpoikassäädyssä kuulemassa päätöstä naisten pääsystä yliopistoon. Toissa iltana papit sen hylkäsivät arkkipiispan ratkaisevalla äänellä. Tänään se meni läpi talonpoikain kesken 7 äänen enemmistöllä. Hauska oli papiston keskustelu, hauska mutta sapettava. Talonpoikain keskellä istuin oikein onnellisena, kun kuuli, kuinka lämpimästi siellä moni kansan ukko puolusti yhdenvertaisuutta ja yhdenarvoisuutta. Päivärinta oli niin herttainen, että olisin mieli tehnyt syleillä häntä kuin lempeätä isää, ja Castrén puhui pontevasti ja sattuvasti kuten odottaa voi.¹⁶³

Nuorilla oli valtiopäivillä vähemmistö suhteessa vanhoihin konservatiiveihin, joten suuria uudistuksia ei valtiopäivillä saatu aikaan. Naisten asemaa kuitenkin kohennettiin ja työsuojelua tehostettiin. Niiniluoto kirjoittaa myös, että laihasta menestyksestä huolimatta nuoret muokkasivat maaperää tuleville liberaaleille uudistuksille. Raja vanhojen reaalipoliitikkojen ja nuorten idealistien välillä syveni entisestään, mikä näkyi tulevassa politiikassa ja lehdistön jakolinjoissa.¹⁶⁴

Sanomalehdistöllä oli 1800-luvun lopun Suomessa kirjallisuutta tukeva rooli, mikä tarkoitti, että levikin kasvaessa lukijakunta suomenkielisen kirjallisuuden parissa kasvoi myös. Ajankohtainen keskustelu käytiin sanomalehdissä, mutta lukijat olivat kiinnostuneita myös aikakauslehdistä ja muusta kirjallisuudesta.¹⁶⁵ Myös Asp oli ahkera lukija, minkä muilta töiltänsä ehti ja analysoi mielellään lukemaansa. Joskus kirjat houkuttelivat Aspia pois ahkerasta työstä, jolloin lukeminen edusti nautinnollista tekemistä ja lepoa. Erityisesti lukemisella tähdättiin kuitenkin itsensä kehittämiseen. Asp valitsi luettavakseen kirjoja, joiden katsoi tekevän hyvää tai sisältävän tärkeitä ajatuksia. Asp myös perusti ilmeisesti omasta aloitteestaan teatterin naisten kanssa lukuyhdistyksen, jolle Erkkö sai toimia

¹⁶¹ Hilda Asp Elias Erkolle 21.5.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁶² Vares 2000, 37.

¹⁶³ Hilda Asp Elias Erkolle 4.12. 1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁶⁴ Niiniluoto 1983, 189.

¹⁶⁵ Häggman 2008, 173.

suosittelijana kirjallisuuden ja lehtien suhteen.¹⁶⁶ Ollilan mukaan lukeminen oli naisillekin mahdollinen tapa laajentaa ajatusmaailmaa, saada uusia näkökulmia ja pohtia omaa minäänsä.¹⁶⁷ Näin lukuharrastus oli naisille, joilla ei ollut miesten kaltaista mahdollisuutta opiskeluun, hyvä tapaa itsensä kehittämiseen.

Suomenmielisten piirissä erityisesti suomenkielisen draamakirjallisuuden edistämistä pidettiin tärkeänä tehtävänä, mutta suomenkielisen kirjallisuuden arvostuksen nousu näkyy myös tarkasteltaessa muita nimikkeitä.¹⁶⁸ Suomenkielisen kirjallisuuden julkaisuvolyymien kasvusta 1800-luvun loppupuolella kertoo se, että 80 prosenttia Suomessa vuosien 1544–1885 välillä julkaistusta suomenkielisestä kirjallisuudesta julkaistiin vuoden 1856 jälkeen. Ruotsinkielisen kirjallisuuden osuus taas pieneni merkittävästi suomenkielisen rinnalla. Muutoksia tapahtui myös kirjallisuuden lajeissa. Uskonnollisen kirjallisuuden nimikemäärät laskivat merkittävästi suhteessa kaunokirjalliseen tuotantoon. Kaunokirjallisuuden voittokulkua selittää sen kyky tavoittaa suuria joukkoja. Sen avulla voitiin kyseenalaistaa vanhoja rakenteita, vaatia uudistuksia ja nostattaa isänmaallisia tunteita.¹⁶⁹ Kirjallisuuden vaikuttavuudella oli myös riskinsä, ainakin Aspin mielestä. Asp katsoi joillakin kirjallisuudessa kuvatuilla hahmoilla voivan olla haitallinen vaikutus lukijaansa, mistä kirjoittikin Erkolle: ”Nykyajan kirjallisuus on niin hyvää että jokainen luulee itseään kuvatuksi ja se lamaa niin useaa.”¹⁷⁰

Kaunokirjallisuuden merkitystä kuvaa myös se, että se nousi puheenaiheeksi valtiopäivilläkin, jossa keskusteltiin muun muassa kirjailijoiden rahallisesta avustamisesta ja suomenkielisen kirjallisuuden merkityksestä. Huolimatta suomenkielisen alkuperäistuotannon voimakkaasta kasvusta suurempi osa suomenkielisestä kirjallisuudesta koostui vielä 1800-luvun loppupuolella käänöskirjallisuudesta, erityisesti kertovasta käänöskirjallisuudesta. Suhteet muuttuivat alkuperäistuotannon hyväksi vasta 1910-luvulla.¹⁷¹

Keskeisenä osana lukemiseen kuului myös keskusteleminen sisällöstä muiden kanssa. Erkosta Asp sai samanmielisen keskustelukumppanin, joka toisaalta tuki Aspin näkemyksiä kirjoista, mutta toisaalta myös haastoi Aspia ymmärtämään kirjoja syvemmin. Asp kirjoitti Erkolle kirjeissään myös muista käymistään kirjakeskusteluista. Esimerkiksi Kaarlo Bergbomin kanssa Asp oli keskustellut *Rautatiestä*¹⁷² ja sai ilahtuneena kertoa Erkolle ettei tohtorikaan

¹⁶⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 18.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁶⁷ Ollila 1998, 46.

¹⁶⁸ Suutela 2005, 9.

¹⁶⁹ Häggman 2008, 172–174. Lappalainen 2000, 39.

¹⁷⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 30.1.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁷¹ Häggman 2008, 172–174. Lappalainen 2000, 39.

¹⁷² *Rautatie* on Juhani Ahon vuonna 1884 julkaistu esikoisromaani.

ollut pitänyt kirjasta,¹⁷³ Aspin kirjeet sisälsivätkin usein napakkaa kritiikkiä, jolta edes ystävien tuotokset eivät olleet turvassa. Joskus Asp saattoi kritisoida pitkiäkin pätkiä, kun taas toisinaan hän tyytyi ilmaisemaan mielipiteensä jämäkämmin, kuten koosteessaan Erkolle.

En lähetä nyt enää kirjoja sinulle. Eikä se Helmikangaskaan ollut juuri mitään. Toiset paikat ovat hyvin lorutevia mutta semmoista tarpeetonta lorua on niin jumalattoman paljo että väsy. Kauppi-Heikki on klassillinen hänen rinnallaan. Päivärinta on pysynyt entisellään.¹⁷⁴

Kirjakeskustelut tapahtuivat yhteiskunnallisessa kontekstissa, jolloin arvosteluissa tai ”kritiikeissä” huomio ei kiinnittynyt vain kirjailijan kirjalliseen ilmaisutaitoon, vaan asioihin ja teemoihin, joita kirjailija esitti. Yhteiskunnallinen keskustelun seuraaminen julkaistusta kirjallisuudesta ja siihen osallistuminen oli Aspille keskeinen osa myös lukukokemusta. Aspilla oli *Keski-Suomessa* julkaistujensa kirja-arvostelujen kautta mahdollisuus osallistua julkiseen keskusteluun, jolla pyrittiin vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen. Kirjojen lukeminen ei ollut Aspille vain yksityinen harrastus tai pienessä piirissä tapahtuvaa ajatuksen vaihtoa, vaan se liittyi yhteiskunnassa vaikuttamiseen. Kirjallisuus tarjosi ajatuksia siitä, mikä yhteiskunnassa oli ongelmallista ja mihin suuntaan kehitystä tulisi viedä.

1880-luvulla kirjallisuudessa vaikutti erityisesti realismi. Kirjallisuudentutkija Päivi Lappalainen on nostanut Kanttilan salongin eli Minna Canthin Kuopiossa ylläpitämän salongin esiin realismin kannalta merkittävänä kirjallisena kohtaamispaikkana. Aluksi salongin keskustelut keskittyivät suomalaisuusliikkeen ja naisasian ympärille, mutta 1880-luvun puoliväliin tultaessa salonki alkoi kääntyä enemmän kirjalliseksi ja siitä muodostui merkittävä kohtaamispaikka suomalaisille realisteille, kuten Erkoille. Canth välitti salongin kautta seuraamaansa ulkomaalaista kirjallisuutta eteenpäin esittelemällä sitä nuoremmille kirjailijoille.¹⁷⁵ Realismin läpimurrossa Suomessa myös lehdistöllä oli merkittävä rooli. Lehdet, albumit ja kalenterit julkaisivat kaunokirjallista aineistoa ja monet kirjailijat toimivat myös sanomalehdissä toimittajina. Realismin aloittelevilla kirjailijoilla oli merkittävä asema erityisesti nuorsuomalaisten valtaamissa maakuntalehdissä, joten realismi, sai tukeaa ja liikevoimaa pikemminkin periferiasta kuin keskuspisteestä Helsingistä. 1880-luvulle tultaessa kaunokirjalliset tekstit alkoivat siirtyä aikakauslehdistöön, etenkin kuvalehtiin, jotka olivat

¹⁷³ Hilda Asp Elias Erkolle 27.12.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁷⁴ Hilda Asp Elias Erkolle 30.12.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba. Asp viittaa kirjeessään Erik (Eero) Helinin (kirjailijanimeltään Eero Sissala, 1851–1909) teokseen *Heikki Helmikangas* (1887), Kauppi-Heikkiin eli kirjailija Heikki Kauppiseen (1862–1920) sekä kirjailija Pietari Päivärintaan (1827–1913). Kauppien julkaisi vuonna 1887 teoksen *Mäkijärveläiset* ja Päivärinta teokset *Elämän havainnoita: kuvauksia kansan elämästä 8 ja Isäin pahat teot lasten päällä*.

¹⁷⁵ Lappalainen 2000, 49.

uusia tulokkaita. Sanomalehdet taas saivat lehtien eriytyessä vahvemmin roolin kirjallisuuden arvioinnissa ja kritiikissä.¹⁷⁶

Realismi nosti esille kansan ja rahvaan, kun taas säätyläisiin se suhtautui kriittisesti. Ulkomaalaisia vaikutteita Suomessa saatiin muun muassa Aspin ja Erkonkin lukemilta norjalaiselta Henrik Ibseniltä ja ranskalaiselta Emile Zolalta. Suomalaisista 1880-luvun realismin kirjailijoista tunnetaan erityisesti Juhani Aho sekä Minna Canth, jotka käsittelivät kirjoituksissaan yhteiskunnallisia teemoja. Esimerkiksi Ahon novelli *Muudan markkinamies* (1884) pyrki arvioimaan sääty-yhteiskunnan arvostuksia uudelleen, kun taas Suomalaisessa Teatterissakin esitetty Canthin näytelmä *Työmiehen vaimo* (1885) käsiteli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimusta etenkin naiskysymyksen näkökulmasta.¹⁷⁷ Niiniluodon mukaan realistinen kirjallisuus omaksui tietoisin ohjelman. Sen avulla vastustettiin kirkon ja papiston vanhollisuutta, tuotiin esille alempien luokkien aseman epäkohtia ja puolustettiin naisten oikeuksia. Kirjallisuuden kritiikissä taas keskityttiin historiallisiin ja psykologisiin tekijöihin moraalis-esteettisten perusteiden sijaan.¹⁷⁸ Aspin ajatusmaailmaa tutkittaessa onkin tärkeä huomata kuinka realismin vaikutus kietoutui koko maailmankatsomukseen ja vaikutti nuorsuomalaisuuden muotoutumisessa.

4.2 Kansasta tulleet yhteiskuntaa kehittämässä

1800-luvulla sääty-yhteiskunta alkoi vähitellen hajota ja yhteiskunnan jakolinjat siirtyi sääty-yhteiskunnan mallista sivistyneistön ja ruumiillista työtä tekevien väliin. Avioliittojen, koulutuksen ja yhdistystoiminnan kautta oli mahdollista solmia suhteita ja saavuttaa uusia asemia yhteiskunnassa.¹⁷⁹ Sääty-yhteiskunnan mureneminen oli nähtävillä myös yliopistoissa, joissa opiskelevien tausta alkoi 1880-luvulla monipuolistua, kun talollisten ja suomenkielisen virkakunnan lapsien määrä opiskelijoiden joukossa kasvoi. Lisäksi myös ensimmäiset naiset tulivat yliopistoon.¹⁸⁰ Muutos näkyi konkreettisesti Aspin ja Erkon lähipiirissä, sillä Erkon lähes koko veljessarja opiskeli ensimmäisen polven opiskelijoina yliopistossa. Aspinkin perheen lapsista myös tytöt kouluttautuivat pitkälle, mitä tuki oman lahjakkuuden lisäksi isän menestyksekkäs nousu kirvesmiehen apurista Tampereen pellavatehtaan rakennusmestariksi. Erkko taas ei saanut isältään juuri tukea koulupolulle, mutta kouluttautuminen onnistui

¹⁷⁶ Lappalainen 2000, 57–60.

¹⁷⁷ Soikkanen 1961, 13–14.

¹⁷⁸ Niiniluoto 1983, 23–24.

¹⁷⁹ Häggman 1994, 126.

¹⁸⁰ Virtanen 2002, 96.

sukulaisten ansiosta. Aspin ja Erkon voikin koulutuksensa ja taustansa mukaan lukea suomalaiseen sivistyneistöön ja keskiluokkaan kuuluvaksi. Vaatimaton perhetausta erotti heidät kuitenkin fennomaanien säätyläisistä.

Asp ja Erkko olivatkin tietoisia eroista heidän ja varakkaiden säätyläisten välillä. Erkon viettäessä kesällä 1887 aikaa luokkatoverinsa Evert Forsströmin (1863–1910) suomenmielisen perheen luona Ristiinan Puntalassa säätyläisten erot herättivät parin välillä keskustelua. Erkko viihtyi vierailullaan kyllä hyvin, mutta koki jonkinlaista vierautta perheen suhteen. Omaa yhteiskuntaluokkaa Erkko määritteli pohdinnoissaan: ”Minä kuulun työväenluokkaan ja olen kotonani Aspilan hengessä ja Aspin Hildan sydämellä.”¹⁸¹ Erkon ja Aspin kirjeistä voikin tulkita, että he kokivat oman suomalaisuutensa tulevan myös perheidensä yhteiskunnallisen aseman kautta. Suomalaisuus paikallistui maaseudulle ja alempiin yhteiskuntaluokkiin. Säätyläiset, vaikka olisivatkin olleet ”uuden hengen” puolella, olivat kasvaneet erillään ”kansasta” eivätkä välttämättä olleet Erkon sanoin ”tarpeeksi kansan hengen tuotteita”.¹⁸² Aspin pohdinnat teatterikiertueelta Porista noudattavat ruotsinkielisten säätyläisten suhteen samaa kriittistä linjaa.

Tämä Porin säätyläisväestö on kummallista, juuretonta loikerokasvistoa. Ei heillä ole aavistustakaan Suomen kansasta tai suomalaisuudesta muuna kuin jommoisenakin tuhmusraivona. Täällä tuntee kuinka outoa ja pintapuolista tämä ruotsalainen sivistys on. He ovat sellaisia kuin Inez oli tullessaan. Intelligensia on paljokin mutta se on lyksi tavaraa eikä elon ehtona, sitä käytetään vieraita tuotteita tutkimaan ja ihailemaan ei luomaan omaa, lujaa, kokonaista kansallisaarretta.¹⁸³

Yhteiskunnalliset kysymykset oli sisäankirjoitettu nuorten fennomaanien aatteeseen.

Fennomaanien taisteluun suomen kielen asemasta kytkeytyi aineksia luokkataistelusta, sillä fennomania esitti suomen kielen puolustamisen taisteluna ”vieraskielistä yläluokkaa” vastaan. Hallinnon, talouden ja kulttuurin johtopaikat olivat ruotsinkielisen vähemmistön vallassa, vaikka lähes 90 prosenttia puhui Suomen suurruhtinaskunnassa äidinkielenään suomea. Fennomaanien tarkoitus ei kuitenkaan ollut kumota vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä, vaan he tähtäsivät yhteiskunnallisten asemien uusjakoon.¹⁸⁴ Lisäksi, kuten edellä on jo tullut ilmi, sosiaalisten olojen ja oikeudenmukaisuuden pohdinta oli keskeinen osa Aspille ja Erkolle tärkeää realistista kirjallisuutta. Kirjallinen realismi toi esiin asioita kuten työttömyys,

¹⁸¹ Elias Erkko Hilda Aspille 18.7.1887. PLA, Hilda Aspin Arkisto, Bb.

¹⁸² Elias Erkko J.H. Erkolle. Ks. Niiniluoto 1983, 49.

¹⁸³ Hilda Asp Elias Erkolle 29.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁸⁴ Molarius 1999, 70–73.

työtaistelut sekä työväestön aseman muutoksen, jotka toistuivat aatesisällöltään myös sosialismissa ja työväenliikkeessä.¹⁸⁵

Puhuttaessa työväestä yhteiskunnallisena kysymyksenä 1880-luvulla on huomattava, että varsinainen työväenliike ja järjestäytyminen alkoi näkyä vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Toiminta, kuten työväenyhdistysten perustaminen kumpusikin tavallista työväestöä ylemmältä taholta, sivistyneistöstä käsin, vaikka mukana oli myös työväestöön luettavia. Varsinaista työväenliikettä edelsi alullepanijansa, Viktor Julius von Wrightin (1856–1934), mukaan wrightiläiseksi työväenliikkeeksi nimetty liike, jonka pohjalla oli sosiaali-liberalismi. Liikkeen toimintaperiaatteena oli yhteistyö työnantajien ja -tekijöiden välillä, ja se halusi korjata teollisen yhteiskunnan selkeät epäkohdat sekä laajentaa äänioikeutta, joka yhdistyi myös suomalaisuusliikkeen tavoitteisiin. Liitosta suomenmielisiin kuvaa hyvin myös se, että 1880-luvulla ilmestyneen kaksikielisen *Työmies-Arbetare*-lehden suomenkielinen versio ilmestyi *Uuden Suomettaren* liitteenä. Työväenkysymykseen heräävä mielenkiinto ja aiheen käsittely lehdistössä loivat pohjaa työväenliikkeelle vuosisadan vaihteessa, vaikka alun perin wrightiläisen työväenliikkeen tavoitteena olikin estää sosialismin juurtuminen Suomeen.¹⁸⁶

Aspin kiinnostusta työväenkysymystä kohtaan onkin hyvä tarkastella edellä kuvattujen tietojen valossa. Aspilla työväenkysymys kiinnittyi laajempaan sosiaalisia oloja pohtivaan näkemykseen, jossa heikommassa asemassa olevien asemaa yhteiskunnassa tuli parantaa. Aspilla oli yhteyksiä ainakin kotikaupunkinsa Tampereen vuonna 1886 perustettuun työväenyhdistykseen, sillä hän kertoo kirjeissään käyneensä yhdistyksen iltamissa sekä esitelmöineensä työväenyhdistyksen käsityökokouksessa.¹⁸⁷ Tampereen työväenyhdistyksen perustajat kuuluivat wrightiläisen työväenliikkeen tapaan sivistyneistöön ja sen keskisiin tehtäviin kuului työväestön sivistäminen. Yhdistyksen kehitys myöhemmin 1890-luvulla kuvaa fennomaanien jakautumista työväenkysymyksessä. Työväen ottaessa yhdistyksessä kasvavissa määrin toimintaa käsiinsä ja vaatiessaan yhtäläistä äänioikeutta vanhasuomalaiset poistuivat yhdistyksestä jättäen sen nuorsuomalaisten ja radikalisoituvan työväestön käsiin.¹⁸⁸ Aspin elinaikana toiminta oli kuitenkin vasta käynnistymässä ja valjastettu sivistyneistön omiin tavoitteisiin sosialismia vastaan.

¹⁸⁵ Soikkanen 1961, 15.

¹⁸⁶ Soikkanen 1961, 22–27.

¹⁸⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 12.1.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

¹⁸⁸ Koskinen 2018, 130–133.

Aspia ei kuitenkaan voi nimetä wrightiläisen työväenliikkeen tiukkaan kannattajajoukkoon, sillä häntä kiinnosti myös sen vastustama sosialismi. Sosialismia koskeva tieto lisääntyi lehdistössä 1880-luvulla ja vaikutteita saatiin erityisesti Ruotsista ja Saksasta.

Nuorsuomalaisissa ja liberaaleissa lehdissä sosialismi sai jonkin asteista ymmärrystä osakseen ja vuosikymmenen loppua kohti mentäessä sosialismi alkoi vähitellen kadottaa uhkaavan ja turmelevan leimansa.¹⁸⁹ Kiinnostus sosialismia kohtaan näkyy myös Aspin ystäväpiirissä.

Kiinnostukseen vaikutti todennäköisesti Canthinkin kirjallisuudessa nähtävillä oleva asettuminen heikomman puolelle, eikä todellinen sosialismin aatteen omaksuminen.

Socialismi ei saakaan Aspin kirjeissä suurta huomiota, mutta Erkolle syksyllä 1886 lähetetty kirje osoittaa, että aihe oli Aspille kuitenkin niin tuttu, että hän katsoi kykenevänsä siitä voittoisasti väittelemään.

Tänään kokoonnumme Ainan luona. Hildur on arvattavasti neiti Hågmanin kanssa varustainnut vastustamaan viime kertaisia lauseitani. Olen luvannut tänään ottaa puheen aineeksi sosialismin ja pitää esitelmän. Hildur ei saa puhua sanaakaan, hän kun ei tunne sosialismin alkukirjaintakaan. Pelkäsin että hän tuo neiti Hågmanin mukanaan mutta sama se, ei se ole viisaampi. Ensi kerralla koonnumme Hildurin luona. Siellä tulee päätaistelu oteltavaksi. Hyvä on että olen saanut kaksi etutaistelua, niistä olen jo oppinut hyvin tuntemaan neiti Hågmanin Hildurin kautta. Aina horjuu kummallakin puolella. Hänet voi pikemmin saada ihmiseksi.¹⁹⁰

Työväenkysymys kiinnittyi 1880-luvulla vahvasti raittiusaatteeseen, sillä yhteiskunnan ongelmia pyrittiin ratkaisemaan alkoholipolitiikan avulla. Työväen sosiaalisia oloja pyrittiin parantamaan perustamalla esimerkiksi raittiusseuroja, jotka tarjosivat kansalaisille terveellisiksi katsomiaan huvituksia.¹⁹¹ Raittiusliike alkoi saada 1880-luvulla yleisesti laajaa kannatusta varsinkin suomenmielisten joukossa, ja raittiusaate oli omaksuttu myös Aspille tärkeän naisasialiikkeen parissa.¹⁹² 1880-luvun raittiusliikkeissä on havaittavissa kaksi erilaista linjaa suhtautumisessa alkoholin käyttöön. Osa vaati täydellistä kieltäytymistä alkoholista, kun taas fennomaanien virallinen linja pohjautui kohtuullisuuden vaatimukseen. Fennomaanien linjaan oli vaikuttanut se, että fennomaanien valtakunnallista organisoitumista raittiusliikkeessä ajanut A. A Granfeltille (1846–1919) sai johdettavakseen jo olemassa olevan raittiusyhdistyksen *Kohtuuden Ystävät*, jonka toiminta sopeutettiin fennomaanien käyttöön.¹⁹³

¹⁸⁹ Soikkanen 1961, 38–39.

¹⁹⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 20.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba. Kirjeessä mainitut henkilöt ovat Aina Lagus (1861–1939) ja Hildur Koskimies (Forsman, 1861–1960).

¹⁹¹ Sulkunen 1986, 27, 35, 37.

¹⁹² Jallinoja 1983, 38.

¹⁹³ Sulkunen 1986, 61.

Aspin ja Erkon kirjeenvaihdossa raittiusaate ei saa suurta huomiota, mutta rivien välistä on mahdollista lukea myös Aspin suhteesta raittiusliikkeeseen. Kirje Erkolle kuvaa, että ymmärrystä raittiusaatteelle löytyi, mutta raittiusliikkeiden jäsenten toiminta taas ei aina Aspia miellyttänyt.

Täällä käytiin toissa päivänä kysymässä sinun osoitettasi, että pyydetäisiin, näes, sinua sanomalehden toimittajaksi! Uuden lehden, jota Wuorinen raittiusmiesten nimissä enimmästi hommaa. Se pantaisi 10 m. osakkeille. Tietysti siitä ei tule mitään ja minä sanoin heti, etten luule sinun suostuvan. Kauhean tukala sitä olisikin olla moisen ”förbannade kompakte majoriteetin” kynsissä ja käskettävänä. Viljakaiseen ovat nyt suuttuneet syystä, että hän puolusti Suomalaispuolueen valtuusmies-ehdotusta ja siinä oli Selin, raittiusmiesten antikristus. Seliinin sijaan panivat [kirjoitus epäselvää] viikinkiä, yhtä suuria juoppo-opotelia, niin että heidän listansa oli ihan yhtä epäraitis kuin toinenkin ja svekomaanit saivat 2-3 ehdokkaistaan läpi. Uskonto j. n. e. tulisi programmiin ja kukin 10 m. mies sanoisi aina ”niin me tahdomme”. Siunattu asia se raittius mutta hirveitä ne raittiusmiehet.¹⁹⁴

Raittiusmiesten venkoilua Suomalaispuoluetta vastaan Asp ei voinut hyväksyä, mikä johtaa tulkintaan, että raittiusaate oli Aspin katsantokannassa alisteinen suomenmielisyydelle. Suomenmielisyys tai tarkemmin nuorten suomenmielisyys oli pohja, jolle yhteiskunnalliseen muutokseen tähtäävien liikkeiden tuli Aspin katsantokannassa perustua. Tarkempia ajatuksia Aspin raittiusajatuksista saa Erkolle lähetetyistä kirjeistä hakea, eikä yksin kirjeiden pohjalta pysty päättämään kannattiko Asp esimerkiksi *Kohtuuden ystävien* linjaa vai tiukempaa suhtautumista. Esimerkiksi Aspin maininnat viinin tarjoilusta illallisilla tai samppanjan maistelusta eivät suoraan kerro, mihin leiriin Asp itsensä asetti, sillä täydellisenkin raittiuden vaatimus kohdistui pikemminkin työväen ongelmien hoitoon eikä niinkään kaiken alkoholinkäytön kieltoon kaikkien yhteiskunnan jäsenten kohdalla. Tarkempia näkemyksiä voi tuki pohtia tutustumalla Minna Canthin raittius toimintaan, sillä hän oli 1880-luvulle tultaessa ajanut jo pitkään raittiusliikkeiden perustamista. Canth ja Asp olivat maailmankatsomuksessaan usein samalla aaltopituudella, mutta ilman tarkempia lähdetodisteita nämä pohdinnat olisivat vain arvailua.

Käsittelemällä työväenliikettä ja raittiusaate olen halunnut tuoda esiin Aspin läpi yhteiskunnan leikkaavaa suomenmielisyys aatteen luonnetta, joka täydentyy seuraavassa luvussa vielä naiskysymyksellä. Olen halunnut tuoda esiin, että vaikka suomen kieli ja kulttuuri olivat tärkeällä paikalla Aspin suomalaisuusaatteessa, oli hän kuitenkin kiinnostunut laajasti koko yhteiskunnasta ja sen kehittämisestä. Aspin kiinnostus ja toiminta monen asian

¹⁹⁴ Hilda Asp Elias Erkolle 12.12.1887. PLA, Ruoto Erkon arkisto, Ba.

ja liikkeen parissa osoittaa myös hänen aktiivista toimijuuttaan ja vaikuttamista eri yhteyksissä. Aspin aktiivisuus voidaan nähdä myös laajemmassa yhteiskunnallisessa kehyksessä. Maijala kirjoittaa, että 1800-luvun lopun vireä yhdistystoiminta on nähty merkityksellisenä osana modernia yksilöitymiskehitystä. Yhdistyksiä perustettiin lukuisten eri asioiden ympärille ja henkilöristiriitojen vuoksi saman asian ympärillä saattoi toimia päällekkäisiäkkin yhdistyksiä. Varsinkin naisille yhdistystoiminta mahdollisti astumisen kodin piiristä julkiseen maailmaan.¹⁹⁵ Myös Ollila kirjoittaa, että 1800-luvun loppupuolella naiset aktivoituivat kasvavin joukoin osallistumaan järjestötoimintaan ja perustamaan omia yhdistyksiä. Aktiivinen yhdistystoiminta oli osa uutta kansalaisyhteiskuntaa, jossa naiset hakivat aiemmasta poikkeavaa roolia naisemansipaation kautta¹⁹⁶

4.3 Naiskysymys: sivistynyt ja siveä nainen

Suomalaisuusaatteen ohella naiskysymyksellä oli Aspin ajattelussa merkittävä asema. Kiinnostus naisasiaan oli syttynyt viimeistään hänen toimiessaan Kuopiossa tyttökoulun opettajana. Kuopiossa Asp toimitti yhdessä Minna Canthin ja muiden naisiasiasta kiinnostuneiden naisten kanssa käsinkirjoitettua *Tikka*-lehteä, jota he lukivat Kuopion Suomalaisen Seuran kokouksissa.¹⁹⁷ Lehdessä otettiin yhden säilyneen numeron perusteella kantaa ainakin tyttöjen koulutuksen ja naissivistyksen puolesta. Tytöille haluttiin perustaa lyseo ja avata yliopisto-opinnot naisille. Lehden numeroita ei ole edellä mainittua kannanottoa lukuun ottamatta säilynyt jälkipolville, joten ei ole mahdollista selvittää, mitä Asp lehteen kirjoitti. Lehti ei myöskään ollut pitkäikäinen ja sen toimittaminen lopetettiin todennäköisesti jo ennen kuin Asp ja Erkkö tapasivat.¹⁹⁸

Vuonna 1884 suomalainen naisliike järjestäytyi Suomen Naisyhdistykseksi, jonka toimintaan Helsingissä myös Asp osallistui. Naisaisaliike oli 1880-luvulla läheisissä suhteissa fennomaaneihin ja merkittävä osa Suomen Naisyhdistyksen jäsenistä kannattikin avoimesti suomalaisaatetta. Naisemansipaation voidaankin sanoa palvelleen myös kansakunnan rakentamista, vaikka samalla olikin kyse naisten omasta hankkeesta ja ”naiskansakunnan” rakentamisesta.¹⁹⁹ Kirjeenvaihdon perusteella on epäselvää, kuinka aktiivinen osallistuja Asp Naisyhdistyksessä oli, mutta satunnaiset maininnat siellä täällä kirjeenvaihdossa kertovat, että

¹⁹⁵ Maijala 2014, 290.

¹⁹⁶ Ollila 1998, 10.

¹⁹⁷ Toiminnassa olivat mukana myös Elisabeth Stenius, Selma Backlund, Lydia Herckman ja Betty Ingman.

¹⁹⁸ Maijala 2014, 277, 281, 284.

¹⁹⁹ Jallinoja 1983, 38; Sulkunen 1991, 34; Lappalainen 1999, 111–112.

Asp pysytteli yhteydessä Helsingin yhdistyksen kanssa ja osallistui ainakin sen tapahtumiin, kuten iltamiin, myyjäisiin ja vuosijuhlaan. Jonkinlaisesta suhteesta yhdistykseen kertoo myös se, että Asp sai yhdistyksen jäsenen ja naisasia-aktiivi Aleksandra Gripenbergin matkakertomuksen käännettäväkseen. Itse kokouksista Asp kirjoitti Erkolle vain kerran.

– Illalla olin Naisyhdistyksen kokouksessa. Siellä oli hyvin hupaista. On niin ”miehekästä” kun noin järjestyksessä puhutaan. Keskustelu on hyvin vilkasta. Minä olen ainoa joka puhuu suomea. Siellä tunsin että pää voi tulla kipeäksi miettimisestä. Koetin, näet niin tarkasti seurata jokaista lausuntoa. En juuri sen vuoksi että ne olisivat olleet niin erittäin painavia aina, ne puheet, mutta niistä koin aina kuvitella koko ihmistä tai tehdä johtopäätöksiä joka asiassa tai muuten siitä syrjään. Hauskaa siellä vaan oli.²⁰⁰

1800-luvun sivistyneistö määritteli sukupuolia olemuksellisten erojen kautta. Mies oli aktiivinen ja rationaalinen kun taas nainen oli passiivinen ja emotionaalinen. Polariteetti-ihanteen mukaisesti mies ja nainen täydensivät toisiaan ollen toistensa harmoninen vastapari. Eroavaisuudet olivat pohjana myös naisten ja miesten erilaisille kutsumuksille elämässä. Näennäisesti mies ja nainen olivat tasa-arvoisia, mutta nojautumalla olemuksen ja kykyjen eroavaisuuteen voitiin perustella naisten erilainen toiminta-alue yhteiskunnassa. Miesten älylliset ja moraaliset ominaisuudet pätevöittivät heidät julkisiin rooleihin, joihin naisten ei nähty sopivan. Tämä näkemys, vaikkakin nykynäkökulmasta epätasa-arvoinen, oli 1800-luvulla uusi ja edistyksellinen verrattuna aiempaan, jolloin naisen ajateltiin olevan epätäydellinen versio miehestä.²⁰¹

1880-luvun ihmisten naiskäsitys Suomessa ei kuitenkaan ollut yhtenäinen. Suomalaista naisasialiikettä tutkineen sosiologi Riitta Jallinojan mukaan suurimmalla osalla ihmisistä oli kyllä näkemys siitä, miten naisen kuului toimia, mutta mielipiteet saattoivat yksilöiden välillä vaihdella suuresti. Eroista huolimatta erilaisista naiskäsityksistä voidaan muodostaa kollektiivisesti käsitettyjä näkemyskokonaisuuksia, jotka auttavat ymmärtämään aikalaisten näkemysten vaikutuksia historian muutoksiin.²⁰² Asp asettautui naiskysymyksessä uudistajien puolelle, sillä hän pyrki laajentamaan naisten liikkumatilaa, ja mahdollisuuksia sen sijaan, että olisi asettautunut puolustamaan aikalaisille perinteisempää naiskuva. Asp ei kirjeissään suoraan määrittele omaa naiskuvaansa, mutta lukemalla kirjeitä tarkasti voi asiasta saada käsityksen. Aspin reaktiot aikalaisten väitteisiin paljastavat vastakkainasettelun kautta myös

²⁰⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 10.3.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²⁰¹ Eiranen 2019, 20–21.

²⁰² Jallinoja 1983, 8.

Aspin omia näkemyksiä. Yksi Aspin naiskäsitystä avaava kirje on Aspin tunteikas kirje Erkolle, jossa hän kuvaa käymäänsä keskustelua ja sen aiheuttamia tuntemuksiaan.

Tulen juuri Aada Lylyä saattamasta ja se teki minut surulliseksi ja sitte puhuin tullessamme veljesi kanssa ja hänen ”päänsä” ja ”sydämmensä” saavat ihmisen ihan raivoon. Luulempa että alan vihata veljeäsi. Hän on juuri noita jotka sanovat vapauttavansa naista eivätkä ole tietääkseenkään noista näkymättömistä teräslanka siteistä, jotka tunkevat ihan vankiraukan sisään. ”Runollisuus” ja ”naisellisuus” ja ”tunne” ja ”luonne” ja ”sydän”! Niillä sitä ratsastetaan ja uskotellaan että naisella on ihan toisellinen sydän, sellainen, joka itkee liiaksi syötetyn koiran kuolemaa, eikä ota tietääkseen kanssa ihmistensä kurjuudesta, tai joka sallii koketeeraamisella tehdä miehet onnettomiksi ja huonoiksi. Tiedätkö, että olen ihan kiihoittunut! Tällä hetkellä en kärsisi läheisyydessäni ainoatakaan miestä paitsi sinua. Olisit sinä täällä niin tyyntyisin pian, vaadithan sinä meiltä naisilta enemmän. – Tokkohan minä kelpaan muuta kuin yksin elämään, kun olen niin kiivas ja itsepäinen! Kyllä sitä vaan epäilen. Ja minä piinnyn päivä päivältä enemmän sellaiseksi. – Kyllä meistä mahtaa tulla hauska puulaaki! – Eilen olin Aadan häissä. Ne vihkisanat ovat sentään kauhean loukkaavat. Melkein tekisi mieli jättää ne pois. Alussa nauroin mutta lopulta minua itketti ja tuskalliselta se tuntui. Ne ovat kuin haamuja, ne sanat, kaikkien kiusattujen ja sisällisesti murhattujen naisten haamuja.²⁰³

Asp viittaa kirjeessään vanhaan vihkikaavaan, jonka mukaan ”suuremmalla visaudella ja vahvemmalla luonnolla varustettu” mies on naisen pää, jota tämän on toteltava.²⁰⁴ Aspin reaktio kuvaa, ettei hän sulattanut miehen yksioikoista asettamista älyllisesti naista ylemmäksi. Asp katsoi naisten ja miesten olevan olemuksiltaan erilaiset, mutta hänelle polariteetti-ihanteen mukainen tasa-arvo ei ollut vain retoriikkaa, vaan todellinen pyrkimys ja tavoite. Toivomuksia miehen ja naisen välisestä tasa-arvosta Asp esittää myös kirjeessään Erkolle, jossa kuvaa teatterin näyttelijöiden Inez Borgin ja Kaarola Avellanin (1853–1930) kanssa käymäänsä keskustelua.

Kaarola kertoi eräästä ylhäisestä rouvasta joka nyt – 31 vuoden vanha – on opettaja matematiikassa Tukholman ”högskola” ssa. Hän on tehnyt tärkeitä keksintöjä alallaan, joita vanhat viisaat ovat tuskaan tuumineet. Hän on varta vasten tieteillyt todistaakseen että nainen pystyy matematiikan alalle. – Olinhan tosin siitäkin iloinen että meillä nyt on sellaisia naisia mutta enemmän innostuin ajatellessani että meillä Suomessa ei kohta tarvita tuollaisia ”todistuksia” jahka vaan on päästy tuosta germaanilaisesta hapatuksesta ja oikein perin suomalaiset miehet ja naiset astuvat esiin kaikkiin toimiin vaan sen mukaan, kun luonto ja taipumukset määräävät.²⁰⁵

²⁰³ Hilda Asp Elias Erkolle 25.9.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²⁰⁴ Vanha vihkikaava, ks. Niinluoto 1983, 94.

²⁰⁵ Hilda Asp Elias Erkolle 4.–5.9.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

Teatterikiertueillaan Aspin oli mahdollista seurata naisten valveutumista ja asenteita Helsingin keskuksen ulkopuolella. Vaasasta Asp kirjoitti Erkolle häntä pöyristyttävän katsellessaan juopaa, joka vaasalaisten ja helsinkiläisten naisten välillä oli ja kasvoi. Helsingin ulkopuolelta oli joskus vaikea löytää naisia, jotka edustivat Aspin mukaan ”vapainta katsantokantaa” naiskysymyksessä.²⁰⁶ Helpolla Asp ei kuitenkaan päästänyt edes hänen ajatuksiaan jakaviakaan naisia, kuten Erkolle Naisyhdistyksen iltamista kirjoitettu kirje kertoo.

Eilen piti neiti Anni Lilius esitelmän siellä iltamassa ”Ytterst tarfligt”. Aihe oli mielestäni mainio. Naisen asema Kalevalan mukaan. Mutta sisältö oli seminaarilais-runollista soppaa. Sitaatteja Kalevalasta melkein järjestään runo runolta. Ei mitään oikeata ylikatsahdusta otettu samaan suuntaan kuin Perander-vainaja mutta kehnosti. Ei Mielikistä, joka on mainio kuva, eikä Louhesta eikä Pohjolan tyttärestä puhuttu sanaakaan. Ei edes Lemminkäisen äidistä muulloin kuin puhuttaessa lasten ja vanhemman tunteista. Se oli aineen ”edeslukemista” ja oikein tyttö aineen. Harmitti, kun nainen piti yhtä huonon kun miehetkin – pitääkseen jonkun pyynnöstä. Kuului vallan että tätä esitelmää oli muualla ihailtu. Mitä arvelet jos minä kerran esiintyisin ja kertoisin heille Tampereen naisista jotain? Harmitti kun istui siellä ja huvitti itseään huonosti, tutuilla hauskoilla asioilla. Ja niin me ”teemme työtä” hyvän asian eduksi.²⁰⁷

Aspin harmitus siitä, että nainen ei ollut pitänyt parempaa puhetta kuin miehet, kuvaa vaatimuksia, joita Asp naisille asetti. Naisasian edistäminen vaati, että naiset ylittäisivät heille asetetut odotukset ja nousisivat suorituksissaan ohi mielihien, joiden ei kenties tarvinnut yrittää yhtä paljon. Kirjeissä ”tyttö aineen” kaltaiset viittaukset tuovat esiin sen, että naisten odotetulla tasolla suoriutuminen ei riittänyt Aspille. Aspilla olikin osittain hankala suhtautuminen naisiin. Toisaalta hänellä oli varma usko, että naisilla olisi paljon saavutettavaa ja tarjottavaa, jos heillä olisi siihen mahdollisuus esimerkiksi koulutuksen kautta. Toisaalta taas naissukupuoli tuotti itse pettymyksen, kun se ei osannut vaatia itselleen tai itseltään parempaa.²⁰⁸ Asp arvosti muita naisia ja näki heidät tulevaisuuden yhteiskunnassa toimimassa miesten kanssa yhdessä, mutta yhteiskunnan asettamat vaatimukset saivat hänet välillä toivomaan, että olisi itse voinut olla mies ja vapaa toimimaan miehen lailla.²⁰⁹

Aspille tärkeää naiskysymyksessä oli tavoite vapaudesta, joka määrittyi itsenäisyyden kautta. Itsenäisyys tarvitsi tuekseen tietoa, jonka avulla laajempi ymmärrys maailmasta oli mahdollinen. Maijala on Minna Canthista kirjoittaessaan tuonut esille myös Canthin nähneen

²⁰⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 7.5.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²⁰⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 24.2.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²⁰⁸ Ks. Hilda Asp Elias Erkolle 7.5.1887. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²⁰⁹ Hilda Asp Elias Erkolle 4.–5.9.1884 ja 11.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

vapauden keskeisyyden naiskysymyksessä. Vapaus oli ensimmäinen askel naisen kehityksessä ja vapaudessa kyse oli ennen kaikkea yhteiskunnallisesta eikä uskonnollisesta kysymyksestä. Naisten vapautumisen vastustajat taas perustelivat näkemystään moraalien rappeutumisella. Tähän vastaukseksi esitettiin naisten valistusta, jonka mukana moraalit heikkenemisen sijaan vahvistuisi ja naiset alkaisivat vaatia miehiltäkin korkeampaa siveellisyyttä.²¹⁰

Naisten vapauden ohella siveyskysymys ja kaksinaismoraalin vastustaminen olikin naisasianaisille tärkeä asia ja aihe nousi 1800-luvun lopulla myös julkiseen keskusteluun.²¹¹ Siveyskysymyksessä erottui 1880-luvulla kaksi moraalikäsitystä. Naisasianaiset kannattivat absoluuttista sukupuolimoraalia, joka vaati seksuaalista puhtautta ennen avioliittoa sekä miehiltä että naisilta. Nuorsuomalaisien miehet tukivat monia naisiasialle tärkeitä tavoitteita, mutta siveyskysymyksessä suosiota heidän joukossaan sai relatiivinen sukupuolimoraali, joka antoi miehille luvan seksuaalisiin kokemuksiin ennen naimisiin menoa sekä ymmärsi myös miesten avioliiton ulkopuolisia suhteita. Relatiivista sukupuolimoraalia tuki ajan sukupuolilääketiede, jonka mukaan pidättäytyminen oli nuorten miesten terveydelle haitallista.²¹² Asp ja Erkkö asettuivat siveyskysymyksessä absoluuttisen sukupuolimoraalin kannalle. Kirjeissään he käsitelivät aihetta yleensä lukemansa kirjallisuuden kautta. Huomiota ja useita mainintoja sai erityisesti relatiivista sukupuolimoraalia tukeva August Strindbergin *Giftas*-kokoelman novelli *Dygdens lön* (1884), jonka lukeminen sai Aspin kauhun valtaan.

Ei mikään maailmassa ole vielä minua niin pöyristänyt ja järkyttänyt kuin siinä lukemani. Olenhan kuullut pahasta maailmassa niin sanoakseni konkreettisena, objektiivisena, ihmisestä ulkopuolella olevana pahana. Siellä luit sitä ihmisen luonnollisena luontona. Jotain heiluvasta, hyllyvästä, joka tahtoi niellä tukevan pohjan jalkaini alla. Jos et ole lukenut, Ruudi, niin älä lue sitä kirjaa! Se on kauhea! Se on käsittämätöntä. Minua pyörrytti heittäessäni kirjan luotani. Minä pelkäsin – itseän ja muita. Vakuutus sellaisen totuudesta voisi tehdä minut hulluksi. Mutta se on luonnotonta, se minua rauhoitti. Jos se olisi totta, olisin edes aavistanut sellaista olevaksi. –

Vaikka Asp oli absoluuttisen sukupuolimoraalin vankka kannattaja, häntä vaivasivat ajoittaiset epäilyt. Pitkä kihlausaika ja erossaolo Erkosta saivat hänet huolestumaan, josko vaatimukset seksuaalisesta pidättäytymisestä olivatkin Erkolle haitalliset.

²¹⁰ Maijala 2014, 286–287.

²¹¹ Ollila 1998, 171.

²¹² Maijala 2014, 288. Uimonen 2011, 109.

Ja välistä – eilenkin illalla – tulee kauhulla mieleeni Strindbergin Giftasissa se ensimmäinen kertomus. Enkä tiedä miten selitän asiat, en sitä usein tee. Ja silloin toivoisin olevani syvällä, syvällä maan povessa, rauhassa, tai että olisin tuollainen ”viaton tietämätön” tyttö, enkä olisi koskaan vaatinut siveellisyyttä keltään. Kenties se on vanhan ajan haamu, joka nykyään surmaa yksilön. Silloin tuntuu, kuin menisi koko maailmani kumoon ja itse syöksyisin johonkin pohjattomaan kuiluun. Hyvä Jumala! Ehkä olen loihtinut esiin vaan taantumista ja kuolemaa niille joihin olen koettanut vaikuttaa? Ymmärrätkö että tuntee kuolevansa mielipuoleksi silloin!²¹³

Asp viittaus ”viattomaan ja tietämättömään tyttöön” kuvaan ajan muuttuvaa näkemystä tyttöjen kasvatukseseen. 1880-luvulla kirjallisuudessa alettiin kritisoida erityisesti ylä- ja keskiluokan tyttöjen kasvattamista kaikesta seksuaalisesta tietämättömiksi. Lappalainen on nostanut kirjallisuudesta esimerkiksi suomalaisen kirjailija Gerda von Mickwitzin teoksen *Ett giftermål* (1889), jossa syylliseksi päähenkilö Annan pettymiseen avioliitossa ulkopuolisia naisuhteita harrastavan miehensä rinnalla, nostetaan sekä kielteisesti uuteen kasvatusihanteeseen suhtautunut äiti että naisten tietämättömyydestä viehättyneet miehet.²¹⁴ Maaliskuussa 1887 ”suuri pohjoismainen siveellisyyssota” leimahti Suomessa liekkeihin, kun ruotsalainen kirjailija Gustaf af Geijerstam (1858–1909) vieraili Helsingissä esitelmöimässä relatiivisen sukupuolimoraalin puolesta. Asp ja Erkko olivat molemmat pääkaupungissa paikalla, joten kirjeitä ajalta ei ole.²¹⁵ Asp kuitenkin muisteli luentoa ja sen aiheuttamaa järkytystä vielä myöhemmin kirjeissään: ”Silloin olin niin epätoivoinen, että pelkäsin järkeäni ja sinuakin kammosin. Inhosin melkein kaikkia.”²¹⁶ Asp ja Erkko löysivät ajan kirjallisuudesta kuitenkin myös tukijoita näkemyksilleen. Aspia ihastutti esimerkiksi Helsingissä luennoimassa käynyt kirjailija Björnson, jonka esitelmää Asp kuvasi Erkolle hurmaantuneena.

Ja hän sanoi nuorille naisille: katsokaa naimisiin mennessänne kenehen liitytte, vaatikkaa. Hän ei sanonut: ei saa vaatia mitään. Ja vanhoille hän sanoi että niiden pitää aina opettaa lapset vaatimaan sekä itseltään että muilta parasta. Hän ei kuvannut naisia, jotka kehoittavat nuorempia vaatimaan hyvää, ”fanaatillisiksi [käsiala epäselvää]” [...] Björnson sanoi tänään, että kun nainen on saanut luottamuksen ja vakuutuksen miehestä, jota rakastaa niin silloin hänet valtaa ”den store tro”, joka voi kestää vaikka ihan mitä. Jos useammat miehet kuin Björnson tietäisivät kuinka sanomattoman onnelliseksi semmoinen ”suuri usko” tekee naisen, niin ei ne niin usein naurahtaisi naisten intoilemiselle. Mielestäni olisi

²¹³ Hilda Asp Elias Erkolle 11.9.1886. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²¹⁴ Lappalainen 1999, 121–122.

²¹⁵ Niiniluoto 1983, 141.

²¹⁶ Hilda Asp Elias Erkolle 5.5.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

ihmisten pitänyt nähdä minun päältäni, että minä olin yksi niitä onnellisia, joilla on semmoinen ”suuri usko”. Niin riemullisen onnellisena minä sieltä palasin.²¹⁷

Suurin tukija Aspille hänen pohtiessaan siveellisyyskysymyksiä olikin jälleen Erkko, joka Aspin epäilyjen noustessa vakuutti, ettei terveyshuoliin ollut perusteita ja ettei ”mikään yhdyselämä kohota, vaan demoraliseeraa, joll’ei ole rakkautta toiseen persoonana.”²¹⁸

Naiskysymyksestä voi kuitenkin merkittävänä havaintona todeta, että vaikka Asp monesti nojautui elämän tärkeissä kysymyksissä Erkon pohdintoihin, oli naisasiassa erityisesti Aspilla Erkkoon vaikutusta. Naisasia oli Erkolle kyllä läheinen jo ennen parin tapaamista, mutta Aspin kautta naisasia sai Erkolle uusia merkityksiä. Aihe oli parille keskeinen jo heidän ensimmäisissä keskusteluissaan, joista Erkko teki päiväkirjaansa merkintöjä.

”Neiti Asp puhuu – olin sen ennenkin huomannut – hyvin kuvainnollisesti ja käyttää ehtimiseen vertauksia: tavallisesti sopivia. Hän vertasi Hanna Ongelinin tapaisia emansipationin ensimmäisiä sankareja Jäämeren rantametsän puihin, jotka tuuli lyö maan tasalle lakoon, mutta jotka kumminkin suojaavat vähitellen seuraavia, kunne viimein voi pystymetsä kasvaa.”²¹⁹

Asp piti kirjeenvaihdossa naisasiaa säännöllisesti esillä, eikä pelännyt kritisoida Erkolle edes tämän omia veljiä. Onkin mahdollista, että koska asia oli Aspille erityisen tärkeä, se sai vahvemman merkityksen myös Erkon maailmankuvassa. Myös Asp itse pohdiskeli omaa vaikutustaan ja otti Erkon ajattelun kehittymisestä naiskysymyksessä hiukan kunniaa myös itselleen.

”Oli niin hauska nähdä kuinka paljoa sydämellisemmin sinä ironiassasikin puhut naiskysymyksestä kuin vuosi sitten. Silloin sinä ensi kerran ollessasi luonani puhuit siitä niin ”järkevästi.” Eikös se ole minun ansioni?”²²⁰

Aspille naiskysymys oli ensiarvoisen tärkeä, joten Erkon ymmärrys asiaa kohtaan oli välttämätön koko suhteen tulevaisuuden kannalta. Onkin olennaista ymmärtää, että Aspin suhtautuminen naisasiaan on Aspin minuuden ymmärtämisen kannalta keskeisessä roolissa, sillä Asp ilmensi itseään ja omaa ajatusmaailmaansa vahvasti juuri naisasian puolesta toimivana naisena. Kokemus omasta naistoimijuudesta määrittäi sitä, miten Asp tulkitsti ympäröivää yhteiskuntaa ja koki paikkansa siinä.

²¹⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 4.5.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²¹⁸ Elias Erkko Hilda Aspille 12.10.1886. PLA, Hilda Aspin arkisto, Bb.

²¹⁹ Elias Erkko päiväkirjamerkintä 17.2.1884. Sitaatti ks. Niiniluoto 1983, 11.

²²⁰ Hilda Asp Elias Erkolle 11.1.1885. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

4.4 Hengellistä etsintää

1800-luvulla uskonnollisuuden kenttä alkoi monipuolistua sekä Suomessa että Euroopassa ja muutoksia tapahtui myös yksilön ja kirkon välisessä suhteessa. Nuoret fennomaanit ottivat uskonnon tarkasteluun kehitysoopin näkökulman, johon saatiin tukea darwinismista ja positivismista. Uskontoa tuli tarkastella järjen avulla, mikä tarkoitti järjenvastaisten ja yliluonnollisten kristinuskon dogmien hylkäämistä sekä uskonnonvapauden ja individualismin edistämistä. Liberalistinen yhteiskuntakritiikki korosti uskontoa yksityisasiana, johon auktoriteettien kuten valtion tai kirkon ei tullut puuttua.²²¹ Uskonnon merkitys oli 1800-luvun lopulla sivistyneistön keskuudessa yleisesti vähenemään päin. Maallistumiseen vaikuttivat luonnontieteelliset teoriat ja materialistinen maailmankatsomus. 1880-luvulla uskonnon kritiikki oli jo osa julkista keskustelua, mutta kritiikkiä harrastivat lähinnä miehet. Naisille uskonnolla oli edelleen suuri merkitys ja uskonnollinen vakaumus oli keskeinen osa elämää. Sivistyneistön miehet tutustuivat uusiin ajatuksiin viimeistään lähdettyään opiskelemaan, mutta koska naisten opiskelu oli edelleen hyvin harvinaista, ei uskontokriittisyys levinnyt heidän piirissään samalla tavalla. Naisia kouluttavissa seminaareissa ja jatko-opistoissa ilmapiiri oli edelleen hyvin uskonnollinen.²²²

Suomen uskonnollinen kenttä sai uutta virtaa ulkomailta tulleista vaikutteista. Salatun viisauden etsimisestä kiinnostuivat aluksi etupäässä älymystö ja taiteilijat, joita inspiroi ajatus aistien ”takana” sijaitsevasta totuudesta, jonka meediat, näkijät ja tietäjät kykenivät tavoittamaan. Viimeistään 1870-luvulta alkaen julkisuudessa keskusteltiin salatieteistä ja -opeista, uudesta mystisismistä, okkultismista ja esoteerisuudesta. Inspiraatiota saatiin menneisyydestä, kun katse käännettiin myöhäiskeskiajan ja renessanssin filosofioihin sekä mystiikkaan ja idän uskontoihin. Myös tekniikan, kuten sähkön ja kameran, kehitys antoi aiheen uskoa, että kenties tuonpuoleisesta ja henkisestä todellisuudesta oli mahdollista saada tietoa esimerkiksi uuden luonnontieteellisen tutkimuksen avulla. Harmainen ja Leskelä-Kärki esittävätkin, että okkultisia ja esoteerisiä liikkeitä ei pitäisi nähdä ”irrationaalisina”, sillä ne vetosivat tieteen kautta erityisesti järkeen ja rationaalisuuteen toimien merkittävinä tekijöinä uudenlaisen maailmankuvan muotoutumisessa.²²³

Suomessa evankelisluterilaisella kristinuskolla oli paljon vaikutusta 1800- ja 1900-lukujen vaihteen käsityksiin ja mielikuviin salatieteestä, okkultismista ja esoteerisuudesta.

²²¹ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 11. Vares 2000, 32.

²²² Ollila 1998, 64–65.

²²³ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 10–11.

Esimerkiksi luterilaiset periaatteet, kuten uskonnollisuuden yksilöllisyys, tunteiden kautta välittyvä sisäinen uskonkokemus ja moraalinen kilvoittelu tulivat osaksi uutta hengellisyyttä ja uudet ajatukset saivat sopeutua niihin. Suomelle erityistä oli myös nationalististen ihanteiden linkittyminen salatieteisiin. Esimerkiksi Suomeen rantautunut Teosofian seura valjasti salatieteet johtamaan suomalaiset kulttuurikansaksi muiden mahtimaiden joukkoon, vaikka kansainvälinen seura tuomitsi nationalismin tuhoisana aatteena.²²⁴ Esoteeriset liikkeet eivät näin olleet erillään muusta yhteiskunnasta, vaan kietoutuivat yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun ja osaksi aikalaisten monesta eri osasta koostuvaa maailmankuvaa.

Asp oli oman uskonsa suhteen vielä etsivällä polulla. Lapsuudessa saatu evankelisluterilainen usko yhdistyi uusiin aatteisiin ja tapoihin tarkastella maailmaa, ja Asp etsi ”elävää uskoa”, joka ei noudattaisi vain vanhoja oppeja, vaan tarjoaisi vastauksia uusiin kysymyksiin.²²⁵ Aspin uskonnollisessa kasvatuksessa merkittävä henkilö oli ollut oma äiti, jonka usko oli Aspille ja Erkolle esimerkkinä, mutta ei kuitenkaan estänyt etsimästä omaa totuutta. Äiti Maria Asp olikin tärkeä keskustelukumppani Aspin lisäksi myös Erkolle ja kirjeissä viitataan yhteisiin keskusteluihin Maria Aspin ja Erkon välillä. Asp ja Erko seurasivat taiteen ja kirjallisuuden uusia virtauksia Euroopassa jo omien kiinnostustensa ja töidensä takia. Teosofia ja spiritualismi olivat aiheita, joista Aspin ja Erkon arvostama saksankielinen älymystö puhui, joten niistä oli välttämätöntäkin muodostaa jonkinlainen käsitys.²²⁶ Mieltänsä vaivaaviin uskonnollisiin kysymyksiin ja kirjallisuuden herättämiin pohdintoihin Asp penäsi vastauksia erityisesti Erkolta, jonka kanssa Asp katsoi olevansa samalla polulla kohti yhteistä uskoa. Kesällä 1884 Aspia kiinnosti erityisesti jälleensyntyminen ja sen merkitys. Aspin ja Erkon välillä käydyssä keskustelussa näkyy Aspin halu selvittää asiat juurta jaksan. Hän halusi ymmärtää eikä tyytynyt epämääräisyyteen. Uskossaan Asp halusi päästä jonkinlaiseen lopputulemaan, joko uskovaisena tai ateistina, jotta saisi varman katsantokannan maailmaan.

Mutta sano minulle yksi asia, Ruudi kulta, joka minua tänään kanssa on vaivannut. Oletko sinä ihan vakuutettu siitä että meillä tulevassa elämässä ei ole tietoa edellisestä vaan että olemme siellä aivan kuin täälläkin ihan uutta elämää? Vai sanotko sinä sen vaan olettamisena? Minkä merkityksen saa sitten hyveet tai edes rakkaus esimerkiksi? Onhan se sitten aivan ajallinen tai oikeimmin pidäthän sinä sitä sitten vaan ajallisena? Ja mitä se sitten on? Tiedätkö minä tulen oikein tuskaan, kun sitä ajattelen. Ja saman katsantokannan mukaan kaikkea. – Kirjoita, rakas Ruudi – tiedätkö että sanon sen sanan juuri kuin tahtoisin sen sanoa ijankaikkisuuteen – kirjoita pian jotain ja kirjoita siitä. Sinä olet kaksi kertaa

²²⁴ Leskelä-Kärki & Harmainen 2021, 12.

²²⁵ Ks. Hilda Asp Elias Erkolle 30.8.1884. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²²⁶ Harmainen 2021, 38–39.

puhunut siitä, enkä ole ollut tarpeeksi selvillä voidakseni kysyä tai rohjetakseni kysyä mielipidettäsi tarkemmin. Viimen, kun siitä puhuimme näytti se sentään sinusta todenperäiseltä, se lauseesi. Mutta tänään se tekee minulle tuskaa. Väliin olen ajatellut tänään että minun pitää tulla joko ”uskovaiseksi” tai ateistiksi, että saan maailmani johonkin oikein todelliseen järjestykseen.²²⁷

Aspin tiedusteluihin Erkkö vastasi välittömästi omien pohdintojensa avulla.

Sinä kysyt, rakkaani, onko meillä tulevassa elämässä tietoa tästä, onko meillä rakkautta. Niin mitenkä vastaisin tuohon, kun en vielä ole aivan selvillä tulevasta elämästä. Waikka yksinkertainenhan se vastaus sentään on. Elämä tämän aistillisen jälkeen täytyy olla. Tavalliselle ihmiselle ei tämä elämä ole mistään arvosta, ja joka taas tuntee ja tietää olevansa Jumalan lapsi, tietää olevansa kuolematon kuin hän. Jos Jumala on itsetietoinen, on ihminenkin kuoltuaan itsetietoinen, jolla on kirkastettu tieto tästä elämästä, samaan tapaan kuin rikkaalla jumalanlapsella jo täällä. Onko sitte rakkautta? Kysyppä tuota äidiltäsi, mitä hän siihen vastaa. Jos kaikki henkeä tässä elämässä toisiansa rakastavat, ollen Jumalan lapsia, ja jos heidän henkensä löytää sopusointu toisissaan, niin tietysti myös tulevassa. Rakkaus vaan puhdistuu. – Minullekin oli keskusteluistani äitisi kanssa hyvin paljon hyötyä. Näes, minä olin ikään kuin epäillyt, että ei tämä ole oikeata uskontoa ja Jumaluuteen pyrkimistä, jota koetan saavuttaa ja jota aavistan ja tunnen. Mutta äidissäsi näen sen jo lihana ja verenä, johon omalta laidaltani pyrin. Tietysti siitä hyödyin ja iloitsin.²²⁸

Aspin maailmankatsomuksessa hengellinen ja ruumiillinen hyvinvointi yhdistyivät kokonaisvaltaisesti toisiinsa. Asp yhdisti esimerkiksi Raamatun lukemisen pyrkimyksiinsä edistää fyysisistä terveyttään. Erkolle Asp kirjoitti kehitystavoitteistaan: ”Minä olenkin voimistellut säännöllisesti, käynyt kävelemässä ja alkanut syödä rautaa. – Raamattuakin olen lukenut joka päivä.”²²⁹ Esoteeriset liikkeet olivat sidoksissa ylä- ja keskiluokkaiseen terveyskulttuuriin, sillä ne yhdistivät ruumiin ja sielun toisiinsa. Sielua hoitamalla vaikutettiin myös fyysiseen terveyteen. Spiritualismi ja teosofia asettuivat luonnonlääketieteen jatkeeksi, joka tuli erityisen ajankohtaiseksi Erkon sairastuttua.²³⁰

Erkolle tarjoutui syksyllä 1887 tilaisuus matkustaa Axel Stenbergin (1845–1931) kanssa ulkomaille.²³¹ Aspille Erkon lähtö oli vaikea hetki, vaikka hän ymmärsikin matkan hyödyt Erkon opinnoille. Euroopan kiertue päättyi Pariisiin Erkon sairastuttua tuberkuloosiin, josta heikko terveys oli antanut merkkejä jo aiemmin.²³² Syyskuussa 1888, vuoden erossaolon

²²⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 6.9.1884. PLA, Ruoto Erkon arkisto, Ba.

²²⁸ Elias Erkkö Hilda Aspille 7.9.1884.

²²⁹ Hilda Asp Elias Erkolle 7.1.1885. Ks. myös Hilda Asp Elias Erkolle 2.1.1885. PLA, Ruoto Erkon arkisto, Ba.

²³⁰ Harmainen 2021, 49.

²³¹ Kirjeenvaihdossa Stenbergin etunimeä ei mainita, mutta Niiniluodon mukaan filosofian maisteri Axel Woldemar Stenberg on yliopiston kirjojen perusteella ainoa kirjeissä mainituksi soveltuva henkilö (Niiniluoto 1983, 143).

²³² Kulha 1997, sähköinen lähde.

jälkeen, Asp matkusti Erkon luokse Itävaltaan Veldesin Riklin parantolaan, josta Erkko vielä siirrettiin Meraniin C. Griebelin luonnonparantolaan, Riklin parantolan mentyä kiinni talven ajaksi.²³³ Erkon hoitamisen kautta Aspin perehtyi luonnonlääketieteeseen syvemmin. Keskustelut lääketieteestä eivät kuitenkaan ole Erkon ja Aspin välisessä kirjeenvaihdossa juurikaan esillä, koska kirjeenvaihtoa kesältä 1888 ei ole säilynyt. Myöhempääkään kirjeenvaihtoa ei juuri ole, koska Aspin matkustettua syksyllä Erkon luokse kirjeenvaihdolle ei ollut enää tarvetta. Keskusteluja lääketieteen tarjoamista vaihtoehtoista löytyykin paremmin Aspin ja Erkon perheenjäsenten kanssa käydystä kirjeenvaihdosta. Keväältä 1888 Aspin ja Erkon kirjeenvaihdosta on kuitenkin säilynyt muutama kirje, jotka käsittelevät Erkon hoitoa Pariisissa sekä Aspin vastauksia ja neuvoja. Asp ei uskonut, että Erkko sai ulkomailla hyvää hoitoa, vaan pelkäsi tämän joutuneen huijareiden käsiin. Asp kirjoitti Erkolle myös Pariisiin ilman haittavaikutuksista ja uskoi sen olevan pahaksi, varsinkin, kun ”metsä-ilmaa” ei Pariisissa ollut saatavilla.²³⁴

Luonnonparannus ja kokeelliset hoitomuodot olivat keskeinen osa 1800-luvun lopun kulttuuria. Tieteiden kehittymisestä huolimatta lääketiede ei voinut tuberkuloosin kaltaisille vaikeille sairauksille juuri mitään. Koulutetun keskiluokan oli vaikea hyväksyä, että yleisiä ja tappavia tauteja ei kyetty kukistamaan, joten hoidoissa käännyttiin vaihtoehtoisiiin keinoihin. Myös Erkon läheiset suhtautuivat luottamuksella ja optimismilla siihen, että parannuskeino kaikesta huolimatta vielä löytyy. Erkko hoiti Pariisissa itseään erilaisin höyryhengityshoidoin, joihin kuului erilaisten ”kaasujen” ja ”arsenikkihajujen” tai myrkyllisen fluorivetyhapon hengittäminen. Pariisista lähdön jälkeen Erkon luonnonlääketieteellisiin hoitoihin kuuluivat muun muassa kasvisruokavalio, kylvyt sekä puuvillakääreiden käyttö. Luonnonlääketiede yhdistyi 1880-luvulla myös saksankielisen Euroopan suurkaupungeissa nousseeseen terveysvillitykseen, johon J.H. Erkko oli saanut läheisesti tutustua vuoden 1884 ulkomaanmatkansa aikana. *Lebensreform* eli elämänreformi oli liike, jonka mukaan moderni teollinen kaupunkikulttuuri ja hektinen elämänrytmi olivat kääntyneet ihmisille haitallisiksi. *Lebensreform* esitti vastauksena ongelmaan paluun luontoon ja luonnollisiin elämäntapoihin, jotka karaisivat ihmisruumista ja -mieltä ja vapauttaisivat ne ”kulttuurielämän” kuormituksista.²³⁵

²³³ Niiniluoto 1983, 205, 207.

²³⁴ Hilda Asp Elias Erkolle 28.5.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba

²³⁵ Harmainen 2021, 35, 40–42.

J. H. Erkolla onkin mahdollisesti ollut vaikutusta myös Erkon ja Aspin näkemyksiin luonnonlääketieteestä. Harmainen esittää, että J. H. Erkkko toimi nuoremmalle veljelleen terveyskasvattajana. Hän antoi neuvoja terveyden hoitoon, joka käsitti fyysisen terveyden lisäksi myös ohjeita sielu, ajatusten ja hermojen hoitoon.²³⁶ Erkon sairastaessa myös J.H. Erkkko oli matkustanut saksankieliseen Eurooppaan hoitaakseen terveyttään lääkärin ja luonnonparantajien avulla. Kirjeissä Asp pyytääkin Erkkko matkustamaan Pariisista veljensä luokse Leipzigiin: ”En surisikaan niin jos olisit siellä. Siellä olisit turvassa ja parantumassa.”²³⁷ Tutun ihmisen luona Asp uskoi Erkon saavan parempaa hoitoa, ja J.H. Erkkko olisi mahdollisesti voinut antaa neuvoja myös hoitojen suhteen.

Aspin matkustettua Erkon luokse, hän järkyttyi aluksi sulhasen muuttuneesta ulkomuodosta: ”hirveän vaikutuksen se teki, kun Erkon näin kalpeana, silmät kuopassa, majahökelin perällä hiukan koholla ja ääni oli heikko ja sairaan lapsen äänen tapainen”.²³⁸ Helppoa Erkosta huolehtiminen ei Aspille ollut, sillä lääkäreiden jo luovuttua toivosta ja Aspin jäätyä yksin Erkon kanssa, hän huolehti yksinään kaikesta hoidosta. ”Minä olen täällä hänen lääkärinsä, badmeisterinsa, hoitajansa ja passaaajansa ja ruoasta saan aina käydä huolta pitämässä ja vaatimassa sopivaa”, kirjoittaa Asp kirjeessään.²³⁹ Ulkomailla asuminen ja Erkon hoitaminen nielivät myös paljon rahaa ja Asp yritti kerätä rahaa joka suunnalta. Veli Kustaa Asp kirjoittikin kotiin Suomeen pelolla odottavansa Aspin ”taajoja hätähuutoja” Meranista.²⁴⁰ Vastuu Erkon hoidosta sai Aspin tuntemaan voimakasta syyllisyyttä, kun sulhanen kaikista yrityksistä huolimatta lopulta kuoli. Eero Erkolle Asp kirjoittikin ”Ajattele, minulla on hirveä tunto, että hän toisella parannustavalla olisi elossa ja paranemassa. Hän on murskattu, pakotettu kuolemaan.”²⁴¹ Syyllisyys ja katkeruus kuolemasta purkautuivat myös Aspin päiväkirjamerkinnöissä.

Minusta tuntuu välistä, ettei suru Ruudin kuolemasta ole suurin tuska, se kuuluu vaan yhteen suurempaan, joka tänä vuonna on minulle selvinnyt. Se on osa siitä, että hyvää ei ole, ei, kurjuutta halpuutta, itsekkyyttä ja saastaa vaan kaikkialla. Joka on vähän parempi, pois se. Hyvä ei valtaan pääse vaan paha. – Tänä minä olen tuntenut, että minussa on jotain suurta. Ja se on katkeruus ja inho ja viha. Minä tunnustelin kuinka syvästi minä jaksan inhota ja halveksia ja vihata ja epäillä. Ja minä en tuntenut pohjaa. Se on valtava voimakas tunne, niin voimakas

²³⁶ Harmainen 2021, 34.

²³⁷ Hilda Asp Elias Erkolle 25.8.1888. PLA, Ruuto Erkon arkisto, Ba.

²³⁸ Hilda Asp Hanna Aspille 26.9.1888. Sitaatti ks. Niiniluoto 1983, 206.

²³⁹ Hilda Asp kirje 6.11.1888. Sitaatti ks. Niiniluoto 1983, 213.

²⁴⁰ Kustaa Asp vanhemmilleen 13.11.1888. Sitaatti ks. Niiniluoto 1983, 215.

²⁴¹ Hilda Asp Eero Erkolle 30.11.1888. Sitaatti ks. Niiniluoto 1983, 221.

ja pohjaton, että se antaa voimaa. Minä nautin siitä lopulla, nautin riemulla. Vahvistin ja lämmitin itseäni oman vihaamiskykyni valtavuudella.²⁴²

Helpotusta tuskaansa Asp etsi spiritismin kautta. Hän pyysi sekä Kustaa Aspia että J.H. Erkköä kääntymään meedion puoleen, jotta Erkon kohtalosta tuonpuoleisessa voitaisiin saada tietoa. Kustaa Aspin meediolta saama vastaus ei ole tallentunut arkistoihin, mutta Harmainen kirjoittaa, että Asp vaikuttaa saaneen kaipaamansa vastauksen, sillä keväällä 1889 Asp palasi opettajantyöhön ja päiväkirjamerkinäkkin antavat viitteitä valoisammista ajoista sekä päätöksestä ”elämiseen päin”. Erkköä Asp ei unohtanut, vaan ajatukset tuonpuoleisessa odottavasta sulhasesta kiinnittyivät Aspin ajatuksiin hänen kohdatessa oman sairautensa ja kuolemanpelkonsa.²⁴³

Minun täytyy saada selville, onko mitään kuoleman toisella puolella tai ei. Jos on jotain, täytyy minun elää sitä varten, sillä siellä on minun mieheni. Ei sitten ihmiset ole luodut vaan tässä elämässä toisiansa varten vaan ainiaaksi. Ja minä tiedän ja tunnen, että me olimme luodut toisiamme varten, siksi me vastustellenkin kiinnyyimme yhä lähemmäksi toistemme sisimpään sielun elämään.²⁴⁴

Aspin viimeisiä vuosia leimasi ensin voimakas menetyksen tuska, mutta vähitellen Asp alkoi kirjeissään perheelleen löytää positiivisemmän sävyn. Hanna Aspin kertoman mukaan Asp jaksoi viimeiseen asti olla kiinnostunut yhteiskunnan asioista ja kävi sairausvuoteellaankin vielä pitkiä, innokkaita keskusteluita. Asp itse kuvaili kirjeissään lukevansa paljon ja suunnittelevansa englannin kielen opintoja.²⁴⁵ ”Olen elänyt niin kauan”, muistelee Hanna Asp sisarensa sanoneen ennen kuolemaansa. 28-vuotiaana Asp oli kuollessaan vielä nuori, mutta innokkaana uudistaja hän oli ehtinyt toimimaan monessa ja kokemaan paljon.²⁴⁶

²⁴² Hilda Aspin päiväkirjamerkintä 9.10.1889. Muistivihko 1888–1889, PLA, Hilda Aspin Arkisto, Ab.

²⁴³ Harmainen 2021, 47.

²⁴⁴ Hilda Aspin päiväkirjamerkintä. 15.3.1889. Muistivihko, 1888–1889, PLA, Hilda Aspin arkisto, Au.

²⁴⁵ Hilda Asp Hanna Aspille 7.11.1890. PLA, Hilda Aspin arkisto, Ba.

²⁴⁶ Hanna Asp, *HS* 23.3.1941

5 Lopuksi

Tutkielmassani olen pyrkinyt hahmottamaan, minkälaiseksi Aspin omakuva kirjeiden kautta tarkasteltuna muodostuu. Olen keskittynyt omakuvassa Aspille ja Erkolle tärkeään aatteeseen, suomenmielisyyteen, joka suomen kielen ja kulttuurin edistämisen lisäksi piti sisällään yhteiskunnan yleiseen uudistamiseen tähtääviä ajatuksia. Asp keskittyi erityisesti naisasiaan ja hän halusi naisille tasa-arvoisemman aseman yhteiskunnassa. Tasa-arvo tarkoitti Aspille suurempaa vapautta toimia yksilönä, koulutusmahdollisuuksia sekä päätösvaltaa. Naisasian lisäksi Asp halusi parantaa yleisesti yhteiskunnassa heikommassa asemassa olevien ihmisten oloja ja osallistui esimerkiksi työväenkysymyksen pohtimiseen. Työväestön ongelmia pyrittiin 1880-luvulla ratkaisemaan wrightiläisissä työväenyhdistyksissä ja raittiusliikkeessä, joihin myös Asp osoitti kiinnostustaan. Vaikutteita ajatteluunsa Asp sai erityisesti realistisesta kirjallisuudesta, jossa realismin kirjailijat nostivat esiin yhteiskunnan ongelmakohtia ja kyseenalaistivat vallitsevan järjestelmän.

Aspin ajattelun laajempaan kehyksenä toimi nuorsuomalaisuus, joka 1880-luvulla alkoi vahvemmin erota suomalaisuusliikkeessä omaksi haarakseen. Nuorsuomalaisuus erosi suomalaisuusliikkeen toista laitaa edustavasta konservatiivisuuteen kääntyvästä vanhasuomalaisuudesta erityisesti liberaalien uudistuspyrkimystensä takia. Liberalismi näkyi Aspin ajattelussa yksilön oikeuksien ja vapauksien korostamisena sekä edistysuskona. Yksilöllisyyden ja vapauden korostaminen näkyi myös suhtautumisessa uskontoon, mikä tulee esiin Aspin hengellisissä etsinnöissä. Asp pyrki löytämään oman uskonsa tutustumalla esoteerisiin liikkeisiin, joissa sielu ja ruumis sekä hengellisyys ja tiede yhdistyivät tarjoamaan vastauksia hyvästä elämästä sekä tuonpuoleisesta.

Aspin elämässä työllä oli keskeinen asema ja hän etsi työn kautta merkitystä elämälleen ja paikkaansa maailmassa. Työtä tekemällä oli mahdollista saavuttaa omia unelmia, edistää aatetta ja kehittää yhteiskuntaa. Teatterissa Asp pyrki ”kansan” sivistämiseen näytelmien avulla ja käänsi vieraskielistä näytelmäkirjallisuutta edistäen suomenkielistä kirjallisuutta. Lehtiin kirjoittaessaan Asp otti osaa julkiseen keskusteluun käsittelemällä yhteiskunnallisia kysymyksiä ja tukemalla uudistuksia. Opettajana Asp edisti suomen kielen osaamista ruotsinkielisten parissa. Vaikka Asp pystyi työn kautta edistämään arvojaan, ei hän ollut asemassa, jossa hän olisi voinut vapaasti valita alansa ja tehtävänsä. Asp oli taloudellisesti riippuvainen saamistaan tuloista, minkä lisäksi hänen toimintansa oli rajattua myös sukupuolen vuoksi. Aspin työura koostuikin sekä tehtävistä, joissa hän puski rajoja ja laajensi

naisten toimintamahdollisuuksia, että tehtävistä, joissa hän turvautui naisille perinteisempiin töihin. Aspin oma kiinnostus veti häntä haasteiden äärelle ja lehtialalle, kun taas opettajan toimi, vaikkakin ihan mielekäs ja vakaampi vaihtoehto, toimi kuin taukopaikkana Aspin valmistautuessa seuraaviin haasteisiin.

Aspin omakuvassa kokemus suomalaisuudesta näyttäytyy itseymmärrykselle keskeisenä ja muodostaa pohjan minuudelle. Suomalaisen Teatterin näyttelijänä Asp ilmensi suomalaisuuden ideaaleja jo lavalla varsin konkreettisesti, mutta suomalaisuuden esiin tuominen oli tärkeää myös lavan ulkopuolella. Asp hahmotti maailmaa oman koetun suomalaisuutensa kautta ja rakensi omat arvonsa suomalaisuuden pohjalle. Aspin kokemus omasta suomalaisuudestaan kumpusi perhetaustasta ja vahvistui aatteen parissa tehdyn työn kautta. Identifioituminen kansaan tai vähintäänkin kansasta tulleen tuki Aspin ymmärrystä itsestään suomalaisena. Suomalaisuus oli tärkeä osa myös ihmissuhteita. Kuten Eiranen on tuonut esiin Tengströmin perheen avioliitoista, jaettu aate vahvisti toista kohtaan tunnettua rakkautta, ja toisaalta aate oli myös ennakkoehto sille, että pariskunnat päätyivät samoihin sosiaalisiin piireihin ja kiinnostuivat toisistaan.²⁴⁷ Myös Erkolle suomalaisuus oli merkittävä osa Aspin olemusta ja Asp edusti hänelle kuvaa suomalaisesta naisesta. Erkolta saadut kehu suomalaisuudesta sekä lujittivat Aspin ymmärrystä itsestään suomalaisena, että toivat aatteen suhteen keskiöön. Aspin ja Erkon tunteet toisiaan kohtaan vahvistuivat yhteisymmärryksen kokemuksen kautta ja tunteet aatetta kohtaan yhdistyivät parin välisiin tunteisiin, kun kumpikin toimi aktiivisesti yhteisen aatteellisen tavoitteen eteen.

Otsikon lainaus ”[n]äes, kohta me olemme kahden ihan yksin ja sitten me teemme jotain suurta” tiivistää sisäänsä Aspin suurimmat haaveet ja sen mitä hän tulevaisuudelta odotti.²⁴⁸ Asp näki itsensä ja erityisesti Erkon muutoksentekijöinä, jotka saisivat yhdessä jotain merkittävää aikaan. Aspin omakuvassa määrittäviksi tekijöiksi nousevatkin tulevaisuudenusko, vahvatahtoisuus, halua itsensä kehittämiseen sekä tunteella aatteessa mukana eläminen, jota tosin tasapainotti käytännönläheisyys. Varmuus omien arvojen suhteen tarjosi Aspille tukevan pohjan, josta ponnistaa uudistajaksi, vaikka vahvat näkemykset saivat aikaan myös turhautumista, kun käytäntö ei noudattanut ihanteita.

Aatteet ja yhteiskunnalliset ilmiöt Aspin toiminnan ja ajattelun taustalla muodostavat niin laajan kokonaisuuden, että tämä tutkielma onnistuu vain raapaisemaan pintaa ja tyytymään

²⁴⁷ Eiranen 2019, 362.

²⁴⁸ Hilda Asp Elias Erkolle 22.9.1884. PLA, Ruoto Erkon arkisto, Ba.

yleistason päätelmiin. Näinkin rajallisen lähestymistavan kautta on kuitenkin mahdollista havaita kuinka rikas ja mielenkiintoinen Aspin ja Erkon kirjeenvaihto historian lähdeaineistona on. Tutkielma tarjoaa esimakua siitä, mitä kaikkea olisi vielä mahdollista syvemmin tutkia käyttämällä Aspilta jälkeen jääneitä arkistoja. Myös Aspin lehtikirjoitusten jäljittäminen ja kokoaminen täydentäisi arkiston tarjoamia mahdollisuuksia. Hanna Aspin mukaan Erkko oli elämänsä loppuhetkillä sanonut Aspille: ”Hilda, minä eläisin niin mielelläni sinun kanssasi.”²⁴⁹ Samoin lukija jää Aspin kiehtoviin kirjeisiin kiinni toivoen, että tutkimusta voisi vielä jatkaa ja kerroksia kuoria vielä syvemmälle. Tältä osalta tarina kuitenkin päättyy tähän, kunnes joku jälleen tarttuu aiheeseen.

²⁴⁹ Hanna Asp, *HS* 23.3.1941.

Lähteet

Julkaisemattomat alkuperäislähteet

Päivälehdien arkisto (PLA)

Hilda Aspin arkisto, Aa, Koulutodistukset

Hilda Aspin arkisto, Ab, Muistiinpanot ja kirjoitukset

Hilda Aspin arkisto, Au, Muut asiakirjat

Hilda Aspin arkisto, Ba, Kirjeenvaihto Aspin perheenjäsenten kanssa

Hilda Aspin arkisto, Bb, Kirjeenvaihto Ruuto Erkon kanssa

Hilda Aspin Arkisto, Bc, Kirjeenvaihto muiden henkilöiden kanssa

Ruuto Erkon arkisto, Ba, Kirjeenvaihto Hilda Aspin kanssa

Lähdejulkaisut

Kannila, Helle (toim.): *Minna Canthin kirjeet*. Helsinki; SKS 1973.

Sanomalehdet

Asp, Hanna: 80-luvun ”nuoria”. Hilda Asp. Opettajatar – näyttelijätär – sanomalehtikirjeenvaihtaja. *Helsingin Sanomat (HS)*, 23.3.1941, 13–14.

Tutkimuskirjallisuus

Altman, Janet Gurkin: *Epistolarity. Approaches to a Form*. Ohio State University Press, Columbus 1982.

Bakhtin Mikhail: *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Edited and translated by Caryl Emerson. Theory and History of Literature, Volume 8. University of Minnesota Press 2003 (1984).

Blåfield Antti: *Loistavat Erkot. Patruunat ja heidän päätoimittajansa*. Helsinki: Otava 2014.

Cavarero, Adriana: *Relating narratives. Storytelling and Selfhood*. Lontoo: Routledge 2000.

Eiranen, Reetta: *Lähisuhteet ja nationalismi. Aate tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä*. Tampere: Tampereen yliopisto 2019.

Elomaa, Hanna: *Idylliä etsimässä. Identifikaatiot ja itseymmärrys tammisaarelaisessa sivistyneistöperheessä 1880-luvulta 1930-luvulle*. Turku: Turun yliopisto 2006.

Elomaa, Hanna: Mikrohistoria johtolankojen jäljillä. Teoksessa *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Helsinki: SKS 2001.

Fornäs, Johan: *Kulttuuriteoria. Myöhäismodernin ulottuvuuksia*. Suomennoksen toimittanut Mikko Lehtonen. Tampere: Vastapaino 1998.

Garnert, Jan: *Hallå! Om telefonens första tid i Sverige*. Lund: Historiska Media 2005.

Hagelstam Sonja: Rakas Sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS 2011, 299–328.

Hakasalo, Heini; Jalagin, Seija; Junila Marianne; Kurvinen, Heidi: Johdanto. Elämää suurempaa. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS 2014, 7–23.

Halldórsdóttir, Erla Hulda: Elämä kirjeissä. Miten representoida jo representoitua elämää. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS 2014, 172–185.

Harmainen, Antti; Pollari, Miika. Biografian mahdollisuuksista ja rajoista työväenliikkeen ja teosofian tutkimuksessa. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS 2014, 257–271.

Harmainen, Antti: Kehittyvä sielu terveessä ruumiissa. Spiritualismi, teosofia ja elämänreformi kirjailija J. H. Erkon lähipiirissä 1880-luvulla. Teoksessa *Uuden etsijät*.

Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930. Helsinki:

Kustannusosakeyhtiö Teos, 2021, 31–51.

Huhtala, Liisi: *Asp, Hilda*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki:

SKS 1997. Viitattu 30.9.2022 <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002811>

Häggman Kai: *Perheen vuosisata. Perhe ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: SKS 1994.

Häggman, Kai: *Paras tavara maailmassa. Suomalainen kustannustoiminta 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Otava 2008.

Häggman, Kai: *Päänäyttämöllä. Suomen Kansallisteatterin 150 vuotta*. Helsinki: Tammi 2022.

Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudekset*. Helsinki: WSOY 1983.

Klinge, Matti: *(Ylioppilaskunnan historia) K.P.T:stä jääkäreihin / 3. osa, 1872 – 1917*.

Helsinki: Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1978.

Koskinen, Toni: Sivistyneistö muotoilemassa Tampereen työväenopiston periaatteita 1890-luvulla. *Sivistys ja kasvatustiede eilen ja tänään*. (56) 2018, 127–153.

Kulha, Keijo: *Erkko, Elias*. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Studia Biographica 4.

Helsinki: SKS 1997. Viitattu 30.9.2022 <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002879>

Lahtinen, Anu; Leskelä-Kärki, Maarit; Vainio-Korhonen, Kirsi, Vehkalahti, Kaisa. Kirjeiden uusi tuleminen. Teoksessa *Kirjeet ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011, 9–27.

Landgren, Lars: Kieli ja aate — Politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. *Suomen lehdistön historia. 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Suom. Jaakko Kerkkonen. Toim. Jaakko Kerkkonen, Lars Landgren, Lars-Folke Landgrén, Pirkko Leino-Kaukiainen ja Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila Oy 1988, 267–420.

Lappalainen, Päivi: ”Äiti-ilon himo”. Naiset ja kansakunnan rakentaminen 1800-luvulla. *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Toim. Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Helsinki: SKS 1999, 106–129.

Lappalainen, Päivi: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Helsinki: SKS 2000.

Latvala, Johanna; Peltonen, Eeva; Saresmaa, Tuija: Tutkijat kertovat konventiot murtuvat. . *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Toim. Johanna Latvala, Eeva Peltonen ja Tuija Saresmaa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2004, 17–55.

Leskelä-Kärki, Maarit: Tutkija ja kolme sisarta, Polkuja henkilökohtaiseen historiantutkimukseen. *Tutkija kertojana. Tunteet, tutkimusprosessi ja kirjoittaminen*. Toim. Johanna Latvala, Eeva Peltonen ja Tuija Saresmaa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2004, 306–337.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Helsinki: SKS 2006.

Leskelä-Kärki, Maarit: *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Helsinki: Avain 2017.

Leskelä-Kärki, Maarit; Harmainen, Antti: Prologi. *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen. Helsinki: Teos 2021, 9–19.

Maijala, Minna: *Herkkä, hellä, hehkuvainen. Minna Canth*. Helsinki: Otava 2014.

Molarius, Päivi: Fennomaanisen merkitysjärjestelmän muotoutuminen 1800-luvun Suomessa. *Kaksi tietä nykyisyyteen, Tutkimuksia kirjallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*. Toim. Tero Koistinen, Piret Kruuspere, Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Helsinki: SKS 1999, 67–83.

Niiniluoto, Marja: *Hilda & Elias. Hilda Aspin ja Elias Erkon kirjeenvaihtoa vuosilta 1884–88*. Helsinki: Helsingin Sanomat 1983.

Ollila, Anne: *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: SKS 1998.

Possing, Birgitte: Elämä pelissä. Biografian historia ja vastuu. *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: SKS 2014, 62–78.

Saarelainen, Juhana: Konteksti ja kontekstualisoiminen. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala ja Rami Mähkä. Turku: Turun yliopisto 2011, 244–268.

Sulkunen, Irma: *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Helsinki: Suomen historiallinen seura 1986.

Sulkunen, Irma: *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Hanki ja jää 1991.

Suutela, Hanna: *Impyet. Näyttelijättäret Suomalaisen Teatterin palveluksessa*. Helsinki: Like 2005.

Uimonen, Minna: Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus. *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Toim. Tuija Pulkkinen ja Antu Sorainen. Helsinki: SKS 2011, 105–130.

Vares, Vesa: *Varpuset ja pääskyset. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. Helsinki: SKS 2000.

Virtanen, Matti: *Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka*. Helsinki: SKS 2002.